

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**PARLAMENTER VE BAŞKANLIK SİSTEMLERİNİN HESAP
VEREBİLİRLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ, TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**

Ulviyya MAMMADOVA

**Kasım-2024
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**PARLAMENTER VE BAŞKANLIK SİSTEMLERİNİN HESAP
VEREBİLİRLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ, TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**

Ulviyya MAMMADOVA

**Danışman
Doç.Dr. Makbule ŞİRİNER ÖNVER**

Diğer Jüri Yeleri

Doç.Dr. Murat CİHANGİR Dr.Öğr.Üyesi İlker Salih EBREM

**Kasım-2024
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Ulviyya MAMMADOVA tarafından hazırlanan “Parlamentar ve Başkanlık Sistemlerinin Hesap Verebilirlik Açısından Değerlendirilmesi, Türkiye Örneği” adlı tez çalışması 26.11.2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Unvanı Adı SOYADI

.....

Danışman

Doç.Dr.Makbule ŞİRİNER ÖNVER

.....

Üye

Doç.Dr. Murat CİHANGİR

.....

Üye

Dr.Oğr.Üyesi İlker Salih EBREM

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgiler etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilmiştir ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapılmıştır.

ETHICAL DECLARATION

All information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behaviour and academic rules, and in this study prepared in accordance with the thesis writing rules, the source of any statements and information that do not belong to me has been fully cited.

Tarih: 26.11.2024

Ulviyya MAMMADOVA

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

PARLAMENTER VE BAŞKANLIK SİSTEMLERİNİN HESAP VEREBİLİRLİK
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ, TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ulviyya Mammadova

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetim Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Makbule ŞİRİNER ÖNVER

2024, 94 Sayfa

Günümüz demokrasilerinde en çok uygulanmakta olan “Başkanlık”, “Parlamber” ve “Yarı Başkanlık Hükümet Sistemleri” yürütme organının göreve başlaması, yapısı ve yasama ve yargı organları ile ilişkilerine göre şekillenmektedir. İlk olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde kurulan Başkanlık Hükümet Sistemi ve İngilterede kurulan Parlamenter Hükümet Sistemi daha sonra başka ülkelerde uygulanmasıyla devletlerin tarihsel gelişimi, siyasal yapıları ve toplumsal nedenlerden dolayı farklı şekilleri de beraberinde getirmiştir. Çalışmada bu sistemlerin Türkiye’de uygulanma şekilleri ele alınmaktadır. Onun için bu farklılıkların incelenerek mukayeseli şekilde tatvik edilmesi daha iyi anlaşılması açısından faydalıdır.

Her hükümet sistemi, uygulandığı ülkelerin tarihsel, toplumsal ve ekonomik özelliklerine göre biçimlenmektedir. Ancak hesapverebilirlik oluşturulan hükümet sistemlerinin daha uzun süreli ve kalıcı olmasını, seçen-seçilen arasındaki ilişkinin biçinlenmesini sağlamaktadır. Bu anlamda hükümet sistemlerinin oluşturdukları hesapverebilirlik mekanizmaları önemlidir. Türkiye hem parlamenter hükümet sistemini hem de başkanlık hükümet sistemini (halen uygulanmakta olan) uygulamıştır. Bu açıdan Türkiye hükümet sistemleri karşılaştırmalı olarak hesapverebilirlik mekanizmaları bağlamında incelenmiştir. Farklı hesapverebilirlik mekanizmaları hükümet sistemlerinin işleyişini, onunla bağlantılı olan diğer güçlerin yapılanmasını da etkilemektedir.

Çalışmada öncelikle kuvvetlerin yumuşak ayırımına dayanan parlamenter hükümet sistemi ve kuvvetlerin sert ayırımına dayanan başkanlık hükümet sistemlerinin tarihsel gelişimleri ve temel özellikleri ele alınmaktadır. Daha sonra çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye’de uygulanan ve tarihsel gelişimleri ile değişen parlamenter, başkanlık ve cumhurbaşkanlığı hükümet sistemlerinin Türkiye örnekleri ele alınarak hesap verabilirlik açısından karşılaştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hükümet Sistemleri, Parlamenter Sistem, Başkanlık Sistemi, Cumhurbaşkanlığı Sistemi, Hesap Verebilirlik.

ABSTRACT

MASTER THESIS

EVALUATION OF PARLIAMENTARY AND PRESIDENTIAL SYSTEMS IN TERMS OF ACCOUNTABILITY, THE CASE OF TURKEY

Ulviyya MAMMADOVA

Batman University Graduate Education Institute

Department of Political Science and Public Administration

Advisor: Doç. Dr. Makbule Şiriner ÖNVER

2024, 94 Pages

‘Presidential’, ‘Parliamentary’ and ‘Semi-Presidential Systems of Government’, which are the most widely applied in today's democracies, are shaped according to the executive branch's taking office, its structure and its relations with the legislative and judicial bodies. The Presidential Government System, which was first established in the United States of America, and the Parliamentary Government System, which was established in the United Kingdom, have brought different forms due to the historical development of the states, political structures and social reasons. This study deals with the implementation of these systems in Turkey. Therefore, examining these differences and comparing them in a comparative manner is useful for a better understanding.

Each government system is shaped according to the historical, social and economic characteristics of the countries in which it is implemented. However, accountability ensures that the governmental systems are long-lasting and permanent and that the relationship between the electors and the elected is shaped. In this sense, accountability mechanisms established by government systems are important. Turkey has implemented both a parliamentary system of government and a presidential system of government (which is still being implemented). In this respect, Turkish government systems have been analysed comparatively in terms of accountability mechanisms. Different accountability mechanisms affect the functioning of government systems and the organisation of other powers associated with them.

In the study, firstly, the historical development and basic characteristics of the parliamentary system of government based on the soft separation of powers and the presidential system of government based on the hard separation of powers are discussed. Then, in the third part of the study, the examples of parliamentary, presidential and presidential government systems in Turkey, which have been implemented in Turkey and changed with their historical developments, are discussed and compared in terms of accountability.

Keywords: Government systems, Parliamentary System, Presidential System, Presidential System, Accountability.

ÖN SÖZ

Başkanlık ve Parlamenter hükümet sistemleri kurulduğu zamandan bu yana farklı ülkelerde farklı uygulama şekilleriyle siyaset sahnelerinde olduğu için siyaset konulu araştırmalar için de her zaman günceldir. Çalışmada bu hükümet sistemlerinin özü olan ABD Başkanlık Hükümet sistemi ve İngiltere Parlamenter Hükümet sisteminin tarihsel gelişimleri, denetim-denge mekanizmaları ve siyasal hesap verebilirlikleri incelenerek karşılaştırılmıştır. Daha sonra bu hükümet sistemlerinin Türkiye örneği ele alınarak Türkiye'deki siyasi gelişimler ile söz konusu hükümet sistemlerinin dönüşüm sürecinden bahsedilmiş ve hesap verebilirlik açısından karşılaştırmaları yapılmıştır. Çalışmanın maksadı bu alana teorik/literatür düzeyde katkı sunulmasıdır. Çalışmanın gerçekleştirilmesinde, iki yıl boyunca değerli bilgilerini paylaşan, yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam; Doç. Dr. Makbule Şiriner Önver'e ve her anımda yanımda olan, beni destekleyen annem Afet Mammadova ve babam Şakir Mammadov'a teşekkür borcluyum.

Ulviyya MAMMADOVA

BATMAN-2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. Kuramsal Çerçeve.....	7
2.1. Kuvvetler Ayrılığı	12
2.2. Hükümet Sistemleri	14
2.3. Meşruiyet	17
2.4. Siyasi İstikrar	20
2.6. Temsil	22
2.7. Hesap Verebilirlik	25
2.6.1. Yatay hesap verebilirlik	27
2.6.2. Dikey hesap verebilirlik	28
2.6.3. Yönetmel hesap verebilirlik	28
2.6.4. İdari hesap verebilirlik	29
2.6.5. Yasal hesap verebilirlik	29
2.6.6. Profesyonel hesap verebilirlik	29
2.6.7. Halka hesap verebilirlik	30
2.6.8. Siyasal hesap verebilirlik	31
2.6.8.1. Parlamenter sistemde siyasi hesap verme sorumluluğu	32
2.6.8.2. Başkanlık sisteminde siyasi hesap verme sorumluluğu	33
3. Hükümet Sistemlerinin Tarihsel Gelişimi ve Karşılaştırılması.....	35
3.1. Parlamenter Sistem	36
3.2. Başkanlık Sistemi	42
3.3. Hükümet Sistemlerinin Karşılaştırılması.....	46
4. Araştırmanın Tasarımı.....	50
4.1. Tezin Amacı.....	50
4.2. Tezin Sınırları	50
4.3. Tezin Yöntemi	50
4.4. Veri Toplama ve Analiz Süreci	52
5. Türkiye Örneği.....	53
5.1. Parlamenter Sistemden Başkanlık Sistemine.....	55
5.2. Başkanlık Sistemi ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi Karşılaştırılması.....	60
5.3. Hesap Verebilirlik Açısından Karşılaştırılması.....	63
5.4. Siyasi Hesap Verebilirlik Açısından Hükümet Sistemlerinin Karşılaştırılması.....	65

5.4.1. ABD Başkanlık Sistemi: Siyasi hesap verebilirlik	65
5.4.1.2. Sistem yapısı	65
5.4.2. Türkiye Cumhurbaşkanlığı Sistemi: Siyasi hesap verebilirlik	70
5.4.2.1 Sistem yapısı	70
5.4.3. Hesap verebilirlik açısından iki sistem arasındaki temel farklar	76
5.4.3.1. Güçler ayrılığı	76
5.4.3.2. Başkanın yetkileri	77
5.4.3.3. Yargı bağımsızlığı.....	77
5.4.3.4. Süre sınırları ve iktidar değişimi.....	78
5.5. Hesap Verebilirlik Açısından ABD ve Türkiye Başkanlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi.....	78
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	80
KAYNAKLAR	87

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik devletleri

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

1. GİRİŞ

Devletlerin hükümet sistemleri, çoğunlukla onların kültürel siyasi kuruluşu, tarihsel gelişimi sonucu oluşmaktadır. Çünkü hükümet sisteminin işleyişi bu faktörlerle doğrudan alakalıdır. Bu faktörlerle özdeşleşmeyen hükümet sistemlerinin işleyişinde sorunlar ortaya çıktığı ve çözüm yolu olarak yeni hükümet sistemlerine başvurulduğu görülmektedir.

Farklı hükümet sistemleri yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbiri ile olan ilişkilerinin farklılaşması sonucu ortaya çıkmaktadır. Kuvvetler ayrılığına ve kuvvetler birliğine dayanan hükümet sistemleri parlamenter, başkanlık ve yarı-başkanlık hükümet sistemleri olarak adlandırılmaktadırlar. Başkanlık sistemi sert kuvvetler ayırımına, parlamenter ve yarı-başkanlık sistemleri ise yumuşak kuvvetler ayırımına dayanmaktadır. Demokratik rejimlere özgü kabul edilen bu hükümet sistemlerinin esas temelini meşruiyet ve siyasi istikrar oluşturmaktadır. Temsili demokrasiye dayanan hükümet sistemlerinde, devlet başkanının meşru yolla, halkın iradesi ile göreve başlaması meşruiyetin korunmasını sağlamaktadır. Meşru devlet ise ülkede siyasi istikrarın temellini oluşturmaktadır. Demokrasinin göstergesi olan ve birbiri ile sıkı bağlantılı olan bu mekanizmalar hükümetin hesap verebilirliğinin sağlanmasıyla temin edebilir. Halkın seçimi ile göreve gelen devlet başkanı, halka hesap vermekle sorumludur. Siyasi hesap verebilirlik olarak adlandırılan bu mekanizma ise parlamenter, başkanlık ve yarı-başkanlık hükümet sistemlerinde farklı işlemektedir.

Hükümet sistemleri konusunda temel alınan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere’de (Birleşik Krallık) hükümet sistemlerinin evrimi farklı toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamlarda şekillenmiş olsalar da, demokratik yönetimin kurulması sürecinde hem ABD, hem de İngiltere ehemmiyetli adımlar atmış, ancak farklı siyasi gelişimler neticesinde farklı sistemlere sahip olmuşlardır. Demokratik hükümet sistemlerine sahip olan her iki ülke de halkın egemenliğine dayanmaktadır, devlet halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla idare edilmektedir. Halk egemenliğinin ön plana çıkmaya başlaması ABD’de 1776 yılında yazılan Bağımsızlık Bildirisi ile İngilterede ise 1215 Magna Carta ile kral halkın haklarını tanımaya başlası ile gerçekleşmiştir.

Uzun süre monarşiyle yönetilen İngiltere her ne kadar monarşi geleneğine sahip olsa da zamanla demokrasiye doğru evrilmiş ve parlamenter hükümet sistemine geçmiştir. Parlamenter hükümet sistemine geçiş süreci ile halkın ve halk tarafından

seçilmiş temsilcilerin hükümet üzerinde kontrolü daha etkin hale gelmiştir. Artık ülkenin yönetimi kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanmakta, ülkede birbirini denetleyebilen yasama, yürütme, yargı organları kurulmaktaydı. Yürütme organı, parlamento tarafından seçilen başbakana hevale edilmektedir. Devlet rehberi olan başbakanın ülke yönetimini sağlamak, bakanları atamak ve onlarla birlikte ülkenin siyasetini belirlemek gibi yetki ve görevleri bulunmaktadır. Bütçenin hazırlanması yetkisi de yürütmenin elinde bulunmaktadır.

Ülkenin yasama organı Avam ve Lordlar olarak adlandırılan iki kamaradan oluşmaktadır. Avam kamarası 650 milletvekilinden oluşmakta, parlamentonun diğer kolu olan Lordlar Kamarası üyeleri atama yoluyla göreve gelmektedirler. Halk tarafından seçimler yolu ile göreve gelen kamara üyeleri yasaların kabul edilmesi, yasaların onaylanması, bütçenin onaylanması gibi süreçlerde denetleyici role sahiptirler.

İngilterede Yargı sistemi bağımsız şekilde işlemektedir. İngilterede anayasal organlar toplumdaki mevcut duruma göre şekillendiği için ülkenin yargı ve mahkeme sistemi ilk dönemlerde genel olarak vergi sorunları üzerinde kurulmuştur. Ülkenin en yüksek yargı organı Yüksek Mahkemedir. Yüksek Mahkemenin hukuki meselelerde ve anayasal konularda önemli kararlar verme yetkisi vardır. Yargı organının bağımsızlığı kararların doğruluğunu güvence altına almaktadır.

Federal devlet yapısına sahip olan ABD’de ise anayasal organların yapısı ve işleyişi 1787 yılında kabul edilmiş anayasaya esaslanmaktadır. Bu Anayasa ile ülkede kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan bir hükümet sistemi kurulmuştur. Ülkenin Yasama organı olan Kongre Senato ve Temsilciler Meclisi olarak adlandırılan iki meclisten oluşmaktadır. 100 Üyeden oluşan Senato her eyaletin eşit şekilde temsil edilmesini sağlamaktadır. 435 üyeden oluşan Temsilciler Meclisinde üyeler eyaletlerin nüfus oranına göre seçilir. Kongrenin yasa yapma, bütçe onaylama, savaş ilan etme gibi önemli yetkileri bulunmaktadır.

ABD’de yürütme organı başkan ve başkan yardımcısından oluşmaktadır. Başkan halk tarafından seçim yolu ile 4 yıllık süre için göreve gelmektedir. Yürütme yetkisinin tek sahibi olan başkanın kongre üzerinde denetim yetkisi bulunmamaktadır. Başkan, dış siyaset, ordu yönetimi ve federasyon dahilinde çeşitli önemli yetkilere sahiptir.

ABD Yargı organı bağımsız mahkemelerden oluşmaktadır. Yüksek Mahkeme ülkenin en yüksek yargı organıdır ve ömürlük süre için başkan tarafından atanan 9 yargıçtan oluşmaktadır. Yüksek Mahkemenin yasaların anayasaya uygunluğunu

inceleme yetkisi vardır. Bundan başka federal mahkemeler de eyaletler arası meseleler gibi belirli mevzularda yetkilere sahip olarak yasama organında önemli yere sahiptir.

ABD başkanlık sistemi ve İngiltere parlamentar sistemlerinde anayasal organlar yasama yürütme ve yargı organı şeklinde üç esas başlık altında biçimlenmektedir. Ancak bu organlar ABD’de bağımsız ve sert kuvvetler ayrılığına dayanırken, İngiltere’de yürütme yetkisi kabineye dayanmaktadır, yasama organı daha etkin konumda bulunmaktadır. Bu kuvvetlerin oluşumu ve işleyişi ABD’de yazılı anayasaya esaslanırken, İngiltere’de yüzyıllara dayanan geleneksel anayasal kuruluşa esaslanmaktadır. Kuvvetler ayrılığında bulunan farklar nedeniyle her iki ülkenin hesap verebilirliklerinde de farklılıklar bulunmaktadır.

Hesap verebilirlik kapsamında anayasal organların birbirine karşı sorumlu olması, ister devletin toplumla ilişkileri, isterse de kurumların birbiri ile ilişkileri bağlamında oldukça karışık ve çok yönlü süreçtir. Bu konu aynı zamanda devletin yapısı, kamunun örgütsel yapısı, hukuk devleti ve hükümet sistemleri gibi unsurlarla da bağlantılıdır. Yürütme organı üzerinde gözetim ve kontrolün sağlanmasında seçim sistemi önemli yere sahip olsa da, demokrasinin daha etkin şekilde işleyebilmesi için kuvvetler arasında fren-denge mekanizmasının da doğru şekilde kurulması gerekmektedir. Zira tüm hükümet sistemlerinde yasamanın yürütme ile ilişkisi, yargı bağımsızlığı niteliği, hükümet sistemlerine göre farklılık arz etmektedir (Taner, 2015, s.73).

Parlamentar sistemdeki hesap verebilirlik mekanizmaları temel olarak şunlardan oluşmaktadır;

1. Parlamento Denetimi
2. Güvenoyu / Güvensizlik Oyu
3. Başbakan ve Bakanların sorumluluğu
4. Yargı Denetimi
5. Seçimler

Başkanlık sisteminin hesap verebilirlik mekanizmaları ise:

- 1.Yasama denetimi
2. Yargı Denetimi
3. Seçim Sistemi

Her iki hükümet sisteminde hesap verebilirlik mekanizmalarının uygulanmasının temel nedeni hükümetin hukuka uygun, şeffaf şekilde işleyişinin temin edilmesi, demokrasinin hayat bulmasıdır. Aynı zamanda bu, hükümet sistemlerinde hükümetin ve kamu görevlilerinin sorumluluğunu sağlamaktadır. Hesap verebilirlik mekanizmaları

halkın temsilcilerinden oluşan parlamentonun ve diğer denetim organlarının, hükümetin faaliyetlerine dair hesap sorabilmesini, denetimi temin etmesidir.

Türkiye'nin siyasi değişim süreci hükümet sistemleri anlamında “renkli” bir tarih sunmaktadır. Türkiye siyasi, ekonomik, toplumsal sorunların kaldırılmasına çözüm yolu olarak farklı hükümet sistemlerine geçmiştir. Bu geçişlerden en önemlisi İmparatorluktan parlamenter hükümet sistemine geçidir. Mutlak monarşi ile yönetilen Osmanlı İmparatorluğunda devlet yönetimi ile ilgili tüm kararlar padişahın yetkisine dayanmaktaydı. Yönetim padişahın mutlak hakimiyetinde toplandığından bu dönemlerde hesap verebilirlik bulunmamaktadır. Daha sonra ülkede yapılan Tanzimat Fermanı ve İslahat Fermanı gibi reformlarla hükümetin bazı denetim mekanizmaları oluşturulmaya başlanmıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın başlaması ile yeni bir yönetim sistemine doğru gidiş de başlamıştır. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi ile bu netleşmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde ilan edilen Cumhuriyetin kurulmasıyla ülkede padişahlık dönemi sora ermiş, parlamenter sisteme geçilmiştir. Parlamenter sistemle yönetilmeye başlayan ülkede, padişahın elinde toplanan yetkiler artık devletin başı sayılan cumhurbaşkanı ve hükümetin başı olan başbakan arasında bölünecek şekilde biçimlendirilmiştir, Yasama yetkisi ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) devr edilmiştir.

1960 yılında yapılan askeri darbe sonucu ülkenin hükümet sistemi de kısmi değişikliğe uğramış,yeni anayasa kabul edilmiştir . Türkiye yine parlamenter sistemle yönetilmeye devam etmiştir. Ancak yetkilerde ve kurumlarda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Yürütme gücü başbakan ve bakanlar kurulu'nun yetkisine verilmiş ve cumhurbaşkanı yetkileri sınırlandırılmıştır. Bu dönemde aynı zamanda anayasada da yapılan değişiklikler ile demokrasinin olmazsa olmazı olan unsurlar özgürlük, bağımsız yargı gibi ifadeler daha ön plana çıkarılmıştır. Ancak sıklıkla koalisyon hükümetinin kurulması bu dönem hükümetlerinin istikrarsızlığına neden olmuştur.

1980 yılında Türkiye'de siyasi istikrarsızlığın derinleşmesine neden olan askeri darbeden sonra 1982 yılında yeniden yeni anayasa kabul edilmiştir. Kabul edilen yeni anayasayla ülke daha da güçlendirilmiş bir parlamenter hükümet sistemiyle yönetilmeye başlanmıştır. Anayasaya göre cumhurbaşkanının yetkileri artırıldı. Daha merkeziyetçi ve askeri etkilerin daha yoğun olarak yaşandığı dönemde ordu, liderler ve siyasi partiler üzerinde denetim de gerçekleştirmiştir.

2000 yılından itibaren Türkiye’de yeni bir dönem başlamıştır. 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği devlet başkanının (cumhurbaşkanının) halk tarafından seçilmesi getirilmiştir. Anayasa’da yapılan bu değişiklik parlamenter hükümet sistemi ile cumhurbaşkanı arasındaki dengeyi değiştirmiştir. 2010’lu yıllarda gündeme gelen hükümet sistemi değişimi tartışmaları nihayet 2017 yılında anayasa değişikliği ile parlamenter hükümet sisteminin yerine, başkanlık/cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş ile sonuçlanmıştır. Başkanlık/cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle cumhurbaşkanı, hükümetin başı olarak yürütme gücünün tek sahibi olmuştur. Yasama gücü ise TBMM’nin yetkisinde kalmıştır.

Türkiye’de uygulanmaya başlanan “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”nin temeli ABD başkanlık sisteminden alınmış olsa da güçler ayrılığı ve hesap verebilirlik mekanizmaları açısından aralarında farklılıklar bulunmaktadır. ABD başkanlık sisteminde güçler birbirinden sert şekilde ayrılırken Türkiye cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, cumhurbaşkanı, yasama organına daha yakındır. ABD’de devlet başkanı yasama organı tarafından denetime tabii tutulurken, Türkiye’de yasama organının devlet başkanını denetim mekanizmalarının çok sınırlandığı görülmektedir.

Bu çalışma parlamenter ve başkanlık hükümet sistemlerinin siyasi hesapverebilirliğine odaklanmaktadır. Bu hükümet sistemlerinin tarihsel gelişiminde hesap verebilirlik mekanizmalarının oluşumuna karşılaştırmalı olarak bakmaktadır. Türkiye her iki hükümet sistemini de kendi özgün koşulları çerçevesinde uygulayan bir ülkedir. Bu açıdan Türkiye, uygulanan her iki hükümet sisteminin siyasi hesap verebilirlik açısından karşılaştırılmasının yapılmasında önemli bir örneği teşkil etmektedir.

Tezin temel amacı bu hükümet sistemlerinin Türkiye uygulamalarından hangisinin, ülke için daha hesap verebilir hükümet sistemi oluşturabildiğini karşılaştırmalı olarak ortaya koymaya çalışarak, bu alana küçük de olsa bir katkı sağlamaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için karşılaştırmalı yöntem kullanılarak literatür taraması yapılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde çalışma ile ilgili temel bilgilerden oluşan giriş bölümü bulunmaktadır. İkinci bölümde çalışmanın konusuna ilişkin teorik bilgiler sunulmuş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Konuya ilişkin temel kavramlar ve yaklaşımlar bu bölümde detaylı şekilde incelenerek, çalışmanın esası oluşturulmuştur. Üçüncü bölümde ise hükümet sistemlerinin tarihsel gelişimleri hakkında elde edilen bilgilere yer verilmiş ve hükümet sistemlerinin karşılaştırması yapılmıştır. Tezin araştırma tasarımına ilişkin

bilgiler dördüncü bölümde verilmiştir. Son olarak, “Türkiye Örneği” beşinci bölümde ele alınmıştır. Çalışmada bahsedilen hükümet sistemlerinin Türkiye’de uygulanması, hükümet sistemlerinin değişim süreçleri, hesap verebilirlik açısından karşılaştırılması yapılarak, hangi hükümet sisteminin Türkiye’de hesap verebilirliğin daha etkin olarak işletilebildiği ortaya konmakta, karşılaştırmalar yapılmaktadır. Bu bölümde yapılan karşılaştırmalar bir takım önerileri de beraberinde getirmiştir. Tezin sonuç kısmında ise yapılan çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. Çalışma Türkiye’de uygulanan hükümet sistemlerinin hesap verebilirlik açısından değerlendirilmesi yapılarak, öneriler ile bitirilmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Dünya tarihinde, ülkelerin yönetim süreçlerinde farklı yöntemleri kullandıkları görülmektedir. Araştırmacılar ve yöneticiler, ortaya konulan farklı modellere göre ideal bir yönetim şekli ararken, kendi ülkelerini ele alarak ve kendi düşüncelerine dayanarak çeşitli sonuçlara varmışlardır. Günümüze kadar gelmiş olan devlet yönetim tarzlarının yanısıra, tarih boyunca farklı devletler tarafından uygulanmış fakat sonraki zamanlarda başarısızlığa uğrayarak tarih sahnesinden silinmiş yönetim tarzları da mevcuttur (Helvacıoğlu, 2018, s.5).

Devlet şekilleri ve hükümet sistemleri ile ilgili olarak konuya başlamadan önce bu konuyla ilgili kavramları tanımlamak konun daha net olarak anlaşılmasına hizmet edebilecektir. Kavramların, terimlerin içeriğinin ortaya konulması ilerleyen kısımlarda denilmek istenilenin anlatımında kolaylık sağlayacağı gibi hükümet sistemlerinin karşılaştırılmasına da zemin hazırlayacaktır. Hükümet sistemleri öncelikle devlet denilen kurumun, yapının idare edilmesi sürecinde kamunun nerede yer aldığı ve sistemi oluşturan parçaların birbiri ile ilişkisinin belirlenmesini gerektirir.

Sosyal ilişkiler, bugünkü hak ve görev esasına dayanan karışık şeklini ilk insan topluluğundan çağımıza kadar yavaş yavaş gelişerek almıştır. Günümüzdeki dünya düzeninin temeli olan ve bütün diğer kurumların dayanağı olarak kabul edilen devletin ortaya çıkma nedeni de sosyal ilişkilerin doğal olarak sosyal bir denetim mekanizmasına, hukuki bir düzene ihtiyaç duyması olmuştur. Bugüne kadar kabul görmüş, devlet için yapılan tanımlardan birinde, devlet belli sınırları olan bir arazi parçası olarak ifade edilmiştir. Başka bir tanımda ise siyasi ve hukuki teşkilat olarak zorlama gücünü elinde bulunduran ve devlet yetkilerinin yönetenler aracılığı ile yönetilenler üzerinde kullanıldığı ve bireylerden oluşan halk topluluğu olarak ifade edilmiştir (Teziç,1996:111).

Weber'in perspektifinden devlet kavramını ele aldığımızda ise farklı bir yaklaşım görebiliriz. Şöyle ki, Weber'e göre devlet, görevlerinin aksine fiziksel gücüyle tanımlanabilir. Devlet, beşeri bir unsur olarak sınırları belirlenmiş bir alanda kendi adına meşru fiziksel güç ile otoriteye sahiptir ve bunu kullanma tekeline haizdir (Weber, 2004: 33).

İbn-i Haldun'un tanımlamasına baktığımızda, o devleti sosyal organizasyon olarak karşımıza çıkarır ve burada toplu olarak yaşamının zorunlu olduğunu belirtir. Ayrıca o, fikrini "Bu sosyal organizasyon meydana gelince insanları birbirine karşı

koruyacak ve kötülük yapmaktan caydırıcı bir güce, insanların bir diğerine karşı tecavüz etmelerini önleyecek başka bir şeye mutlak ihtiyaç vardır. Ancak böyle olmalıdır ki, bir kimse diğerine zarar vermesin. Hükümdarın-üstün otoritenin manası budur" şeklinde dile getirilmiştir (İbni Haldun, 2011: 214-215).

Devletin yürütme organı olarak hükümet, onun yönetim modelini ve siyasi gücünün toplandığı merkez olarak kurulur. Devletler, siyasi sistemin etkin işlerliğini sağlayabilmesi için kendilerine uygun hükümet sistemleri belirlerler.

Devletlerin çeşitli hükümet sistemlerini uygulamalarına rağmen esas amaç, devletin bir bütün olarak faaliyet gösterebilmesi ve egemenliğin sağlanabilmesidir. Bu bütünlük; yargı, yasama ve yürütme erklerinin birbiri ile karşılıklı bağlantısı esas alınarak sağlanmaya çalışılmıştır. Hükümet sistemleri incelenirken, yasama ve yürütme arasındaki bağlantı, yargının bağımsızlığı ve özgürlüğü esas alınmaktadır (Öztürk, 2019, s.49-50).

Hükümet sistemleri, ülkelerin demokratik olup olmamasına bağlı olmadan ülkelerde uygulanan kural ve kurumların bütünü olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda yasama, yürütme ve yargı erklerinin kendi aralarındaki güç dağılımını ve düzenini gösterir. Bu erklerin kendi aralarındaki ilişkilere bakılarak ülkenin hükümet sistemi belirlenebilir (Karataş, 2019, s.115).

Hükümet sistemlerini araştırırken rejimlere değinmemiz de çalışmamıza faydalı olacaktır. İdeal bir devlet yönetimi elde etmek için doğru siyasi sistem, diğer ismiyle doğru siyasi rejimin tercih edilmesi önemlidir. Fransızca "regime" kelimesinden alınan rejim, siyasi yönetim ve hükümet sistemleri ile eş anlamlı, siyasi yönetim şekillerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Formel ve informal kural ve kurumlar olarak bir devlet yönetiminde, egemenliğin kim tarafından ve nasıl kullanılacağı siyasi rejim kavramı olarak tarif edilmektedir (Fitzsimmons, 1789, s.6-9).

Siyasi rejimler, siyaset bilminde Demokrasiler, Otoriter ve Totaliter rejimler şeklinde üç değişik tip olarak sınıflandırılırlar. Otorite, farklı yönlerden tartışılan bir kavramdır, genelde korku ve baskıya dayanmaktadır. Bu rejimde yönetici herhangi bir sınıra tabi olmaz, iktidarı kendi takdirine uygun şekilde kullanır; herhangi bir kurala, bir ideoloji veyahut değer sistemine bağlılık duymaz. Otoriter rejimin temel bir özelliği, bir lider ve bu liderin tasarrufu ile oluşan bir grubun iktidarı tekellerinde tutmasıdır. Vatandaşların siyasetten uzaklaşması, bu yöneticilerin çıkarlarına daha uygun görülmektedir (Anık, 1999, s.79).

Totaliter rejimlerde ise rejmin esas özelliği devlet ve toplumun iç içe geçerek her şeyin devlet için olmasıdır. Totaliter rejimler her türden sınıf fikrini reddederek bütüncül yaklaşıma dayanır (Bahadır, 2022).

Totaliter rejimlerde tüm politikalar, sahip olunan ideoloji doğrultusunda belirlenir. Bu aynı zamanda totaliter rejimleri otoriter rejimlerden ayıran özelliktir. Totaliter rejimler, otoriter rejimlere kıyasla hak ve özgürlükler tamamen yok edilen, geniş ölçekli şiddet kullanılan bir rejim olmaktadır (Bahadır, 2022). Ama bu bütünleşmeyi gerçekleştirmek totaliter rejimin esas amacıdır (Linz, 1984, s.11).

İdeal olan siyasal sistemi düşündüğümüzde ise demokrasi sistemi söylenebilir. Doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi olarak bu siyasi rejimler iki grupta toplanabilir. Demokrasilerde, daha doğrusu temsili demokrasilerde; parlamenter rejim, başkanlık rejimi ve yarı başkanlık gibi siyasi rejimlerin (hükümet sistemlerinin) başlıca türleri mevcuttur. Doğrudan demokrasinin esas özelliği, yönetimle ilgili kararları halkın kendisinin alması ve bunu halkın yine kendisinin uygulamasıdır. Bu özelliklere bakıldığında doğrudan demokrasinin günümüz toplumlarında uygulanması imkansız görülmektedir. Zira, toplumda her bireyin toplumla ilgili kararlara ve yapılan uygulamalara bizzat katılımı sözkonusu olmaktadır (Aktan, 2016, s.20).

Halkın kendisini yönetecek temsilcilerini seçmesi ve onlara yönetme yetkisini devretmesi ise temsili demokrasilerin esas özelliği olmaktadır. Günümüzde uygulanması daha kolay görülen temsili demokrasiler, parlamenter rejim, başkanlık rejimi, yarı-başkanlık rejimi ve meclis hükümeti olarak dört gruba ayrılmaktadır (Aktan, 2016, s.21).

Meclis hükümeti, yasama ile yürütme organının yasamada birleştiği hükümet sistemidir. Meclis hükümeti sisteminde, yürütme tamamen yasamaya tabidir ve onun emrinde faaliyet göstermektedir. Bu sistemde yürütme işlevini, yasama organı kendisi veya onun tarafından oluşturulmuş bir komite tarafından hayata geçirilir. Günümüzde bazı ülkeler bu sistemi kullansalar da yaygın olarak kullanılmamaktadır (Özer ve İskandarov, 2022, s.307).

Yarı-başkanlık sistemi ise kendinde hem başkanlık hem de parlamenter sistemin özelliklerini barındırmaktadır. Bu sistemde, başkan halk tarafından seçilir, bakanlar kurulu ise yasamaya karşı sorumludur ve yasama organına dayalı olarak çalışmaktadır. Ancak parlamenter sisteme göre daha çok yetkisi olmaktadır (Karataş, 2019, s.117).

Uygulamada en çok yer verilen modern ve demokratik siyasi sistemler, başkanlık ve parlamenter sistemleridir. Bu yöntemleri uygulayan büyük devletlerde, hangisinin o ülkeye uygun ve yararlı olduğunu öğrenebilmek için, birçok araştırmacı tarafından,

demokrasinin gücü ve gerekliliği olarak ifade edilen bazı temel kriterlere yer verilmiştir (Elgie, 1999, s. 9-10).

Bazı düşünürler tarafından, başkanlık ve parlamenter hükümet sistemlerinin karşılaştırılması veya kıyaslanması sonucunda farklı fikirler ortaya çıkarılmıştır. Bazıları, bunların kendi içlerinde birçok çeşide sahip olduğunu belirtirken diğer kısmı ise bazı özellikleri ile parlamenter sistemin başkanlık sistemine kaydığını belirtmiştir. Buna örnek verilebilecek çalışmalardan biri de Poguntke ve Webb tarafından yapılan bir çalışmadır. Poguntke ve Webb'in çalışmalarında, parlamenter sistem ile yönetilen birçok istikrarlı demokraside, güç kaynakları, özerklik ve kişiselleşme dereceleri göz önünde bulundurulmuş ve başkanlık sistemine doğru eğilim olduğu ortaya konulmuştur (Poguntke ve Webb, 2005, s.6).

Diğer bir grup düşünür ise başkanlık sisteminde veto yetkisine odaklanmış, ikisi bir çift olarak klasik kategorizasyonun dışına çıkan başkanlık sistemi ve parlamenter sistemi farklı yönlerle kavramsallaştırmaya çalışmışlardır. Dikkat edilmesi gereken önemli bir diğer husus da hükümet sistemleri arasındaki yürütme organının seçilmesi ve görevden alınması özelinde yasama organının bağımlılığı üzerinedir (Cheibub vd., 2014, s.518).

Parlamentar sistem ve başkanlık sisteminin benzer ve farklı yanları olduğundan, onları çok kesin çizgilerle ayırmak doğru değildir (Moe ve Caldwell, 1994, s.172). Bu sistemlerin, içsel olarak benimsenen değerlerinin ve politik dinamiklerin dışında tüm özellikleri, devletlerin uygulanabilirlik durumuna bakılmadan bir paket halinde kabul edilmektedir. Bu durumun ülkelerin sosyal, siyasi, tarihi, kültürel değerlerine ve yapılarına uygun olduğu söylenemez. “Parlamenter sistemlerde yürütme, gündemi kontrol ederken yasama, teklifleri kabul eder ya da reddeder; Başkanlık sisteminde ise yasama teklifi yapar ve yürütme onaylar ya da veto eder”. Bu fikir, iki sistemi birbirinden ayırmak için yapılan Tsebelis’in sınıflandırmasıdır (Tsebelis, 1995, s.325). Yürütme organının yasama organı tarafından seçildiği ve ona karşı sorumlu olduğu söylenebilir (Gerring vd., 2005, s.518). Aynı zamanda Lijphart'da kendi çalışmasında aynı sonuca vararak, demokraside yürütme erkinin yasama erkinden kaynaklandığını ve ona karşı sorumlu olduğunu kaleme almıştır (Lijphart, 1984, s.44).

Yürütme, devlet yönetiminde yasama organının almış olduğu kararları uygulamaya denir ve yürütme kurumu toplumun devlete, yürütme iradesini verdiği kurumdur. Aynı zamanda yürütme organı devletin en yüksek otoritesini temsil etmektedir. Devlet ve onun yüksek otoritesini temsil eden yürütme organı, yasama

organları tarafından yapılan kanunların uygulanmasında görevlidir. Bu görevi kanunun onlara verdiği yetki çerçevesinde yaparlar. Siyasal sistemin düzenlenmesi, düzenli şekilde işleminin sağlanması, farklı güçler arasında uyumu koruma ve bu güçler arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları çözmekte, yürütme gücünün başı sayılan devlet başkanı yükümlüdür (Özer ve İskandarov, 2022, s.328).

Toplumda esas olan, adalet toplumun temelidir ve bütün kanunlar adalete dayanır. Devlette düzenin sağlanabilmesi için adaletin olması mühimdir. Adaletin dağıtımı, hak sahiplerine haklarının verilmesi, suçlulara gerekli şekilde cezaların verilmesi, toplumda çıkan anlaşmazlıkların çözümünün sağlanabilmesi için yargı organı gereklidir. Yargı, egemenliği temsil eden devlet başkanının yetki ve görevleri arasında yer almaktadır. Devlet başkanı, bu görevi isterse bizzat kendisi veya yetkili kılınabilecek kimseler aracılığıyla da yürütebilir (Büyük, 2010, s.160).

Hükümet sistemi, en genel olarak kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı olarak ikiye ayrılmaktadır (Karataş, 2019, s.115). Bahsettiğimiz gibi kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı, hükümet sistemleri konusuna değinirken esas konu olarak kabul edilmektedir. Yasama, yürütme ve bazen de yargı erkinin birlikte, bir merkez halinde faaliyet göstermesi, kuvvetler birliği olarak tanımlanabilir. Hükümet sistemlerinden meclis hükümeti ve diktatörler, kuvvetler birliğine örnek olarak gösterilebilir (Özer ve İskandarov, 2022, s.328).

Uygulama yöntemlerine göre kuvvetler ayrılığı, sert ve yumuşak olarak ikiye ayrılmaktadır. Parlamenter sistem ve Yarı-Başkanlık sistemi, kuvvetler ayrılığı sistemi bağlamında yumuşak kuvvetler ayrılığına örnektir. Başkanlık sistemi, kuvvetler ayrılığının sert ve keskin bir şekline örnek olarak gösterilebilir. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin göreve nasıl başladıkları ve görevden nasıl ayrıldıklarına bağlı olarak hükümet sistemleri belirlenmektedir. Bunun yanı sıra, bu erkler arasındaki bölüşüm ve aralarındaki ilişki de hükümet sistemlerinin belirlenmesinde önem arz etmektedir (Helvacıoğlu, 2018, s.5).

Kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan başkanlık, parlamenter sistem ve yarı-başkanlık sistemi demokratik hükümet sistemleri niteliğinde olup, ülkeler kendi siyasal, toplumsal ve kültürel yapılarına bakarak bu sistemlerden en uygun olanı seçmektedirler (Özer ve İskandarov, 2022, s.328).

Araştırmanın temel amacı olan Parlamenter Sistem ile Başkanlık Hükümet Sisteminin karşılaştırılması, yeni sistemin, Türk Kamu Yönetimi'nde meydana getirdiği değişiklikleri araştırmaya başlamadan önce, bu bölümde çalışma hakkında değinilecek

teoriler hakkında temel bilgilendirmeler yapılmıştır. Sonraki bölümlerde ise hem hükümet sistemleri hem de kuvvetler birliği/ayrılığı hakkında daha geniş bilgiler ortaya konulacaktır.

2.1. Kuvvetler Ayrılığı

Birbirlerini denetleyip dengeleyen organlar sayesinde iktidarın kötüye kullanılmasından ötürü ortaya çıkan durumlardan vatandaşları korumak, kuvvetler ayrılığının altında yatan temel düşünce olmaktadır. Yani, bu teoride esas alınan fikir; yargı, yasama ve yürütme erklerinin karşılıklı olarak birbirlerinin yetki alanlarına saygı duyması ve kendi belirlenmiş sınırlarını aşmamasıdır. Başkanlık rejimlerinin, hükümetin yetkilerini ayırdığını ve kamu iktidarını, tipik olarak yürütme, yasama ve yargı gibi özerk hükümet dalları arasında dağıttığını iddia etmektedir.

Bu nedenle, başkanlık sistemi kuvvetler ayrılığı ile eşanlı ve birbirlerini gerektiriyormuş gibi kullanılmaktadır. Parlamenter sistemde ise güçler aynı şekilde ayrılmaz. Hatta akademisyenler arasında, parlamentarizmin hükümet etme güçlerini ayırt etmediğini ve parlamentarizm ve kuvvetler ayrılığının uyumsuz olduğunu savunanlar da vardır (Karaman, 2021, s.36).

Antik Yunan filozofu Aristoteles ile 17. yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olan ve klasik liberalizm düşüncesinin öncüsü İngiliz filozofu John Locke'nin kuvvetler ayrılığı fikri demokrasi kavramı ile bağlantılıdır. Demokrasinin ortaya çıktığı antik döneme bakıldığında, kuvvetler ayrılığı fikrinin tohumları görülebilir. Bu fikir Aristoteles'le başlamış ve Locke'nin düşünsel çabalarıyla devam etmiştir (Topçu, 2016, s.2). Locke, kuvvetler ayrılığı ilkesini yasama, yürütme ve federatif kuvvet olarak üç kısma ayırmıştır. İç yönetim kuvveti olarak o yürütme kuvvetini belirlemiştir. Dış politikada karar verme yetkilerinin kullanılması olarak Locke, federatif kuvveti ayırmıştır. Yürütme ve federatif kuvvetin, yasamanın kontrolünde olmasından bahseden Locke, yasamayı daha üstün güç olarak kabul eder. Fakat yasaların uygulanmasında yürütmenin de yetki sahibi olduğunu söylemiştir (Locke, 1823, s.198). Locke, bu organların tek elde toplanmasını toplum için büyük tehlike olarak algılamış ve ayrılması gerektiği fikrini savunmuştur (Locke, 1823, s.215).

Aynı zamanda Locke, toplumu ayakta tutan iki temel göstermektedir. Bunlardan birincisi, doğal bir eğilim olarak nitelendirdiği tüm insanların sosyal yaşamı ve dostluğu, ikincisi ise zorunlu olan emirlerdir. Locke, ikinciyi devlet yönetiminde politik ruh olarak

adlandırmıştır. Yani Locke, devlet yönetiminin halkın veya yöneticinin iradesine bırakılmaması gerektiğine, yasaların uygulanmasının önemine dikkat çekmektedir. Locke'ye göre yasama organı daha çok güvenilir ve yasama yürütmenin elinde bulundurduğu güçten daha üstündür. Yürütme organı, hem yasaya uyma hem de yasayı uygulama açısından yasama organı karşısında hesapvericidir (Locke, 1823 s.216).

Locke, yasamayı devletlerin kanunları üzerinde bir yüce güç olarak göstermiştir. Bu ise demokratik kuruluşların gelenekleri haline gelmiştir. Locke'nin devamı olarak, kuvvetler ayrılığı teorisini savunan diğer bir düşünür Montesquieu olmuştur (Büyük, 2010, s.166).

Fransız politik düşünür Montesquieu, 18. yüzyıla damgasını vuran Kanunların Ruhu eserinde, üç kuvvetin yani; yasayı yapan, yasayı uygulayan ve bu yasalara göre ceza veren-yargılayan yetkilerinin ayrı toplumsal güçler tarafından uygulanması gerektiğini öne sürerek, kuvvetler ayrılığı fikrinin modern anlamında asıl yapısını ortaya koymuştur. Bu kuvvetlerin aynı kişinin elinde toplanmasını, hürriyetin yok oluşu gibi göstermiştir (Montesquieu, 1998, s.218).

Montesquieu bu eserinde, kuvvet sahibi herkesin, bu durumu kötüye kullanmaya meylettğini ve kuvvetine sınır bulamayınca kadar gittiğini ifade etmiştir. Bunu özellikle yargı gücünün, hükümdarın elinde bulunduğu durumlara örnek vermiştir (Montesquieu, 1998, s.131). Aynı zamanda devlette egemenliğin sağlanabilmesi için faziletin önemli olduğunu söyleyen düşünür, bunun da sınırlarının olması gerektiğini savunmuştur (Montesquieu, 1998, s.168). Montesquie, yargı gücünün yürütme için seçilmiş hükümdar tarafından atanmasını da, güçlerin hükümdarın elinde bulunması gibi değerlendirmiştir (Montesquieu, 1998, s.133).

Demokrasinin ve egemenliğin sağlanabilmesi için yargının uzun süre aynı kişinin veya siyasi toplumun elinde bulunmaması, ayrıca çeşitli zamanlarda kanunlara uygun şekilde değişmesi gerekmektedir. Diğer iki kuvvet ise, devamlı olarak aynı kişilere verilebilir. Çünkü bu kuvvetlerin yetkisi doğrudan vatandaşlara değil, devletlerin genel isteklerine ve bu isteklerin uygulanmasına göredir (Montesquieu, 1998, s.221).

Montesquieu'ya göre yasama ve yürütme gücü, aynı kişinin elinde toplanırsa o kişi ağır kanunlar koyarak şiddet kullanmaya yönelebilir. Yargı ve yasamanın tek kişinin elinde toplanması ise vatandaşların hürriyetinin sağlanmasının keyfiyete göre olmasına neden olabilir (Montesquieu, 1998, s.218). Böylelikle Montesquieu'nin bu fikirlerinden, kuvvetler ayrımını hürriyetin teminatı olarak gördüğü sonucu çıkarılabilir (Uzunparmak, 2013, s.7).

Locke ve Montesquieu'nin fikirlerine bakıldığında, egemenlik yetkisinin kötüye kullanılmaması adına, vatandaşların hayat ve hürriyeti üzerindeki yetkilerinin keyfi olmaması için erklerin ayrılması gerektiği fikrinin tezahürü olarak görülebilir (Akdemir, 2019, s.688).

Kuvvetler ayrılığı ilkesi, genel olarak egemenlik gücünün sınırlarını net bir şekilde belirler. Aynı zamanda devlet içerisinde, kuvvetlerin çatışma alanlarının sınırlandırılarak yetki ve görev gasplarının önüne geçilmeye çalışıldığı söylenebilir (Göç, 2022,s.8).

Kuvvetler ayrılığı ilkesi, günümüzde çoğu ülke tarafından uygulanmaktadır. Bu ülkelerde yürütme organının yasama ve yargı organına karşı güçlü kılındığı görülmektedir. Lakin bu ülkeler birbirini sınırlandırdığı için yürütme organının ne kadar güçlendiğinin önemi yoktur. Böylece iktidar y ada devlet yönetimi, tek bir zümrenin etkisi ve hakimiyetinden alınarak hürriyet sağlanabilir (Kaçanoğlu, 2022, s.10).

Ülke içerisinde kuvvetlerin birbirleriyle ilişkileri ve erklerin dağılımına göre farklı hükümet sistemleri ortaya çıkmaktadır. Kuvvetler dağılımı ve düzenlenişi açısından hükümet sistemleri başkanlık sistemi, meclis hükümet sistemi, parlamenter hükümet sistemi şeklinde üç kısma ayrılmıştır. Burada başkanlık sistemi kuvvetler ayrılığına, meclis hükümeti sistemi kuvvetler birliğine, parlamenter hükümet sistemi kuvvetlerin işbirliğine yani, yumuşak kuvvetler ayırımına dayanmaktadır (Uzunparmak, 2013, s.7).

2.2. Hükümet Sistemleri

Modern bir devlette temel sayılan yasama, yürütme ve yargı erklerinin yapısı, düzenlenişi ve ilişkilerine bağlı olarak hükümet sistemleri kurulur. Bu durum aynı zamanda uygulanan kural ve kurumlar dizgesinde, ülkenin anayasal bakımdan demokratik olup olmasını belirler. Bu dizgenin bütünü olarak, hükümet sistemi kavramı tanımlanabilir (Uzunparmak, 2013, s.4). Hükümet sistemlerinde önemli olan unsur, kuvvetler ayrılığı veya kuvvetler birliği ilkelerinin işleyişi, yürütme organının göreve gelişi ve yasama organı ile ilişkisidir (Gül vd., 2017, s.110-111).

Erkler arasında ilişkiye göre yasama ve yürütmenin bir kişi veya bir yönetici grubun elinde, yürütmeye toplanması diktatörlük ve mutlak monarşi hükümet sistemleri grubuna aittir. Diktatörlük hükümet sisteminde, uygulamalar anti demokratiktir ve bazı durumlarda demokratik bir görünüm verilmeye çalışması adına, düzmece halk oylaması ve seçimler gerçekleştirilir. Burada, halkın özgür iradesi söz konusu değildir ve bu tür

diktatörlükler plebisit diktatörlükler olarak adlandırılır. Bu sistemin ayırıcı nitelikteki özellikleri, siyasi düzenin despotik bir biçimde tutulması, iktidarın hukuk tanımaması ve kanunların keyfi uygulanmasıdır. Diktatörler, iktidarda kalabilmeleri için halkın iradesine ve düşüncesine önem veriyormuş gibi görünmeye çalışırlar (Haşimoğlu, 2023, s.34).

Kuvvetlerin yürütmede toplandığı diğer hükümet sistemi, mutlak monarşilerdir. Bu hükümet sistemleri, günümüzde gittikçe yok olmaktadır. Bu sistemler, kral, padişah, imparator gibi ünvanlardan birine sahip bir monark tarafından yönetilmektedir. Burada, hükümdarın kanunları koyma, uygulama ve toplumsal sorunları çözme yetkisi vardır. Ancak bu yetkileri her zaman kendi eliyle doğrudan kullanmamak için, kendinin yönettiği, bağımsız ve tarafsız olmayan memurlar atamaktadır. Ayrıca bu devletlerde, vatandaşların hükümdarlarına karşı itaat yükümlülüğü olmaktadır (Haşimoğlu, 2023, s.34).

Kuvvetler birliği ilkesine dayanan diğer hükümet sistemi, Meclis hükümetidir. Bu hükümet sisteminde diktatörlük ve mutlak monarşi, hükümet sisteminden farklı olarak erkler, yasamanın elinde toplanır. Burada yasama, kanun yapma, yaptığı kanunu uygulama yetkisine sahiptir (Teziç, 2020, s.499). Meclis hükümet sisteminin yasama organı tek meclislidir. Aynı zamanda bu sistemde, meclisi sadece kendisi, yani meclis feshedebilmektedir. Meclis hükümet sisteminde, yürütmenin özerk bir yapısı olmamaktadır ve güvenoyu ile düşürülemez. Bu hükümet sisteminde, bakanlar meclis tarafından seçilir veya görevden alınır (Gözler, 2015, s.68).

Devletin kurumsal bir kimlik kazanması amacıyla oluşturulmuş kuvvetler ayrılığı prensiplerinin temel nedeni daha önce de söylediğimiz gibi iktidarın kötüye kullanılmasının önüne geçilmesi ve halkı koruma düşüncesidir. Bu düşüncelerin uygulanması, demokrasi kültürünün de artması açısından oldukça önemli sayılmaktadır (Erdoğan, 1996, s.99-100).

Devletin temeli olarak görülen yasama, yürütme, yargı erklerinin birbirinden bağımsız ilişkisine ve örgütlenmesine dayanan hükümet sistemleri, demokratik hükümet sistemleri olarak algılanmaktadır. Demokratiklik ve hesapverebilirlik açısından dünya genelinde yaygın uygulanan hükümet sistemleri başkanlık sistemi, parlamenter sistem ve yarı-başkanlık sistemidir. Bu hükümet sistemlerinin sınıflandırılması, kuvvetler ayrılığının sert ve yumuşak bir şekilde ayrılığına dayanmaktadır. Kuvvetler ayrılığının sert şekline Başkanlık sistemi, yumuşak ayrılma şekline ise parlamenter sistem adı verilmektedir. Bu iki sistemin ortası sayılan ve her iki sistemin özelliklerini kendinde

bulunduran diğerk bir hükümet sistemi, yarı-başkanlık hükümet sistemidir (Haşimoğlu, 2023, s.38).

Kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan başkanlık sisteminin ilk somut örneği, Amerika'da uygulamaya geçmiştir. Bu hükümet sisteminde, kuvvetler arasında çok keskin ayrılmalar mevcuttur ve kuvvetlerin her biri özgür hareket etmektedir. Aynı zamanda bu kuvvetler arasında uygulanan geliştirilmiş denge mekanizmasıyla, birbirini kontrol edebilmektedirler. Başkanlık sisteminde, temel erkler arasındaki ayrım fonksiyonel olarak belirgindir. Böyle ki, bu sistemde yasama yasaları belirler, yürütme ise belirlenen yasalara uygun şekilde sistemin çalışmasını temin eder. Başkanlık sisteminin bazı temel özellikleri bulunmaktadır (Akıncı, 2017, s.4). Başkanlık sisteminde yürütme tek merkezlidir ve başkan tarafından idare edilmektedir. Bu sistemde, parlamento ve hükümet için ayrı ayrı seçimler yapılır ve bu organlar birbirinden bağımsız şekilde görevlerini yaparlar. Bu organların birbirini feshetme veya görevden alma gibi yetkileri bulunmamaktadır. Mecliste, başkanın kendi partisine mansup millet vekillerinin sayısı çok olsa dahi başkanın yasama organı üzerinde kontrol sağlaması zordur. Aynı zamanda, yasama organı yürütmeyi kapsamlı şekilde denetleyip kontrol edememektedir (Aktaş, 2016, s.210).

Kuvvetler ayrılığının yumuşak şekline dayanan parlamenter sistemde ise devletin temel erkleri olan yasama, yürütme ve yargı birbirine karşı sorumlulukları olup tam olarak birbirinden bağımsız olmamaktadır. Bu sistemde, yasama ve yürütmenin birbirini feshetme yetkileri bulunmaktadır. Yürütme sistemi, yasama organına tabii vekiller tarafından oluşturulan demokratik hükümet tipi olarak açıklanabilmektedir. Bu nedenle parlamenter hükümet sistemi, bazen kuvvetler işbirliği sistemi olarak da adlandırılabilir. Bu hükümet sisteminde parlamento merkezi öneme sahiptir. (Haşimoğlu, 2023, S.43).

Parlamenter sistemin bazı esas özellikleri bulunmaktadır. Bu sistem, iki merkezli yapıya sahip olmaktadır. Burada cumhurbaşkanı, sembolik olarak devletin ve milletin birliğini temsil etmektedir. Başbakan/kabine ise daha güçlü bir icra yetkisine sahip olmaktadır. Parlamenter hükümet sisteminde, parlamento ve hükümet için tek seçim yapılmaktadır. Yapılan seçimlerle ilk parlamento yapısı oluşturulur ve daha sonra ise parlamentoda millet vekillerinin sayına uygun olarak hükümet kurulur (Aktaş, 2016, s.210).

Yarı başkanlık hükümet sistemini ele aldığımızda ise bu sistem ilk defa Fransada uygulanmıştır. Yarı başkanlık hükümet sistemi, parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş gibi kabul edilerek, başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin temel

özelliklerini kendinde birleştiren bir ara sistemdir. Bu ortak özelliklerinden dolayı, parlamenter başkanlık sistemi veya yarı parlamenter sistem gibi farklı isimlerle de anlatılmaktadır. Bu sistemin bazı temel özellikleri bulunmaktadır. Devlet başkanı halk tarafından seçilerek, geniş yetkilere sahip olmaktadır. Bu hükümet sisteminde, hükümet yasama içerisinden seçilir ve her zaman yasamaya tabidir. Cumhurbaşkanı'nın tek başına kullanabildiği önemli anayasal yetkileri de bulunmaktadır (Akıncı, 2017, s.6). Aynı zamanda, parlamentoda çoğunluk bir partiye mensupsa daha geniş yetkilere sahip olmaktadır. Eğer partide çoğunluk muhalif partilere veya bloklara mensupsa başbakanla uzlaşmaya bağlı şekilde anayasal yetkileri uygulayabilmektedir (Aktaş, 2016, s.211). Bu sistemin özelliklerine bakıldığında, başkanlık sistemi ile parlamenter sistem arasında gidip gelen bir sistem görülmektedir (Akıncı, 2017, s.6).

Kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık, parlamenter ve yarı başkanlık hükümet sistemleri, bir çok bakımdan birbirlerinin alternatifi sayılmaktadır. Birinde eksik ve problemli görülen bazı meselelerin çözüm yolları diğerinde bulunabilmektedir. Bu nedenle günümüzde demokratik yapıya sahip büyük devletler, zaman zaman hükümet sistemlerini değiştirmektedirler (Aktaş, 2016, s.211).

2.3. Meşruiyet

Günümüzde meşruiyet kavramı din, ahlak, sosyolojik, ekonomik, siyaset ve hukuk gibi farklı alanlarda farklı anlamlarla kullanılmaktadır. Bizim çalışmamızda ise siyasi meşruiyet kavramı ele alınacaktır. Siyasi meşruiyet kavramında akla gelen ilk şey, iktidarın halk tarafından tanınması ve onaylanmasıdır (Yüksek, 2022, s.5).

Meşruiyet kelimesi meşru, geçerli olma durumu anlamına gelmektedir. Yapılan çalışmalarda, meşruiyetin siyasi anlamı, siyasi iktidarın halk tarafından makul görülmesi, halkın rızası ve onayına dayanması gibi algılanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında siyasal iktidarın rızaya dönüşmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, siyasal iktidar bir zorunluluğu, zorbalığı temsil etmiş olur. Bundan dolayı, siyasal iktidarlar halkla aralarında olan sorunların çözüm yolu olarak toplumsal rıza-meşruiyet arayışındadırlar. Siyasal meşruiyet, toplumsal sorunları çözme faaliyeti açısından her ne kadar kabul görse de özellikle devletin ali menfaatlerini ilgilendiren konularda yetersiz niteliktedir. Devletin ali idaresi ile ilgili konuların, ideolojinin kuralları gereği toplumdan gizli tutulması gerektiği durumlarda, aynı zamanda bu kapsamdaki faaliyet ve eylemlerde toplum

tarafından meşruiyetin sorgulanmaması ve meşruiyetin varlığının doğrudan kabul edilmesi gerekmektedir (Akman, 2006, s.99-100).

Hukuk devletinde meşruiyet, sivil toplum ile müzakere ve ortak fikirler sonucu olarak gerçekleştirilmelidir. Meşruiyetin kaynağının meşru olabilmesi ancak bu yolla sağlanır. Meşruiyetin uygulanmasında devletlerin esas amacı, egemenliğin sürdürülebilmesidir. Devletler meşruiyetlerini, egemenliği sürdürme düşüncesi üzerinde kurgulamaya çalışırlar (Akman, 2006, s.99-100). Başka tanımlara göre meşruiyet, ortaya konulan her hangi bir düşünce veya eylemin bir ana ilkeye veya sebebe dayanması ve bu esasla hareket ederek haklılığının ispat olunma çabasıdır (Şenol, 2017, s.15).

Bir başka tanımlamaya göre ise meşruiyetin toplumsal anlamda kabul görebilmesi için hukuki, zorunlu, rasyonel ve doğal gerçeklere dayanması gerekmektedir. Yalnız bu şekilde, insan ve siyasal iktidar sınırlandırılması ve temel yasalara uygun şekilde hareket etmesi sağlanabilir (Yılmaz, 2018, s.20). Meşruiyet kendiliğinden olmaz. Meşruiyetin sağlanabilmesi için güç ile iktidarın zorunlu olarak birbirinden ayrılması gerekmektedir. Ayrıca devlet bu soyutlamanın sonucu olarak var olabilir. (Yılmaz, 2018, s.20).

Meşruluk kavramının tanım ve anlamlarına bakıldığında bu kavramın doğruluk, hak, hukuk, adalet gibi kavramlarla içiçe olduğu söylenebilir. Belli bir iktidarın meşru olarak görülmesi ve gösterilmesinde böyle bir niteliklere sahip olması gerekmektedir (Şenol, 2017, s.19).

Meşruiyet kavramı hakkında ilk fikir ortaya koyan sosyal bilimci, Weber olmuştur. Bu kavram, farklı düşünürler tarafından farklı bağlamlarda ele alınmıştır. Weber ise bu kavramı sadece siyasal sistem ve güç bağlamında değerlendirmiştir. Weber bu kavramı kurumsal teori şeklinde ortaya koymuş, o örgütsel ve devlet düzeyince güç yapılarını bu kavrama dahil etmiştir. Weber'e göre herhangi bir yöneten, iktidarını sürdürebilmesi için yönetilenlerin destek ve onayına ihtiyaç duymaktadır. Bu sebepten düşünür, tüm yönetenlerin meşruiyet kavramına bağlı olduğunu nitelendirmiştir (Weber, 1968, s.53).

Güç ve meşruiyet, siyasal iktidarın temel kaynağı olarak görülmektedir. Meşruiyet kavramının ortaya çıkma nedeni de gayrimeşru davranışlardır. Yani hükümet, halkı itaat altında tutabilmek için güç kullanır veya güç kullanabileceği ile tehdit eder. Ancak güce dayanan istikrarın uzun sürmesi mümkün olmadığı için, devlet meşruiyeti sağlamaya çalışır. Dolayısıyla meşruiyet güçten kaynaklıdır (Şenol, 2017, s.20). Bu kavram, kaba kuvvete ve baskıya dayanan gücün sonrasında ortaya çıkan manevi güç olarak da

nitelendirilebilir. Yönetimler etkililiği, esnekliği ve dayanıklılığını arttırabilmeleri için bu manevi gücün elde edilmesine çalışırlar (Köse, 2018, s.23).

Toplumsal egemenliğin en temel kriteri, belli bir ölçüde kabullenmenin olmasıdır. Yani yönetilenlerin yönetenlere tabii olmasının temel nedeni bir çıkara dayanmaktadır. Egemenliğin ve istikrarın sürdürülebilmesi için yalnızca maddi, duygusal amaçlar yeterli değildir ve toplumda meşruluk konusunda bir inanç yaratmak gerekmektedir. Bu şekilde hükümetler, ülkeyi yönetmekte zorluk ve sıkıntı çekmezler. Eger toplumda yönetimin, politikacıların adil ve dürüst, tarafsız olduklarına güven olmazsa bu siyasi sistem daima yolsuzluk, aldatmaca ve kayırmacılık varsayılarak, halk tarafından kabul edilmesi çok zor olacaktır (Şenol, 2017, s.19).

Aslında istikrarın sağlanması, güç kullanımının hem iktidar hem toplumun lehine olacak şekilde azaltılması açısından, meşruluğun pek çok olumlu yönleri görülmektedir. Aynı zamanda asker, polis, adli personel vb. istihdamların azalmasına neden olarak devlete maliyet açısından da avantajları görülmektedir. Meşruiyetin bir diğer olumlu yönü, otoriteye sahip olanları sınırlandırarak, kendi güç ve makamlarını keyfi olarak kullanmalarını önlemesidir (Şenol, 2017, s.25). Kavramın olumlu yönleri gibi olumsuz yönleri de bulunmaktadır (Şenol, 2017, s.21). Meşruiyetin olumsuz yönlerinden biri, iktidarın korunması ve istikrarlı şekilde sürdürülebilmesi adına topluma kendi amaçlarını, ilkelerini sunarak değerlerinin korunması gerektiği şeklinde tanımlar. Bu durum ise sınıf çatışmalarını, sömürüyü ve toplumsal adaletsizlikleri normalmiş gibi gösterir. Bir diğer olumsuz yanı ise günümüzde medya araçlarını kullanarak propagandalar yapmasıdır. İktidar, öyle olmasa bile kurulmuş düzenin haklı ve meşru bir düzen olduğunu, vatandaşların saadet ve refahına çalışıldığını göstererek insanları manipüle ederler. Böylece iktidarın olumsuz yönleri gizlenilerek adaletli olmayan baskıcı iktidar hükümlerliği devam eder. Bu olumsuz yönlerine baktığımızda, meşruiyetin aynı zamanda sömürü ve şiddet hareketleri uygulayabilen bir yönetimi mümkün kılabildiği görülmektedir (Şenol, 2017, s.19).

Sonuç olarak meşruiyet, bireyin iktidarın haklılığına duyduğu inançtır. Meşruiyetten bağımsız iktidarın ele alınması ve sürdürülebilmesinin zorluğu nedeniyle, iktidar, gereken inancı oluşturabilmek adına kendini meşrulaştırmaya çalışır (Köse, 2018, s.28). Böylelikle siyasal iktidar, toplumun kendi adına karar verme hakkının olduğunu, meşru ilkeler ile meşru güç kullanım araçlarının toplumun eline verdiğini göstererek bu ilkeler ile toplumu elinde tutmaya çalışan bir araçtır. Böylelikle iktidar kendi elinde bulundurduğu gücü kendi isteğine göre değil, başta toplumun barışı, iyiliği ve güvenliği

olmak üzere, toplumun bildiği kurulu yasalara uygun, dürüst ve tarafsız olarak kullanmak zorundadır. İktidarın haklılığının süreklilik kazanması meşruiyeti ortaya çıkarır. Meşruiyetin temel özelliği, iktidarın yapılan uygulamaların, verilen kararların niçin, ne adına ve hangi yasaya uygun olarak yapıldığını açıklamasıdır. Böylelikle devlet, meşru olan iktidar olarak tanımlanır, meşruiyet ise insanların niçin itaat edeceği sorusunu cevaplar. Tüm bu tanımlar, meşruiyetin temel ilkesi olarak siyasi iktidarın toplumsal rızaya dayanmasının gerekliliğini gösterir (Çetin, 2001, s.14).

Modern devletlerin gelişim süreci olarak meşruiyet, toplumun rızasını belirterek halk egemenliği fikrini ortaya çıkarmıştır. Demokrasi kavramı ise yeni bir meşruiyet türünü ortaya çıkararak, milletin iradesinin sembolü olan seçim ve temsil gibi unsurlerin devreye girmesine neden olmuştur. Böylelikle halk, doğrudan meşruiyetin kaynağı olmuş ve siyasi otorite yalnız halkın onayı ile meşru olarak kabul görebilmiştir (Cesur, 2022, s.11).

2.4. Siyasi İstikrar

Ülkede kalkınma, demokrasi ve insan hakları bağlamında daha ileri adımların atılabilmesi doğrudan ülkede istikrarlı siyasal yapının olmasına bağlıdır. İstikrar kalkınmayı, kalkınma ise demokrasiyi sağlamaktadır (Akıncı, 2015, s.45). Siyasal istikrar, kurulan hükümetin kısa sürede değişmeyerek sorunsuz bir şekilde işlemesi ve devlet organlarının birbirine uyum sağlayarak çalışması gibi tanımlanabilmektedir (Özdemir, 2018, s.3).

Devletleri oluşturan siyasi partilerin iktidarda kalma süreleri ve ülkedeki kurumların istikrarlı bir şekilde işleyişi, istikrar kavramının içeriğini oluşturmaktadır. Lakin siyasi istikrar yalnız devletin istikrarına bağlı değildir. Bu kavram, yürütme ve yasama organlarının istikrarı, siyasi partilerin yapısı, şeffaflığı ve yargının bağımsızlığı gibi birçok unsuru da kapsamaktadır. Siyasi istikrar, aynı zamanda yönetimde yer alan kişilerin çağdaş, dürüst, vatansever ve iyi niyetli olması gibi birçok unsura da bağlıdır.

Hükümet kuruluşları, iktidarın hakimiyet süresi, halkın kararlılığı, siyasi partilerin amaçları, diğer partilerle ilişkileri, sorunlara çözüm bulma yöntemleri, siyasi istikrarın sağlanabilmesinde önemli etkenlerdir. Yukarıda söylenenler doğrultusunda siyasi istikrara baktığımızda bu kavram, iktidarın yaptığı uygulamaların, aldığı kararların, toplumun beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamamasıdır. Aynı zamanda bu karşılamamanın devamlılığı da esas alınmaktadır. Bu devamlılık yalnız devlete bağlı

değildir, seçmenlerin sosyo kültürel yapısı, parti ve seçim sistemleri, ülkenin iktisadi durumu da devamlılığı etkileyen faktörlerdir (Zede, 2021, s.40).

Siyasi istikrar, ülkede sadece siyaset alanını kapsamamaktadır. Siyasi istikrarın sağlanması, ülkenin ekonomik durumunu da etkilemektedir. İktidar, hakimiyette uzun süre kalabileceğinden emin olduktan sonra daha uzun vadeli yatırımlar yapmayı planlar. Bunun aksine, iktidarda daha kısa süre kalacağını düşünenler ise daha kısa süreli yatırımlar yaparlar. Bu durum ise ülkenin ekonomik durumuna olumlu veya olumsuz şekilde doğrudan etkilemektedir (Ertürk, 2017, s.4). Siyasi istikrarın ekonomiye olumlu etkilerinin sonucu olarak, ülkede ekonomik kalkınma daha hızlı şekilde gerçekleşir. Ekonomik kalkınma ise toplumun orta tabakasının daha mureffeh bir şekilde yaşamasını sağlar. Bu kalkınmadan memnun olan orta tabaka toplum, imkanlarını kaybetmemek için istikrarın devamlılığında ısrarlı olurlar. Orta tabaka toplum, ülke seçmenlerinin çoğunluğunu teşkil ettiği için bu tabakanın gelişmesi ve imkanlarının artması demokrasinin kurumsallaşması için bir temel olarak görülmektedir (Akıncı, 2015, s.45).

Ülkenin istikrarlılık durumu, o ülkenin hükümet organlarının aralarındaki ilişkilere ve hükümetin görev süresine bağlı olarak değişebilmektedir. Bu ilişkilerin durumu ve hükümetin işleyişine etki eden faktörler ise politik, ekonomik, ve sosyal sorunlardır. Bu sorunların çözümü olarak görülen ve yapılan yeni seçimler, hükümet sisteminde değişiklikler ve istikrarsızlığı önlemek adına tedbir gibi görülebilir. Bu tedbirler, siyasal istikrarsızlığın politik sorunlarına çözüm yolu bulmak için diğer iki sorunun çözümüne de kolaylık sağlamaktadır (Alçakaya, Özdemir, 2018, s.933).

Siyasi istikrarı dar anlamda düşündüğümüzde, sürekliliği içeren bir kavram olarak hükümet sisteminin yıkıcılıktan uzak olması anlamına gelmektedir. Toplumda önemli siyasal güçlerin bulunmaması fikri, siyasal sistemin değiştirilmesine bir neden görülmemesi ve siyasal sistemin değişmeden kesintisiz devam etmesi de siyasi istikrar kavramının dar anlamda ifadeleridir. Daha dar anlamda ele alındığında ise siyasi istikrarın, seçimleri daha güçlü iktidarların hakimiyete gelmesi için bir yöntem olduğunu ifade etmektedir. Ancak seçim sonucunda, daha güçlülerin iktidara gelmesi siyasi istikrarın garantisi değildir. Demokrasi veya diğer sistemlere bağlı olmadan hükümetin kısa sürmesinin nedeni başarısızlığın sonucu gibi görülmektedir (Bulut, 2011, s.3-4).

Demokratik kuruluşlarda parti kuruluşu ve anayasal düzenlemelerle ilgili konularda siyasal istikrar esas mevzu olmaktadır (Bulut, 2011, s.3-4). Siyasi istikrar ve adaletli temsil, demokratik ülkelerin önemli göstergeleri gibi kabul edilmektedir. Demokratik kuruluşlar, siyasi istikrarı sağlayabilmek için farklı yönetim şekilleri

uygularlar. Fakat aynı yönetim şekli farklı ülkelerde aynı sonucu vermemektedir. Bunun esas nedeni, ülkelerin tarihi geçmişi, siyasi ve sosyal kültür yapısıdır. Bir ülkede halk tarafından benimsenen yöntemler, kendinde o ülkenin demokrasi ve özgürlük anlayışını, ülkenin siyasi kültürünü içerir (Tosun, 2015: 3).

Siyasi istikrarın sağlanabilmesi için bir yöntem olarak görülen seçim sistemlerine ve uygulanan hükümet sistemlerine bakıldığında, her yöntemde istikrarın sağlanabilmesi açısından farklı sonuçlar görülmektedir. Parlamenter yönetim sisteminin uygulanmasında örnek olan İngiltere'ye baktığımızda, burada siyasi istikrarın sağlanabilmesi için tek türlü çoğunluk seçim sisteminin uygulandığı görülmektedir. Bu seçim sisteminde, küçük partilerin seçilmesi zor olduğu için o partilerin seçmenleri de oylarını daha çok kazanma ihtimali olan partilere verirler ve böylelikle hükümet çoğunluğu sağlayan partiden kurulur. Azınlıkta kalan partinin de muhalefeti oluşturması sonucu ülke iki partili siyasi sisteme sahip olur. Muhalefet ise hükümeti devirmek gücüne sahip değildir.

Siyasi istikrarın sağlanabildiği diğer bir yöntem ise ABD'de uygulanan başkanlık yönetim sistemidir. Bu siyasi sistemde, hükümetin halk tarafından seçilmesi ve meclis tarafından düşürülememesi, demokratik bir yöntem olarak istikrarı da oluşturur. Lakin Latin Amerika ülkelerinde de aynı başkanlık sistemi uygulanmasına rağmen sonuç aynı değildir ve istikrar sağlanamamaktadır (Arslan, 2013, s.44). Bu durum daha önce belirtildiği gibi seçim sistemlerinin ve hükümet sistemlerinin istikrarı sağlamakta her zaman olumlu olmadığını göstermektedir.

Anlaşıldığı üzere siyasal istikrar, demokrasi ve adaletli temsil kavramlarıyla iç içe olmaktadır. Halk, kendi seçtiği yönetimi meşru görür ve bu durum ise iktidarın istikrarının sağlanabilmesinde kolaylık sağlar. Bu şekilde halkın oy kullanarak seçtiği temsilciden beklentileri doğrultusunda memnun kaldığı sürece, istikrar da devamlı olacaktır. Halk, kendi sosyal ekonomik sorunlarının çözüm yolu olarak hakimiyet ve siyasi sistem değişimi talebinde bulunur. İstikrarın devamlılığının, bu sorunların çözüm süreci ve devamlılığına bağlı olarak değişebileceği görülmektedir.

2.5. Temsil

Demokratik devletlerde daha çok önemli yer tutan temsil kavramı, yöneten ve yönetilen ayrımının bulunduğu tüm toplumlarda, üzerinde çok tartışılan bir konu olmaktadır. Burada üzerinde daha çok durulan konu, toplum adına iktidarı kullanan yöneticilerin bu yetkisinin kaynağıdır. Temsil kavramının somutlaşmasında temsil eden

ile temsil edilen arasında ilişkilerin niteliği ve sonuçları önem taşımaktadır (Ören, t.y, s.173). Aynı zamanda temsil nedir, kimi ve neyi temsil eder ve nasıl temsil eder, temsilcilerin nasıl seçildiği konuları da geçmişten bugüne hep tartışma konusu olmuştur. En temel soru olan temsil nedir sorusu, bu konuya uygun çalışmalarda farklı tanımlarla ifade edilmiştir. Aslında tek bir tanımla bu soruyu cevaplamak da mümkün görülmemektedir. Temsil kavramı, yakından incelendiğinde bu kavramın çok boyutlu bir kavram olduğu görülmektedir. Bu yüzden tek bir tanım, temsil olgusunu anlayabilmemiz için yeterli değildir. Bu sebeple bu soruların cevaplanabilmesi için farklı yaklaşım ve uygulamalardan yararlanmak gerekmektedir. Bu yöntem temsili anlayabilmemizde kolaylık sağlayacaktır (Örs, 2006, s.7).

Temsil kavramının farklı anlamları, uygulanan seçim sistemlerinde görülebilir. Seçim sistemlerinin esas fonksiyonu, yapılan seçimler sonucuyla mecliste bir çoğunluğun sağlanması ve hükümetin belirlenmesine imkan vermesidir. Seçim sisteminin bu fonksiyonuna yönetimde istikrar adı verilir. Seçim sisteminin diğer fonksiyonu ise toplumda olan farklı görüşlerin mecliste yer almasının sağlanmasıdır. Halkın çoğunluğunun katılımını sağlayan bu ilke, demokratik temsil veya temsilde adalet ilkesi olarak adlandırılmaktadır. Temsilde adalet ilkesi, çok partili siyasi kuruluşa ve çok sesliliğe uygun olduğu için oldukça önemlidir. Bu özelliklere göre, seçim sistemi bakımından temsilde adalet ilkesinin vazgeçilmez bir niteliği bulunmaktadır. Bütün ülkelerde ihtiyaç duyulan bu yönetimde, istikrar ilkesi seçmenlerin kullandıkları oyların anayasa mahkemesi tarafından yürütme organının güçlü olmasının sağlanacağı şekilde yasama organına yansması olarak algılanmaktadır (Ustabulut, 2018, s.350).

Siyasal temsil, siyasi katılım, hak ve özgürlükler ile eşitlik ilkeleri demokrasinin temel ilkeleri olarak söylenilebilir. Siyasal temsil ve yönetimin sınırlandırılması, demokrasinin iki temel unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurların her biri farklı işlevlerle toplumu devlete karşı korumaktadır. Burada yönetimin sınırlandırılması, bireysel hakları ve kamu gücünü kullanarak eylemlerden çıkan sorunların çözümünü ortaya koymaktadır. Siyasi temsil ise halkın iradesinin temsilciler vasıtasıyla yönetime aktarmasıdır (Demirhan, 2015, s.75-76).

Uygulanan temel demokrasi modelleri doğrudan demokrasi, yarı doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi olmaktadır. Halkın siyasi temsilcilere gerek duymadan bizzat yönetime katılması, doğrudan demokrasinin işleyiş şeklidir. Burada yöneten ve yönetilenler adeta özdeş oldukları için kamusal faaliyetler direk olarak halk tarafından gerçekleştirilmektedir. Demokrasinin bu şeklinde, yasaların kabulünü de doğrudan halk

kendisi yapmaktadır. Antik dönemlerde uygulanmış bu demokrasi yönteminin köleler, kadınlar, yabancı tüccarları yönetim haricinde tutma gibi kısıtları bulunmaktaydı. Ancak doğrudan demokrasi adı ile literatürde yer alan bu yöntem, bu kısıtlamalara rağmen tarihsel olarak demokrasiye dair referans noktası olmuştur. Yarı doğrudan demokrasilerde ise halk kendi temsilcilerini seçer, veto, referandum ve yasa teklifi yoluyla yasamaya ait önemli kararlarda doğrudan yönetime katılır. Yani burada yönetim gücü, halk ve temsilciler arasında birlikte kullanılır. Demokrasinin bu türünde, seçmenlerin gücü ve etkinliğinin çoğalmasına bağlı olarak halk egemenliği, parlamentonun gücünün artmasına bağlı olarak ise milli egemenlik artar. Temsili demokrasilere geldiğimizde ise burada halk temsilcileri vasıtasıyla yönetsel sürece katılırlar. Bu sebepten dolayı temsili demokrasi sınırlı bir yönetim şekli olarak da ifade edilmektedir. Temsili demokrasilerde, halk seçim ve oylama yolu ile kendi temsilcilerini seçerek yönetme yetkisi devreder. Bu yönetimde halk seçmen olarak pasif pozisyonda bulunmaktadır. Bu ise temsili demokrasinin eleştirilen yönü olmaktadır. Diğer iki yönetim türüne göre temsili demokrasi, günümüzdeki devletlerde daha kullanılabilir görülmektedir. Temsili demokrasiler, monarşilerin yıkılarak cumhuriyet ve ulus devletlerin gelişimi sürecinde halkın yönetime nasıl katılacağı tartışmalarının çözümü olarak ortaya çıkmıştır. Ulus devlet süreci İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra daha da hızlanmıştır. Bu evreden başlayarak günümüze kadar modern demokrasilerin yönetim şekilleri nasıl tanımlanırsa tanımlansın, temelleri temsili demokrasiye dayanmaktadır (Doğaner, 2020, s.75-76).

Temsilin mahiyetine göre temsili demokrasi düşüncesinin dört özelliği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, seçimler aracılığı ile belirlenen meşru iktidar ve bu iktidarın uygulayıcılarıdır. İkincisi, temsil kavramını kendinde barındıran, halk ile devlet egemenliğini özdeşleştiren seçimsel demokrasidir. Üçüncüsü, seçim mekanizması aracılığıyla sağlanan temsilcilerin ve siyasi partilerin halka karşı sorumlulukları, duyarlılıklarıdır. Dördüncüsü ise evrensel oy hakkı, siyasal eşitlik ve özgürlüğü garanti eden yetkilendirme ve hesap verebilirliktir. Burada seçim, halka karşı sorumluluk, siyasal eşitlik ve özgürlük, oy hakkı gibi unsurlar temsili demokrasi kavramının anahtar kelimeleri olduğu dikkat çekmektedir (Ozkan, 2020, s.64).

Demokratik temsil, vatandaşların tercihini anlama, açıklama ve yerine getirme konularından daha önemli perspektif olan çıkar ve menfaat temsiline dayanmaktadır. Yani temsilciler, öncelikli olarak temsil edilenlerin ifade ettikleri tercihleriyle, tanımlanan çıkar ve menfaatleri gözetmeye çalışırlar. Bu durum temsilciler ile halk

arasında iletişimin artmasını ve azınlıkların da politik alanda görünürlüğünü sağlamaktadır (Özkan, 2020, s.78).

Tarihsel gelişim olarak değişen yaşam şartları, iletişim şekilleri, ulusal sosyal ve ekonomik koşullar siyasi kurumların ve değerlerin de değişimine neden olmuştur. Geçmişten günümüze gelen temsilin farklı boyutları hakkında, geniş müzakerelerin olmasına rağmen, bu kavram üzerinde düşünülmesi gereken güncel konu olmaktadır. Temsil kavramı 12. yüzyıldan günümüze kadar koşulların değişmesiyle birkaç yüzyıl içinde farklı anlamlara gelmiştir. 20. yüzyıldaki temsil kavramı 21. yüzyılda sanayileşmiş ve demokratik toplumların ihtiyaçlarına tam olarak cevap veremez hale gelmiştir. Bu temsil ve temsili kurumların gereksizliği anlamına gelmemektedir. Parlamentolar, hala önemli kurum olarak kalmaktadır ve önemli iletişim ve çıkarların ifade aracıdır. Ancak önemli kalabilmesi değişen koşullara uyum sağlayabilmesine bağlıdır. Halk arasında olan farklılıkların korunması, eşitlik ve özgürlüğün yok olma tehlikesinin giderilmesi gibi durumlarda, siyasi temsilin işlevinin ne kadar önemli olduğu daha belirgin bir şekilde görülebilmektedir (Örs, 2006, s.20).

Görüldüğü gibi temsili ilişkilerde kurumsal kuralların ve normaların mevcutluğu, temsilcilerin belirli sorumlulukları üstlenmeleri ve görevlerini yerine getirmesi, belli seçimler aracılığıyla yapılmaktadır. Temsilciler, temsil ettiklerini sadece virtual olarak siyasi arenada yer etmeden, temsil edilenlerin menfaat ve çıkarlarına hizmet etmesi gerektiği düşüncesini korumaktadır (Özkan, 2020, s.79).

Çıkarlar ile talepleri konu alan siyasi temsil, temsilci ile halk arasında siyasi bir ilişkinin tanımıdır. Temsil boyutları incelendiğinde, temsile dair çalışmalarda demokratik yönetimler olmasa da temsilin gerçekleşebileceği fikrini savunanlar vardır. Bu fikir doğru olsa bile modern demokrasilerin gelişmesiyle birlikte, siyasi temsil kavramının daha anlamlı ve işlevsel duruma geldiği gözardı edilmemelidir (Doğaner, 2020, s.82).

2.6. Hesap Verebilirlik

Hesap verebilirlik, hükümetlerin verimliliğinin arttırılması, yönetimin hedeflere ulaşabilmesi için uygulanan bir yöntem olarak söylenebilir. Diğer bir deyişle, hesap verebilirlik yetki sahiplerinin kabul ettikleri kararlardan hesap sorma yetkisine sahip topluma hukuksal, yönetsel, idari ve siyasi olarak hesap verme yükümlülüğüdür. Hesap verebilirlik yapılanların kime karşı ve hangi sebep ve gerçeklere esaslandığını açıklayan sistem olarak da söylenilebilir (Altınsöz, 2017, s.228).

Oxford English Dictionary ve Webster Dictionary'de, hesap verebilirlik kelimesi yerine getirilen faaliyetlerden dolayı açıklama yapma, sorumluluğu üstlenme ya da cevap verme sorumluluğu olarak gösterilmektedir (Biricikoğlu , 2011, s.6).

Hesap verebilirlik, hesap sorma yetkisi olan bireylere, görülen faaliyetlerle ilgili bilgi verme zorunluluğu ve hesap verme sorumluluğu olanların, bu faaliyetlerden dolayı sorumlu olmalarını ifade eder (Forrer, 2010, s.447). Bu kavram, en genel anlamıyla yetki sahibi kişilerin ve kurumların toplum, parlamento ve diğer yetkili kurumlara aldıkları kararlar nedeniyle açıklama yapmaları ve yürüttükleri faaliyetlerden dolayı sorumluluk taşımalarıdır (Taner, 2015, s.74).

Hesap verebilirliğin, gerçekte bir yönetim kavramı olduğunu savunanlar da vardır. Hesap verebilirliğe bu yönüyle bakıldığında, kamu görevlilerinin yetkileri çerçevesinde yapmış oldukları faaliyetlerden sorumlu olmaları görülmektedir. Yani, kamu görevlilerinin ve gücünün bu güce bağlı yetkileri kullanan kurumların parlamento ve diğer kurum ve kuruluşlara karşı aldıkları kararlar ve yürüttükleri işlemler sebebiyle açıklamalar yapmaları ve sorumlu tutulmalarıdır (Taner, 2011, s.33).

Hesap verebilirlik, her şeyden sorumlu tarafın faaliyetlerinden dolayı dışsal otoriteye bilgi vermesini gerektirmektedir. Aynı zamanda açıklamada bulunma, cevaplar araştırma, sorgulama, yapılan hataları düzeltme gibi özellikleri de kendinde bulundurmaktadır. Bu süreçlerin sonucuna uygun yaptırımların uygulanması da hesap verebilirliğin özelliklerindendir. Hesap sorana, bu hakkın verilme nedeni hesap verebilirliğin hesap soran üzerinde güç olarak belirlenmesidir. Bu söylenenlere dayalı olarak, hesap verebilirliğin dışsallık, sosyal etkileşim ve karşılıklık, hesap soranın hesap veren üzerindeki hesap sorabilme hakkı gibi 3 temel özelliğinin olduğu söylenebilir.

Hesap verebilirlikten söz edebilmek için ister kamu ister sivil tüm örgütlerde görev ve sorumlulukların açıklığa kavuşturulması, şeffaflığın ve bilgiye ulaşmanın sağlanması, yöneticilerin beklentilerinin açık ve net bir şekilde belirlenmesi, ödül ve cezaların etkin bir şekilde belirlenmesi ve uygulanması gibi bazı koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir (Özel, 2016, s.11). Hesap verebilirliğin bu tanımları dikkate alındığında, kavramın kendinde bazı unsurları bulundurduğu görülebilir. Bu unsurlar;

1. Başkası adına yürütülmesi gereken bir hizmetin varlığı,
2. Söz konusu hizmeti başkası adına yürüten birinin varlığı,
3. Başkasına yetki verenlerin, dolayısıyla hesap alanların varlığı,

4. Hesap verme ve hesap almanın bir sözleşmeye dayalı olarak, hukuksal kurallar ve etik ilkeler çerçevesinde yapılmasıdır (Altınöz, 2017, s.229).

Hesap verebilirlik, gerek kamuda gerekse de özel sektörde temel bir ilke olarak kabul görmüştür. Bunun yanı sıra, kamuoyu artık yetki verilen siyasetçilerden ve yönetimde bulunan bütün faaliyet alanlarından kendilerine karşı hesap verebilir olmalarını talep etmeye başlamıştır. Bu bağlamda siyaset belirleme-karar alma, hizmet sunumu ve kaynak kullanımı gibi çeşitli ölçütler esas alınarak hesap verebilirliğin farklı mekanizmaları geliştirilmiştir. Bu sınıflandırmalar da dikkate alınarak yapısına ve içeriğine göre iki ana sınıflandırma üzerinden hesap verebilirlik türleri konuşulmaktadır. Yapısına göre yatay ve dikey hesap verebilirlik, içeriğine göre ise siyasi, mali, idari, yasal, yönetsel, profesyonel ve halka hesap verebilirlik şeklinde sınıflandırılmıştır (Özel, 2016, s.22).

2.6.1.Yatay hesap verebilirlik

Devletin kendi kuruluşlarına hesap vermesidir. Hesap verebilirliğin bu türü, kurumların görev ve yetkilerini kötüye kullanmalarını önleyen kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülür. Burada esas amaç kamu hizmeti sunan kurumların verimliliklerinin denetlenmesidir. Bu kurumlar yasama organı, yargı kuruluşları, teftiş ve denetleme birimleri, yolsuzluk karşıtı kurumlar, ombudsman, insan hakları komisyonu şeklinde sıralanabilir. Kamu kurum ve kuruluşları tarafından uygulanan bu hesap verebilirlik türü, aslında devletin kendini kendi rızasıyla sınırlandırması anlamına gelmektedir.

Yatay hesap verebilirlikten sorumlu olan kuruluşlar aracılığıyla yerine getirilen hesap verebilirlik, tek başına eksiktir. Aynı zamanda vatandaşların siyasal iktidara doğrudan hesap sormasına olanak tanıyan dikey hesap verebilirlik de tek başına yeterli olmamaktadır. Böylelikle yatay ve dikey hesap verebilirlik mekanizmalarının birbirleriyle bağlantılı olduğu ve birbirlerini tamamladıkları söylenebilir (Schacter, 2005, s.232).

2.6.2. Dikey hesap verebilirlik

Üst yöneticilerin demokratik araçlarla göreve gelmeleri ve görevden ayrılmalarını ifade etmektedir (Cendon vd., 2014, s.28). Dikey hesap verebilirlik, yönetimin işleyişinde etkide bulunan vatandaşlara karşı, hükümetin veya genel olarak kamunun hesap verebilirliği olarak tanımlanır. Hesap verebilirliğin bu türü, seçimler yoluyla doğrudan veya sivil toplum örgütleri ve medya aracılığıyla uygulanır. Esas mekanizması seçim yolu olan dikey hesap verebilirlik, devletin doğrudan vatandaşlara hesap vermesini sağlamaktadır. Seçimler aracılığıyla vatandaşlar hizmetinden memnun kalmadıkları siyasal iktidarı ve bu iktidara bağlı olarak görevlendirilmiş üst bürokrasiyi yönetimden uzaklaştırma fırsatına sahip olmaktadır.

Bu hesap verebilirlik talebi, başta insan hakları örgütleri olmak üzere kadın kuruluşları, sendikalar ve meslek kuruluşları gibi sivil toplum örgütleri tarafından gerçekleştirilebilir. Sivil toplum ve medya kuruluşlarının aktif ve etkin olmaları dikey hesap verebilirliğin tam anlamıyla işleyebilmesi için önemlidir. Zira vatandaşlar medya aracılığıyla hükümetin ve kamu yönetiminin yapmış olduğu işlemler hakkında bilgi sahibi olurlar (Göksu vd., 2011, s.132).

İçeriğine göre hesap verebilirlik, yönetsel hesap verebilirlik, yasal hesap verebilirlik, profesyonel hesap verebilirlik, halka hesap verebilirlik, siyasal hesap verebilirlik, idari hesap verebilirlik şeklinde sınıflandırılmıştır.

2.6.3. Yönetsel hesap verebilirlik

Kamu görevlilerinin ve yöneticilerin daha üst yönetime hesap verme yükümlülüğü yönetsel hesap verebilirlikdir (Aktan vd., 2004, s.171). Yönetsel hesap verebilirliğin temel özelliği, yasal olarak kurallara ve prosedürlere bağlı şekilde faaliyet gösterilmesinin istenmesidir. Bu kavram, yöneticinin aldığı kararlardan doğan sonuçlara etkilerini ve bu etkilerin nasıl yönetildiğini hesap verebilir şekilde açıklamasıdır. Diğer hesap verebilirlik türleri gibi yönetsel hesap verebilirlik te şeffaflığın artmasını sağlayarak halkın yöneticiye inanmasını artırır ve yöneticinin aldığı kararların desteklenmesine ve uygulanmasına yardımcı sağlar (Cendon, 2004, s.33). Yönetsel hesap verebilirlik aynı zamanda uygulamada oluşan hataların ortadan kaldırılmasında ve daha iyi sonuçlar elde edilmesinde önemli bir yöntem olmaktadır.

2.6.4. İdari hesap verebilirlik

İdari hesap verebilirlik, kamu yetkililerinin ve görevlilerin denetim ve gözetim altında bulunmalarını ifade etmektedir. Bu hesap verebilirlik türü yetkililerin belirlenmiş politikalara uygun olarak hareket edip etmediklerinin sorgulanması anlamına gelmektedir. Bu yönüyle idari hesap verebilirlik, bazen bürokratik hesap verebilirlik olarak da adlandırılmaktadır. İdari hesap verebilirlik geniş anlamda ele alındığında, siyasetçilerin üst rehberleri tarafından kontrolünün yanı sıra nihai olarak da bütün yöneticilerin vatandaşlara seçimler yoluyla dolayı yoldan hesap vermesi ile sağlanmaktadır. Dar anlamıyla ise yetkililerin ve görevlilerin bağlı bulundukları bakanlığa karşı sorumlu olması anlamına gelmektedir (Özel, 2016, s.24).

2.6.5. Yasal hesap verebilirlik

Performansa ulaşım ve yasalara bağlılık konularında kamu kurumlarının dış otoriteye karşı hesap vermesi yasal hesap verebilirlik ilkesidir. Hukukun üstünlüğünün sağlanması bakımından da bu süreç gereklidir. Yasal hesap verebilirlik, idareyi yasalara uymaya zorlayarak vatandaşların haklarını savunabilmesine yol açar. Böylelikle hukukun üstünlüğünün sağlanmasında katkıda bulunarak demokrasinin temel değerlerinin korunmasında önemli rol oynar. Yasal hesap verebilirlikte söz konusu verilen yetkilerin, adil ve rasyonel şekilde ortaya konulması ve yapılan işin yasal olup olmamasının belirlenmesidir. Hesap verebilirliğin bu türü yasallık, doğruluk gibi hukuksal ölçütlere dayandığı için diğer hesap verebilirlik türlerine göre daha belirgindir (Balci 2003, s.120).

2.6.6. Profesyonel hesap verebilirlik

Profesyonel hesap verebilirlikte temel ilke yapılan işin teknik kural ve pratiklerine uygunluk sağlamasıdır (Cendon, 2004: 33). Bu uygunluğun sağlanmasının denetlenmesi bir grup profesyonel tarafından farklı ilkelere göre yapılmaktadır. Profesyonel yöneticiler, teknik ve profesyonel öğelerden oluşan performansa ve yalnızca prosedüre uygun yönetsel öğelerden oluşan formal veya yasal boyuta göre değerlendirilir (Mulgan, 2000, s.558). Profesyonel hesap verebilirliğin temel unsuru performans ölçümüdür. Performans ölçümünün objektif olarak belirlenmesi ve hesap verebilirlik amacıyla uygulanmasının zorluğu söz konusudur. Ayrıca yetki verilen kişilerin

konumlarının tehdit edilmesi durumunda, hesap verebilirlik amacıyla toplanmış veriler kamuya yanlış bir şekilde gösterilebilmektedir. Ayrıca profesyonel hesap verebilirlik çerçevesinde devlet kurumlarına ve yarı özel kurumlara verilen özerklik, siyasi hakimiyetin idareler üzerinde teşebbüsünü azaltacağından, bu hesap verebilirliğin siyasal hesap verebilirliğin önüne geçmesi de söz konusu olabilmektedir (Schwartz, 2002, s.64-66).

2.6.7. Halka hesap verebilirlik

Toplumun daha etkin kamu hizmeti görme ihtiyacının karşılanmasını amaçlayan halka hesap verebilirlik, demokrasinin gelişmesiyle beraber halka karşı hesap verme kültürünün de gelişmesini sağlamaktadır (Demiröl, 2014: 77). Halka hesap verebilirlik, kamu görevlileri içinde her görevlinin bir üstüne, üstlerin ise siyasi liderlere, siyasi liderlerin ise parlamentoya, parlamentonun ise seçimler yoluyla halka hesap vermesi demektir (Sözen, 2005: 88).

Demokratik hükümetlerde siyasi istikrar halka dayanır ve halk seçtiği temsilciler ile kamu yönetimini belirler ve kontrol eder. Böyle bir durumda hesap verme sorumluluğu duymayan ve verimsiz çalışan kamu yönetimi halk ile karşı karşıya kalacaktır. Aşırı merkezîyetçi politikacılar, halkın siyasi uygulamalara katılımını desteklememektedirler. Bu yapıya sahip yönetim halkı dinlemeden kendi kararlarını hayata geçirir. Bu durum ise bürokrasinin halka karşı hesap vermeyen yönetimin yapısını ortaya çıkarır. Lakin halka hesap verebilirlik mekanizmasının iyi işleyişi, siyasi ve idari yapıyı halk karşısında sorumlu tutarak dolayısıyla demokrasinin devamlılığını sağlar (Özel, 2016, s.24). Böylelikle halka hesap verebilirlik demokratik bir yönetimin gereği olarak görülmektedir. Halk tarafından seçilerek yetki verilen görevli, halka karşı bu yetkiyi ne kadar doğru ve etkili şekilde kullandığına dair hesap verme sorumluluğuna sahiptir. Buna bağlı olarak hesap verebilirliğin bu türü bazen sosyal hesap verebilirlik veya kamusal hesap verebilirlik olarak da adlandırılmaktadır. Sonuç olarak, halka hesap verebilirlik halk ile siyasal kuruluş arasında doğrudan hesap alma ve hesap verme ilişkisini ortaya koyan bir kavram olarak nitelenmektedir (Malena vd., 2004, s.3).

2.6.8. Siyasal hesap verebilirlik

Demokratik yönetimlerin esas özelliklerinden biri olan siyasal hesap verebilirlik, hükümetlerin ve bakanların parlamento karşısında faaliyetlerinden dolayı hesap vermesidir (Aksoy 2004: 46). Hesap verebilirliğin diğer türleri gibi siyasal hesap verebilirlikte de esas amaç, kamu kuruluşlarının halka hesap vermesidir. Bu nedenle siyasal hesap verebilirlik bakanlar, parlamento veya diğer seçimle oluşan yapılar aracılığıyla halka karşı hesap verme sorumluluğunu ifade etmektedir (Scott 2000: 42). Burada yalnız yetki sahiplerinin yetki verenler tarafından denetlenmesi değil, aynı zamanda hükümetin parlamento karşısında hesap vermesi de söz konusudur. Bu tanımla yola çıkıldığında, siyasal hesap verebilirliğin iki boyutu olduğu söylenebilir. Birinci boyut sayılan hükümetin parlamento karşısında sorumluluğu, hükümetin veya bakanların tek tek parlamento karşısında sorumlu tutulması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Burada söz konusu yasamanın araştırma, soruşturma, genel görüşme, soru ve gensoru gibi farklı yöntemlerle hükümetten hesap sormasıdır. Siyasal hesap verebilirliğin ikinci boyutu ise seçimlere dayanmaktadır. Burada söz konusu siyasetçilerin, seçimler yoluyla halka hesap vermeleridir. Sıralamayla halk yasama organı ve hükümeti seçer, yasama organı ve hükümet ise kamu siyasetini oluşturur. Hükümetin iktidarda olduğu sürede yaptığı uygulamalar ve faaliyetler halk tarafından değerlendirilir ve bu değerlendirilmenin sonucu olarak hükümetin yeterli olup olmamasına göre halk tarafından tekrar seçilir veya görevden uzaklaştırılır. Siyasal hesap verebilirlik, vatandaşlarla onların seçtiği temsilciler ve kamu görevlileri arasında ilişkileri kapsamından dolayı demokratik yönetimin en belirgin göstergesi olarak bazen demokratik hesap verebilirlik olarak da adlandırılmaktadır.

Siyasal hesap verebilirlikten söz edilebilmesi için 1. belirli bir seçim sisteminin uygulanması, 2. yöneticilerin yönetimde olma sürelerinin belirli bir süre ile sınırlı olması, 3. başarısızlık sergileyen yöneticilerin görev süreleri içerisinde belirli şartlarla görevine son verilmesi gibi şartların var olması gerekmektedir. Ancak bu şartların bir arada bulunması halinde gerçek siyasal hesap verebilirlikten söz edilebilir (Özel, 2016, s.23).

Demokratik kuruluşların temel ilkesi olan hesap verebilirlik, aynı zamanda demokratik değerlerin gelişmesine ve güçlenmesine yol açan bir etkidir. Demokratik sistemin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi yetki sahiplerinin etkin bir şekilde denetlenerek halka hesap vermesi şeklinde sağlanır. Hesap verebilirliğin 1. demokratik kontrolün sağlanması, 2. iyi yönetim sağlanması, 3. sosyal denetimin sağlanması, 4. kendini

güvende hiss etme gibi amaç ve işlevleri bulunmaktadır (Özel, 2016, s.11). Bu amaç ve işlevleri kapsayan hesap verebilirlik, demokrasinin gelişmesiyle daha da talep görmeye başlamıştır. Demokrasilerde seçimler yoluyla halk yetkili temsilcilerini belirler ve yetki sahibi temsilciler ise yürütme organını görevlendirir, yürütme organı ise görevlerin önemli kısmını memurlar arasında böler, memurlar ise yaptırım ve denetim gibi konularda yetkilerine dayalı işler yaparlar. Birbirine dayalı bu sistemin işlevselliğinin ve istikrarlı olmasının sağlanabilmesinde hesap verebilirlik önemli etken olarak görülmektedir (Biricikoğlu, 2011, s.28).

Temsili demokrasilerde yer alan kuvvetler ayrılığı ilkesi, aynı zamanda siyasal hesap verebilirliğin temel araçlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır. Siyasi hesap verebilirliğin sağlanması tiranlığın önlenmesinde ve farklı işlevlere sahip yasama, yürütme, yargı erklerini denge-fren mekanizması içerisinde tutarak işlemesine dayanmaktadır (Lipson, 2005: 274). Bu denge fren mekanizması, hükümetlerin anayasasına uygun olarak uygulanmaktadır. Dolayısıyla yönetim sistemlerinin farklılıklarından dolayı bu mekanizmalar da farklılaşmaktadır. Bu farklılıklar, parlamenter ve başkanlık sistemlerinin siyasi meşruiyet, siyasi istikrar, temsil ve siyasi hesap verebilirlik gibi alanlarında kendini daha çok göstermektedir (Biçer, 2018, s.371).

Demokrasiye dayanan ve dünyada daha çok tercih gören başkanlık ve parlamenter hükümet sistemlerinde yetkililer her zaman yetki veren ve görevlendirenler karşısında hesap verme sorumluluğu taşımaktadırlar. Başkanlık sisteminde bakanlar başkan karşısında, parlamenter sistemde ise daha aşağı yönetimde olanlar hem başkan, hem de bakanlar karşısında hesap verme yükümlülüğüne sahiptirler (Kartalci, 2019, s.441).

2.6.8.1. Parlamenter sistemde siyasi hesap verme sorumluluğu

Parlamenter sistemde yürütmenin iki başlı olması bu hükümet sisteminde sorumluluk bakımından önemli ve etkili bir özellik yaratmıştır. Bu sistemde, bakanlar yasama karşısında politik açıdan sorumluluk sahibi oldukları halde, başkan politik açıdan hiç bir sorumluluk taşımamaktadır. Devlet başkanının yasama organı karşısında sorumsuz olması, parlamentonun onu görevinden almak gibi bir yetkisi olmadığı anlamına gelmektedir (Gözler, 2010, s. 589).

Meclisin güvenoyu ile başbakan ve bakanlardan oluşan siyasal yönetime sahip parlamenter sistemde, bakanlar meclis karşısında sorumluluk sahibidirler. Bakanların

meclis karşısında sorumlu olması, aynı zamanda yalnız bakanları siyasal hesap verebilirlikten sorumlu olmasını göstermektedir (Yörüker, 2001, s.5).

Kısacası parlamenter sistemde siyasal hesap verme sorumluluğu, yürütmenin parlamento karşısındaki sorumluluğudur. Bakanlar hem bakanlıklar altında olan tüm kurumların faaliyetlerinden hem de kendi eylemlerinden dolayı parlamento karşısında siyasal hesap verebilirlik sorumluluğuna sahiptirler. Aynı zamanda başbakan başta olmak üzere bakanların genel kararlarından ve yürütmesinden doğan sonuçlarla ilgili kollektiv hesap verme sorumlulukları da vardır. Bu hesap vermenin sonucuna bağlı olarak güvensizlik oyu ile parlamento bakanlar kurulunun görevine son verebilmektedir (Asilbay, 2013, s.256).

Parlamento karşısında bakanlıkların faaliyetlerinden dolayı sorumlu olan bakanın, bu faaliyetlerden haberdar olmaması onun parlamento karşısında sorumluluğunu almaz. Aynı zamanda bakanlıkların faaliyetlerinin sonuçları ile ilgili bakanların parlamentoya güvence vermesi gerekmektedir. Parlamento karşısında bu güvenceyi sağlayabilmeyen bakan, yönetimden uzaklaştırılır. Bakanların parlamento karşısında gönderme, bilgilendirme, açıklama yapma, düzeltme, feragat etme gibi düzeylerde sorumlulukları vardır (Yörüker, 2001, s.6).

2.6.8.2. Başkanlık sisteminde siyasi hesap verme sorumluluğu

Sert kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan başkanlık sisteminde, yargı erki dengeleyici bir role sahipken, yasama ve yürütme erkleri vatandaşlar tarafından seçim yoluyla yetkilendirilmektedir. Aynı zamanda bu hükümet sisteminde, yasama organına yürütme organı üzerinde denetleme yetkisi verilmektedir (Kılıç, 2016, s.282).

Demokratik bir yönetim sistemi olan başkanlık sisteminde, yöneticiler halkın oyu ile görevlendirildiği ve yetkilendirildiği için bu hükümet sistemi ile yönetilen ülkelerde hükümetler ve yöneticilerin halk karşısında hesap verme zorunluluğu vardır (Arın vd 2000, s.122). Yönetimin halka karşı sorumluluğu seçimler yoluyla verilmektedir. Faaliyetinin sonucunun olumlu veya olumsuz değerlendirilmesine bağlı olarak hükümet seçimi tekrar kazanabilir veya yönetimden uzaklaştırılabilir. Aynı zamanda başkan ve bakanların cezai olarak suçlama yapılması, bakanlar ve onların yardımcılara mecliste devlet siyasetine ilişkin bir takım soruların sorulması, yazılı açıklamalar istenmesi, meclis araştırmaları vb. yollarla başkanlık hükümet sisteminde güçler arasında denge-denetim mekanizması sağlanmaktadır.

Başkanlık sisteminde yasama tarafından denetim yapılabilse de burada gücün kaynağı olan halk dışında hesap verilecek hiçbir otorite bulunmamaktadır. Bakanların ve bakanlıkların meclis tarafından denetlenmesini ise meclisin görevlerinin bir parçası olarak değerlendirmek gerekmektedir (Kartalci, 2019, s.442).

Demokratik sistemlerde güçlerin birbirini denetleyip dengelemesi tiranlığa karşı koruma sağlamaktadır. Yasama organı yürütme organını denetlerken aynı zamanda yargı organı diğer organların yasaya uygunluğunu denetler. Hesap verebilirlik ise bu kuvvetler ayrılığının etkin şekilde çalışmasına yol açar. Aynı zamanda yöneticilerin faaliyetlerinin kamuoyuna açık olmasını sağlayarak halkın yönetime güvenini artırır. Bu bağlamda hesap verebilirlik, devlet organlarının faaliyetleri ve kararlarına ilişkin bilgileri halka açık şekilde hesap vermelerini sağlayarak demokratik bir yönetimde güvenilirlik ve şeffaflığın artmasına neden olur.

3. HÜKÜMET SİSTEMLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

Hükümet sistemi, devlet içerisinde yasama, yürütme ve yargı erklerinin yapısı, yapıların düzenlenişi ve bu erklerin birbiri ile ilişkileri temelinde siyasal rejimlerin uygulanış şeklidir (Erat, 2015, s.326-327). Hükümet sistemleri ile ilgili sınıflandırma yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbiri ile olan ilişkileri temelinde başkanlık, parlamenter ve yarı-başkanlık hükümet sistemleri olarak yapılmaktadır (Aktaş, 2012, s.210). Bu üç hükümet sistemi demokrasiye dayanarak özgürlükçü, çoğulcu ve açık toplumlarda uygulanmakta olan sistemlerdir (Turhan, 2012, s.59). Bunlardan başkanlık ve yarı-başkanlık hükümet sistemleri sert kuvvetler ayrılığına, parlamenter sistem ise yumşak kuvvetler ayırımına dayanmaktadır (Künner, 2012, s.281). Hükümet sisteminin yapısını çeşitli kriterler belirler. Bu kriterler;

1. Yürütmenin tek veya iki merkezli olması.
2. İki merkezli yürütmelerde cumhurbaşkanı ve başbakan pozisyonlarından hangisinin daha güçlü olduğu.
3. Parlamento ve hükümetin ayrı ayrı seçimlerle belirlenmesi veya tek seçimle önce parlamentonun, daha sonra parlamento içerisinde hükümetin belirlenmesi,
4. Yürütme ve yasama organlarının bir birini görevlendirme veya görevden alma yetkilerinin olması veya anayasaya uygun şekilde görev sürelerini engelsiz şekilde tamamlayabilmeleri,
5. İktidarın, kendi partisinden olan milletvekilleri vasıtasıyla yasama üzerinde kontrolünün olup olmaması,
6. Yasama organında görev alan milletvekillerinin, yasama sürecindeki karar ve tercihlerinde büyük ölçüde kendi iradeleriyle hareket edip etmemeleri,
7. Teorik de olsa yasamanın yürütme üzerinde kapsamlı ve sistemli bir denetiminin olup olmaması,
8. Yürütmenin kendi alanındaki faaliyetlerinde müstakil bir güç ve yetkiye sahip olup olmamasıdır. (Aktaş, 2012, s.210).

Hükümet sistemlerinin şekilleri ve yapısı bu kriterler dikkate alınarak belirlenir. Çalışmanın amacına uygun olarak bu bölümde hükümet sistemlerinin kriterleri dikkate alınarak başkanlık ve parlamenter hükümet sistemleri ele alınmaktadır. Devamında başkanlık ve parlamenter hükümet sistemlerinin karşılaştırılması yapılmaktadır.

3.1. Parlamenter Sistem

Klasik demokrasilerde önemli yere sahip olan parlamenter sistem, ilk olarak İngiltere'de gelişmiş ve daha sonra bu örnek esas alınarak başka ülkelerde uygulanmaya başlamıştır. 11. Yüzyıldan itibaren tarımsal toplum yapısının bütün kurumlarının ortaya çıkması Parlamenter sistemin kurulmasına neden olmuştur. Bu yüzyılda Fatih Williamın önderliği ile Fransa'da yaşayan Normanlar tarafından İngiliz adaları işgal edilmiş, 1066 Hasting savaşı sonucu Saxon krallığını ortadan kaldırılmış, topraklarının bir kısmı ise Fatih William tarafından kendi savaşçıları olan soylulara dağıtılmıştır. Böylelikle bu süreçler sonucunda 11.yüzyılda İngiltere adasında tarımsal topluma dayalı bir devlet kurulmaya başlanmıştır. Kurulan bu devlette soylular, yetki sahibi olarak toprakları ve üretimi kontrol etmekte, vergi alma ve alınan vergilerin bir kısmını krala devretme işini yapmaktadırlar. Vergilerin ve tarımdan kalan artık ürünlerin kral ve soylular arasında paylaşımındaki anlaşmazlıklar, daha sonra 1215 tarihinde kral I.John'un vergileri artırmak istemesi gibi sorunlara çözüm yolu olarak dünyada ilk anayasal belge sayılabilecek büyük ferman- Magna Carta ortaya çıkarılmış ve her iki taraf arasında imzalanmıştır (Şaylan, 1981, s.38).

Parlamenter sistemin ortaya çıkışı bakımından ilk önemli tarihsel süreç olarak görülen Magna Carta, kralın yönetiminin hukuktan üstün olmadığını belirten bir fermanıdır. Magna Carta'da kralın otoritesine karşı gelen bazı düzenlemeler de bulunmaktadır. Bu ferman kralın vergileri artırmak hususundaki kararları soylulara danışmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle fermanın 61. Maddesi'yle tanzimlenen kurallara göre kral, kararlarını bu fermana uygun olarak kabul etmek zorundadır, aksi takdirde soylular, kararda talep ettikleri değişiklikler yapılabilecek kadar arazilere ve mallara el koyabilmektedirler (Kama, t.y, s.169). Burada söz konusu olay kralın yetkilerinin sınırlandırılması ve paylaşılmasıdır (Şeylan, 1981, s.38).

Köken olarak “parler” (konuşma) sözcüğünden gelen parlamento sözcüğü konuşma yapılan yer anlamında kullanılmaktadır. Kabile reislerinin krala danışmanlık yaptıkları “Parliamentum”lar adlanan bu kurumlara tüm Orta Çağ Avrupa'sında rastlanabilmektedir. İngiltere'de de ister Saxonlar'ın, isterse de Norman krallarının saraylarında bu tür danışmanlık kurumları faaliyet göstermektedir. Ancak Magna Carta ile bu kurumların yapısı değişmeye başlamıştır. Bu kurumlar bir taraftan devamlı hale gelirken, diğer taraftan da temsili bir içerik oluşturmuşlardır. 13. Yüzyılın Avrupa'sında gerçekten bir devrim yaratmış Magna Carta zaman zaman soylularla kral arasında bir iç

savaş haline gelebilen bir mücadele başlatmıştır. Öyle ki Katolik Kilisesinin başı Papa III. Innocent kendisinin her türlü desteği sağlayacağını vaad ederek, İngiltere kralının Magna Carta'ya uymasına engel olmaya çalışmıştır. Parlamento kurumu ancak yüzyılın sonlarına doğru Kral I. Edward döneminde hem yöredeki toprak sahibi soyluların aralarından seçtikleri temsilcilerin, hem de şehirlerde yaşayan esnaf ve tüccarların temsilcilerinin katılımıyla ve devamlılığının sağlanması ile kesin bir biçimde yerleşmiştir. Çoğunlukla kralın iradesine bağlı olarak yapılan parlamento toplantıları yılda iki kez toplanmaktaydı (Şeylan, 1981, s.38).

İngiliz anayasal tarihinin en önemli belgesi olarak bilinen Magna Carta ile soylularla kral arasında anlaşmazlıkların sonlanacağı düşünülse de, aksine daha da derinleşmeye devam etmiştir. Bu nedenle Kral I. Edward 1295 tarihinde hem yasama organı, hem de modern parlamentonun temeli olan “Model Parlamento” adı ile kalıcı bir İngiliz Parlamentosunu oluşturmuştur. Bu parlamento İngiltere’de günümüze kadar varlığını sürdüren parlamenter sistemin temeli olmuştur (Gözler, 2009, s.368).

Parlamento bütün bir yapıya sahip olmakla beraber soyluların temsilcilerinden oluşan “Lordlar Kamarası” ve burjuvaların (esnaf ve tüccarlar) temsilcilerinden oluşan “Avam Kamarası” olarak iki kısma ayrılmıştır. Bu kamaraların 14. yüzyılın ortalarından itibaren ayrı ayrı toplanıp, karar almaya başladıkları görülmektedir. Parlamento bu dönemde yasa yaparak ve yüksek mahkeme şeklinde çalışarak esas işlevini uygulamaktadır. Parlamentoda yasalar, esas olarak vergi üzerine kurulmaktaydı ve soylular vergi yasalarında sürekli kendi çıkarlarını gözetmişlerdir. Vergi yasalarının kral veya soyluların çıkarlarına uygun kabul edilmesi, vergi yükünün artmasıyla sonuçlandığından zaman zaman köylü ayaklanmalarına yol açmıştır (Şeylan, 1981, s.39).

Parlamentonun oluşmasıyla kral ile soylular arasında ilişkiler bağlamında, kralın siyasi sorumsuzluğu ortaya çıkmış ve yetkileri olabildiğince azalmıştır. Daha sonra 18. yüzyılın sonlarına doğru "impeachment" kurumunun kurulmasıyla bakanlar, yasama organına karşısında sorumlu tutularak Avam Kamarası tarafından suçlandıklarında Lordlar Kamarası tarafından yargılanır olmuşlardır. İngiliz tarihinin kendi özellikleri sayılan başkanının sorumsuz oluşu ve ikinci plana geçişi, kabinenin oluşumu ve parlamentodaki önemi, başbakanlık müessesesi, bakanların sorumlulukları ve fesih yetkilerinin olması gibi unsurlarla parlamenter hükümet sistemi klasik görünümde ana hatları itibarıyla ortaya çıkmıştır. Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılabileceği üzere, 19.yüzyılda parlamenter sistemin nihai şekli olan parlamenter demokrasi kuruluşunun 13. yüzyılda mutlak monarşiden meşruti monarşiye evrilen hükümet sisteminin sonucu

olduğu söylenebilir. 19. yüzyılda Sanayi Devrimi neticesinde, kalabalık nüfuslu şehirlerin oluşumu ve toplumsal baskı demokrasinin gelişimini daha da hızlandırarak seçim çevrelerinin yeniden düzenlenmesine neden olmuştur. Parlamenter hükümet sisteminde güçler arasında denge değişimi ise 20. yüzyılda uygulanmaya başlayan genel oy sistemiyle sağlanabilmiştir. Yüzyıllar boyunca evrilerek günümüze kadar gelen parlamenter sistem, bir çok ülke tarafından uygulanmasıyla farklı şekilleri de beraberinde getirmiştir (Kama, ..., 169-170). Çünkü parlamenter sistem, olduğu toplumun koşullarını yansıtan, belirli bir tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan bir hükümet sistemidir (Akartürk, 2010, s.19- 20).

Parlamenter hükümet sisteminin temel işlevi, iktidar üzerinde kontrolün artırılması yoluyla kararlarının keyfiliğini engellemek, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alınmaktır. Bu hükümet sisteminde, yürütme organı yasama içinden oluşturularak yasama karşısında sorumlu tutulmaktadır. Böylelikle parlamenter sistem, yürütme erkinin denetlenmesini temel alan bir anayasal hükümet biçimi olarak tanımlanmaktadır (Akartürk, 2010, s.19- 20). Parlamenter sistemde yürütme organı denetlenme bakımından kendine has özellikler taşımaktadır. Yürütme organı, yasama organı tarafından belirlendiğine göre sorumluluğu da yasamaya karşıdır. Parlamenter sistemde yürütme, biri cumhurbaşkanı, diğeri ise başbakan ve bakanlar kurulundan oluşan bir kabine olarak iki kanattan meydana gelmektedir. Burada cumhurbaşkanı hiçbir siyasi sorumluluk taşımamakta, sadece sembolik olarak var olmaktadır. Halkın seçtiği yasama içerisinde belirlenen başbakan ve bakanlar kurulundan oluşan kabine ise sorumlu kanadı temsil etmektedir (Haşimoğlu, 2023, s.43).

Parlamenter hükümet sisteminde, başkanlık sisteminden farklı olarak cumhurbaşkanı adayı önceden belli olmayarak halk tarafından doğrudan seçilen meclis üyeleri arasından belirlenmektedir. Seçim sonucunda parlamento hükümetinin kurulması için yeterli sayı oluşmadığı durumlarda, koalisyon hükümeti kurulması olasıdır. Seçim sonucu kurulabilen hükümet ise yeterli çoğunluğu elde eden partilerden oluşmaktadır. Hükümet kurulduktan sonra milletvekilleri arasından seçilen başbakanla birlikte yasamanın güvenoyu ile cumhurbaşkanı hükümet etme görevine başlamaktadır (Korkmaz, 2016:49-50). Aynı zamanda parlamenter sistemde, yasama ve yürütme organlarının birbirinin hukuki statülerine son verme yetkileri bulunmaktadır. Yasama organı, güvensizlik oyu ile yürütmeyi düşürebildiği gibi, yürütme erki de başbakan önerdiği takdirde yasama organını feshedebilmektedir. Erklerin birbirlerine karşı güvensizlik oyu ve fesih yetkilerinin bulunması bu hükümet sisteminde güçler arasındaki

dengeyi sağlayan mekanizmadır (Özbudun, 1993, s.329). Yumuşak kuvvetler ayırımına dayanan parlamenter sistemde, aynı zamanda yasamada görev alan bir vekil yürütmede de görev alabilmektedir. Nitekim cumhurbaşkanı tarafından başbakan olarak atanacak kimsenin vekil olma zorunluluğu bulunmaktadır (Korkmaz, 2016:49-50).

Tarihsel nedenlere bağlı olarak parlamenter sistemde, diğer sistemlerden farklı olarak uygulandığı ÷lkeye göre cumhurbaşkanının varlığının kaynağı farklılaşmaktadır. Şöyle ki parlamenter sistemin uygulandığı Avustralya, Belçika, Kanada, Danimarka, İsveç, İspanya, İngiltere, Japonya ve Hollanda gibi ÷lkelerde devlet başkanı soy bağına bağlı olarak belirlenirken, İtalya, Almanya, İsrail, Yunanistan gibi ÷lkelerde, cumhurbaşkanı parlamentonun çoğunluklu sećimiyle göreve gelmektedir. Burada söz konusu olan yürütmenin yasamanın güvenine dayanması, yürütme erkinin yasamaya karşı sorumlu olması parlamenter sistemin en ayırt edici özelliğidir. Bu sorumluluk, bireysel ve kolektif sorumluluk olarak iki şekilde işlev görmektedir. Bakanın kendi bakanlığının faaliyetlerinden dolayı sorumlu olması, bireysel sorumluluk, hükümetin genel siyasetinden dolayı sorumlu olması ise kollektif sorumluluk olarak tanımlanmaktadır (Turhan, 1989: 47).

Yasama ve yürütme erkleri, sistemin doğası gereği birbiriyle sürekli temas halinde olsalar da yetkileri anayasal olarak belirlendiği için, kuvvetlerin içiçe olmaları yürütmenin hukuki kişiliğine engel olmamaktadır (Akıncı, 2017, s.3). Bu temasın araçlarını açıklamak gerekirse, yürütmenin yetkilerini kullanabilmesinde bazen yasamanın onayı gerektiği söylenebilir. Burada yürütme organı kanun önerisi vererek kanun yapım sürecine de katılabilmektedir. Aynı zamanda yürütmeye tanınan geciktirici veto yetkisi ile kanunlar mecliste tekrar görüőülebilmektedir. Bütçenin hazırlanması yürütme tarafından yapılsa da yasama organı tarafından onaylanması gerekmektedir. Yine uluslararası anlaşmalar yürütme organı tarafından yapılırken, yasama organı tarafından onaylanması gerekmektedir. Karşı imza kuralı olarak adlandırılan bu idari hukuk, imzalayan otoriteyi de alınan kararlardan sorumlu tutar. Parlamenter hükümet sisteminde yürütme organı, meclis tarafından gensoru, soru, meclis soruşturması ve meclis araştırması gibi denetim araçları ile denetlenebilmektedir (Haşimoğlu, 2023, s.44, 61).

Parlamenter hükümet sistemi, kuvvetlerin işbirliği sistemi olarak da adlandırılmaktadır. Bunun nedeni ise devletin temel erkleri olan yasama, yürütme ve yargının içiçe gecerek birbirine bağımlı şekilde çalışması ve karşılıklı sorumluluk alanlarının bulunmasıdır (Teziç, 2014:483). İşbirliklerinin fonksiyonel ve organik olmak

üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Burada söz konusu olan fonksiyonel işbirliği, yürütme tarafından hazırlanan yasaların yasama tarafından onaylanmasını ve aynı zamanda yasamanın kabul ettiği kararların uygulanabilmesi için, yürütmenin bazı işlemleri yapması gerektiği durumları ifade etmektedir. Organik işbirliği ise yürütmenin yasamanın içinden çıktığı durumu ifade etmektedir. Başbakan ve bakanlar parlamentonun içinden çıktığı gibi aynı şekilde yürütmenin sorumsuz kanadı olan devlet başkanı da parlamento içinden seçilmektedir (Sönmez, 2022, s.28).

Parlamente sistemin özellikleri göz önüne alındığında, sistemin güçlü ve zayıf yanları olarak avantajları ve dezavantajları aşağıdaki şekilde ele alınabilir. Parlamente sistemin avantajı olarak en önemli özelliği, uzlaşma sağlayarak tıkanıklık giderici bir mekanizmaya sahip olmasıdır. Demokratik bir yapıya sahip olan parlamente hükümet sistemi, iş yapmaya müsait bir sistemdir. Bu uzlaşma faktörü çok partili hükümet sistemlerinde önemli bir niteliğe sahip olmaktadır. Parlamento çoğunluğunun desteği ile iktidara gelen partinin yasama organıyla tıkanıklık derecesine varacak boyutta anlaşmazlık yaşaması zor bir ihtimal olmaktadır. Parlamente sistemde tıkanıklığı giderebilecek bir diğer etken ise iki başlı bir yapının olmasıdır. Düzenli işleyen bir parlamente sistemde, tıkanıklık olması durumunda devlet başkanı tıkanıklık giderici müdahalelerde bulunabilmektedir (Sönmez, 2022, s.28-29).

Parlamente sistemde yasama ve yürütmenin yumuşak bir ayırma ve işbirliğine dayanması, rejimde kilitlenmeyi engelleyen mekanizma olarak görülmektedir. Nitekim bu iki erk arasında bir kriz çıkması genel olarak düşük bir ihtimaldir. Herhangi bir kriz durumunda ise güvensizlik oyu ve fesih edebilme gibi yetkilerle çözüm yolu bulunabilmektedir. Bunalımla karşılaşılan durumlarda ise demokratik sistemin kurtarılması ve rejimin işleyişinin devam edebilmesi için yasama ve yürütme feda edilebilmektedir. Bu durum parlamente hükümet sistemlerinde rejimin kilitlenmesi ve tıkanması ihtimalini daha düşük kılar (Çağlar, 2017, s.115).

Başkanlık sisteminden farklı olarak parlamente sistemde tüm siyasal aktörlere kendini gösterme imkanı tanınmaktadır. Söz konusu olan bu sistemde, kazananın her şeyi kazanmasının, kaybedenin ise oyundan çıkarılmasının önlenmesidir. Bu özellik, azınlıkların parlamentoda temsili ve çıkarlarının korunması açısından bölünmüş toplumlar için birleştirici bir role sahip olarak azınlıkların ülkeyle bütünleşmesi ve ayrılıkların azalmasını sağlayabilmektedir. Aynı zamanda parlamente sistemde kutuplaşmalara ve derin ayrılıklara yol verilmemektedir. Seçimi kazanan parti, görevde kalabilmesi için sürekli olarak parlamento güvenine ihtiyacı duymaktadır (Sönmez, 2022,

s.29). İktidarı kazanamayanlara, muhalefet partilerini oluşturarak parlamentoda yer almalarına ve kanunların yapılması ve hükümetin denetlenmesinde katılım sağlamalarına imkan tanınmaktadır (Çağlar, 2017, s.115). Cumhurbaşkanının siyasi yönden sorumlulukları bulunmasa da onun hükümet ile parlamento arasında çıkabilecek çatışmalarda yürütme organının devamlılığının ve istikrarının elde edilmesi için ılımlaştırıcı bir özelliği bulunmaktadır. Burada cumhurbaşkanı devletin bütünlüğünü ve milletin birliğini temsil etmekle sorun çözücü bir konuma sahip olduğu söylenebilir (Haşimoğlu, 2023, s.44).

Parlamente sistemin dezavantajı olarak görülen yanı, yürütmenin istikrarsızlığıdır. Bu istikrarsızlığın nedeni ise yürütme organının her zaman yasamanın güvenine dayanması ve yasama organı tarafından her zaman görevden alınabilmesidir. Yürütmenin istikrarını garanti eden bir mekanizmanın bulunmaması, potansiyel bir hükümet istikrarsızlığına sebep olmaktadır. Özellikle parlamentoda herhangi bir partinin tek başına çoğunluğu sağlayamadığı ve koalisyon hükümetlerinin kurulduğu dönemlerde hükümetlerin risk altında olduğu söylenebilir (Çağlar, 2017, s.115).

Parlamente sistemin eleştirilen bir diğer yanı hükümetlerin etkinliğini azaltması, zayıflamasına yol açmasıdır. Hükümeti zayıflatan nedenler, hükümetin her zaman parlamentonun çoğunluğunun desteğine ihtiyaç duyması, cumhurbaşkanı ve hükümet arasında siyasi rekabetin oluşabilme ihtimalinin olması, hükümet kararlarının kolektif nitelik taşıması ve koalisyon hükümetlerinin kurulmasıdır (Çağlar, 2017, s.116). Koalisyon hükümeti kurulan ülkelerde demokrasi ve muhalefet kültürü gelişmemişse, zayıf hükümetlerin ortaya çıkması muhtemeldir (Sönmez, 2022, s.29). Nitekim parlamentoda herhangi bir partinin tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa ulaşamadığı durumlarda, koalisyon hükümetine başvuru kendiliğinden oluşacaktır (Çağlar, 2017, s.116). Ancak ideolojik ve siyasal program açısından uyuma sahip olmayan partilerin bir araya gelmesi, koalisyonun ömrünü kısaltmaktadır (Sönmez, 2022, s.29). Koalisyonda bulunan ortaklar arasında anlaşma zarureti, koalisyon hükümetinin hızlı şekilde karar alamamasını da beraberinde getirmektedir. Bu durumda koalisyon hükümetlerinin ekseriyeti, hiçbir şey yapmadan hakimiyet sürelerini doldurmuş olurlar. Sıkıntılı zamanlarda koalisyon ortaklarının sorumluluk almak yerine birbirlerini suçlamaları yetkilinin kim olduğunun tam olarak anlaşılmasına engel olmaktadır. Bu belirsizlik ve istikrarsızlık durumu ise parlamente yönetimin demokratik niteliğini zayıflatır (Çağlar, 2017, s.116). Hükümetlerin parlamento güvenine dayanıyor olması ise

parlamento tarafından sürekli olarak görevden alınabilme ihtimalini canlı tutmaktadır (Sönmez, 2022, s.29).

3.2. Başkanlık Sistemi

Dünyanın yürürlükte olan en eski yazılı anayasasına sahip olan ABD' nin hükümet sistemi kuvvetler ayrılığı, federalizm, fren ve denge sistemi gibi bazı temel ilkelere dayanan başkanlık sistemidir. ABD, başkanlık sistemini en iyi uygulayan temsilci sayılmaktadır. Bunun nedeni bu sistemin dayandığı ilkelerin, ABD'nin tarihsel koşullarında ortaya çıkması ve hala güncelliğini devam ettirmesidir.

Başkanlık sistemi ilk defa 18. yüzyılda bugünkü ABD toprakları üzerinde ortaya çıkan 13 koloni üzerinde uygulanmıştır. Coğrafi ve yönetsel esaslara göre ayrılan bu koloniler, Avrupa'dan gelen göçmenlerin buranın yerli halkı olan kıızılderilileri sürerek, yok ederek topraklara sahip çıkması sonucu ortaya çıkmıştır. Başlangıçta burada, İngiltere ile beraber Fransa ve Hollanda kolonileri de kurulmuş olsa da daha sonra İngiltere'nin, Fransa ve Hollanda'yla yaptığı savaş sonucu 18. yüzyılın sonlarına doğru bu koloniler, İngiliz valisi tarafından yönetilerek tam şekilde İngiliz sömürgesi haline getirilmiştir (Şaylan, 1981, s.89).

Zamanla İngiltere ile koloniler arasında sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların nedeni kolonilerde ekonomik yaşamın gelişmesi, İngiltere'nin bu kolonileri gelir kaynağı gibi görmesi ve sık sık vergileri artırması olmuştur. Ayrıca, İngiliz hükümeti kendi şirketlerine belli ticaret tekelleri sağlayarak Amerikalı tüccarların bu alanlara girmesini önlemekte, tekelci fiyatlar Amerikalıları zor duruma düşürmekteydi. Bu ekonomik çatışmaya çözüm yolu bulmak adına 13 koloninin temsilcileri 1774 yılında İngiliz Kralı'na ticaret ve sanayinin gelişmesini önleyici engellerin kaldırılması ve kolonilerde yaşayanların önceden rızası olmadan yeni vergi konulmaması istekleri bulunan muhtıra vermek için Philadelphia'da toplandılar. Bu toplantıya cevap olarak, İngiltere'nin askeri bir eyleme girişmesi, İngiltere ile koloniler arasında savaşı kaçınılmaz hale getirmiştir. George Washinigton, koloniler tarafından askeri gücün komutanı tayin edilmiştir. Temel nedeni Amerika Kıtası'nda burjuvazinin gelişmesi, onun çıkarları ve en nihayet onun ekonomik gelişimi olarak ortaya çıkan bu savaş aslında bir bağımsızlık savaşıdır (Şaylan, 1981, s.90).

Savaş devam ederken, beraberinde anayasa yapmaya çalışan koloniler, 1776 yılında temel amacı İngiltere'den ayrı, yöneticinin halk tarafından seçildiği ve insan

haklarına saygılı bir devletin kurulması olan Bağımsızlık Bildirisi imzaladılar. Bunun ardından ise Bağımsızlık Bildirisindeki belirtilen ilkelere dayalı anayasa kabul edildi. Böylelikle Amerikalılar, bağımsızlık savaşını seçime dayalı bir devlet yönetimi ile kazandılar ve bu yenilgi ile İngiltere kolonilerin bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır. Lakin, Konfederasyon Maddeleri olarak adlandırılan bu anayasa, savaş sonrası yetersiz kalmıştır. Bağımsızlıktan sonra ya yeni devlet yapısının oluşturulması, ya da kolonilerin ayrı ayrı devlet haline gelmesi söz konusu olmuştur. Sonuç olarak koloniler 1787 yılında Philadelphiya'da toplanarak Amerika'nın ilk anayasasını hazırladılar. Hazırlanan yeni anayasa, nihayet 1788 yılında 13 eyalet devletin onayına sunulmuş ve tüm ülkede yürürlüğe girmiştir (Şaylan, 1981, s.91).

Anayasanın kurucuları, anayasanın temel amacı olan insan haklarının çiğnenmesi ve iktidarın kötüye kullanılmasını önlemek amacı ile güçleri birbirinden ayırmak ve birbirlerine fren görevi yapacak biçimde düzenlemek kararına geldiler. Örneğin, yasama organı yürütme organının başını suçlayıp yargılayabilecek, buna karşılık yürütme organının başı da yasama organının yaptığı yasaları veto edebilecekti. Böylelikle bir güç diğer güç üzerinde üstünlük sağlayamayacaktı (Şaylan, 1981, s.91). Daha önce de söylenildiği gibi federal devlet yapısına sahip olan Amerika'da, federal devletler anayasaya esaslanarak yalnız bir merkezden yönetilmektedir. Merkez, yalnız dış işleri alanında yetki sahibi olmuştur. Esas yetkiler ise federe devletlerin elinde toplanmıştır (Şaylan, 1981, s.91). Bu hükümet şekli, günümüze kadar gelen başkanlık sisteminin temelini oluşturmaktadır. Amerikan başkanlık sisteminin özelliği esnek olmasıdır. Tarihsel süreçlere bağlı olarak sürekli modernleşebilmesi ve çağdaş koşullara uyum sağlayabilmesi onun, 200 yıllık bir tarihe erişmesinde büyük bir rol oynamıştır, oynamaktadır.

Bu hükümet şeklinin, başkanlık olarak ifade edilip kullanılması, ilk kez 1867 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin uyguladığı hükümet sistemini tanımlamak ve Amerika siyasal sistemini İngiltere siyasal sistemiyle karşılaştırmak için, ingiliz bir gazeteci tarafından kullanılmıştır. W.Wilson'un Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan hükümet sisteminin "kongre hükümeti" sistemi olduğunu savunarak bu kullanıma karşı çıkmasına rağmen, bu terim Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasal sistemini ifade etmek için en uygun görülen kullanım olmuştur (Turhan, 1989, s. 32).

Temeli federe devletler ve yerel halklardan oluşan Amerikan Başkanlık modeli, bu devletler ve halkların siyasi özerklik ve özgürlüklerini sorunsuz şekilde yürütebilmeleri adına, kontrol ve denge mekanizması çerçevesinde yapılandırılmıştır.

Ancak bu etkin yönetim anlayışı, özgürlükçü ve girişimci bir siyasal yapı talebi, ekonomik ve toplumsal yaşam tarzı etrafında şekillenmesi ile değişikliklere uğramıştır.

ABD’de uygulanan başarılı başkanlık sistemi, aslında ABD delegeleri tarafından İngiliz erdemleri örnek alınarak yapılandırılmıştır. İngiltere’de uygulanan sistemin ABD delegeleri tarafından hayranlıkla izlenen ve benimsenen yönleri, Britanya’daki yazılı olmayan anayasa ve yasama, yürütme ve yargı erklerinin bir birinden bağımsız olmasıdır. Fakat onların ABD’de kurmak istedikleri sistem monarşi olmadığına göre yürütme sorununun çözüm yolu olarak başkanlık sistemini ortaya koymuşlardır. Aslında onların amacı, yeni hükümet sistemi kurmak değil, denenmiş bir sistem olan İngiltere hükümet sistemini, kendilerine uygun şekilde revize ederek uygulamaktır (Kaymal, 2017, s.152-153).

Başkanlık sistemi de diğer hükümet sistemleri gibi yasama ve yürütme erkleri arasında ilişkiler bağlamında karakterize edilmektedir. Burada esas odak noktası ise bu erklerin faaliyet alanlarının tanımlanarak net bir şekilde ayrılmasıdır (Akinci, 2017, s.4). Burada halk tarafından seçilen başkan, yürütme gücünün tek sahibidir, yasama ve yürütme organlarının görev süreleri sabittir ve bu organların birbirinin görevlerine son verme yetkisi bulunmamaktadır (Tunçkaşık, 2017: 137). Başkanlık sisteminin genel özellikleri daha açık şekilde belirtilmiştir.

Başkanlık sisteminde kuvvetler birbirinden bağımsızdır. Bu sistemde yasama ve yürütme kuvvetleri halk tarafından tek bir seçimle aynı anda seçilirler. Yani, yasama ve yürütmenin temsilcileri olan bakan ve milletvekilleri, parlamenter sistemden farklı olarak yasamadan türemeden seçim yolu ile belirlenir. Halk tarafından seçim yoluyla göreve getirilen yasama ve yürütmenin sorumluluğu da halka karşıdır (Kartepe, 2013: 226). Bakanlar ise başkan tarafından göreve getirilir, direkt başkana bağlı çalışırlar ve yasamada görev alamazlar. Dolayısıyla başkanların da parlamento karşısında sorumluluğu bulunmamaktadır. Bu hükümet sisteminde, parlamenter sistemde olduğu gibi bir kişi aynı anda hem yasamada hem de yürütmede görev alamamaktadır. Sert kuvvetler ayrılığının sağlanabilmesi için uygulanan bu kuralın esas amacı ise güçlü yetki sahibi başkanın yasamayı kontrol altına alabilmesinin önlenmesidir (Şahin, ..., s.41-42).

Başkanlık sisteminde devlet başkanlığı ve yürütme gücü tek bir kişide toplanmıştır. Yürütme yetkileri halk tarafından seçilen tek bir kişi - başkan tarafından kullanılmaktadır (Şahin, t.y., s.41-42). Başkanın yardımcısından, sekreter ve bakanlardan ve danışmanlarından oluşan kendisine bağlı olan yönetim ekibi bulunmaktadır. Başkan karar alırken yardımcısına ve bakanlara danışsa da son sözü kendisi söyler. Bakanlar,

başkan tarafından görevlendirildikleri için yasama karşısında sorumlu değildir ve bakanları değiştirme yetkisi yalnız başkana aittir (Kaymal, 2017, s.153). Başkan yasamanın kontrol ve denetimine dahil olmadığı için, yasamaya karşı bir siyasi sorumluluğu bulunmamaktadır (Kartepe, 2013:226).

Başkanlık sisteminde organların görev süreleri sabittir. Başkan belli bir süre için seçilir. Bu kural, yürütmenin görevden alınmasının önlenerek, istikrarın sağlanması açısından düşünülmüş bir tedbirdir. Yürütme ve yasamanın sabit süreli olması, erken seçimleri mümkünsüz kılarak, hem yasamanın yürütmeyi görevden almasını, hem de yürütmenin fesih yoluyla yasamanın görevine son vermesini önlemektedir. Zira bu kuvvetlerin meşruiyeti halktan kaynaklanmaktadır (Şahin, t.y, s.41-42).

Başkanlık sisteminde kontrol-denge mekanizması mevcuttur. Keskin kuvvetler ayırımına dayanan bu sistemde, kontrol-denge mekanizmasının sağlanmasıyla kuvvetler birbirini kontrol edebilmektedir. Anayasaya uygun olarak verilen yetkiler çerçevesinde yasama, yürütme, yargı erkleri birbirinin faaliyet alanlarına müdahale etmeden kendi faaliyetlerini özgür şekilde icra ederler. Dolayısıyla, başkanlık sisteminin temel belirleyicileri olan yasama, yürütme ve yargı erkleri, özgür hareket esnekliği sergilerken, sistem denge-fren mekanizmalarıyla bu erkler üzerinde etkin bir kontrol sağlamaktadır (Akinci, 2017, s.4). Denetlenmenin uygulanması, yürütmenin keyfiliğini engelleyerek yönetimin halkoyuyla seçilmiş bir diktatörlük hâline dönüşebilmesini önlemektedir (Kalaycıoğlu, 2013: 219).

Diğer sistemlerde olduğu gibi başkanlık sisteminin de genel özelliklerinden doğan avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Avantajlardan biri başkanın belli bir süre için seçilmesidir. Bu karar, başkanın güvensizlik oyuyla görevden alınmasını önleyerek, hükümet krizlerinin yaşanmasını engeller ve istikrarlı bir yönetimi sağlar. Başkanın seçimler yoluyla göreve getirilmesi ise bu sistemin seçimlere dayanması ve halktan kaynaklanan demokrasinin göstergesi olmakla beraber başkanın halk tarafından meşruluğunu sağlamaktadır (Haşımoğlu, 2023, s.41-42). Başkanlık sisteminde hesap verebilirlik, sorumlu olanın teşhis edilebilmesi açısından diğer hükümet sistemlerine göre daha kolaydır. Aynı zamanda seçmenin kendi oyunu diğer sistemlerdeki gibi partinin temsilcisine değil, siyasi parti başkanına kullanması bu sistemi önceden bilinebilirlik ilkesine uygun olan sistem olarak tanımlar (Sönmez, 2022, s.19).

Başkanlık sisteminin özellikleri içinde zayıf yanları olarak sayılan dezavantajları da mevcuttur. Başkanlık sisteminde, yargı ve yürütme organlarının fesih ve güvensizlik oyu kullanarak birbirlerini görevden uzaklaştırma yetkisi bulunmamaktadır. Bu durumda

devlette her hangi bir kriz oluştuğu takdirde, bu krizin önlenmesi için yeni seçime gidilene kadar beklemek gerekmektedir. Bu durumda devlette her hangi bir kriz oluştuğu takdirde bu krizin önlenmesi için yeni seçime gidilene kadar beklemek gerekmektedir. Sistemde kilitlenmeye neden olan bu durum, meşruiyetini yitiren hakimiyetin, sonraki seçime kadar göreve devam etmesine imkan yatarmaktadır.

Bu sistemde, aynı zamanda yasama ve yürütme organlarının yetkilerinin halktan kaynaklandığını esas alarak meşruiyet iddiasında olmaları da söz konusu olmaktadır. Yürütme ve yasamanın farklı partilerden olması durumunda, organların iş birliği yapmaları noktasında sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Başkanlık sisteminde kazananın herşeyi kazanması, kaybedenin ise tamamen süreç dışında kalması bu sistemde kutuplaşmalara neden olmaktadır. Başkanın hem hükümet hem de devlet başkanı olması iktidarı kişiselleştirmektedir (Sönmez, 2022, s.19).

3.3. Hükümet Sistemlerinin Karşılaştırılması

Demokratik yönetimlerde kullanılan ve daha önce bahsedilen farklı avantajlara ve dezavantajlara sahip olan Başkanlık ve Parlamenter hükümet sistemleri, hesap verebilirlik açısından karşılaştırdığında iki sistem arasında benzerlikler ve farklılıklar görülmektedir. Bu sistemlerde bulunan benzerlik ve farklılıklar, İngiltere ve ABD örneklerindeki avantajlar ve dezavantajlar baz alınarak daha açık şekilde ortaya konulabilir.

Parlamenter sistemin uygulandığı İngiltere ve Başkanlık sisteminin uygulandığı ABD arasında temel farklılıklar görülmesiyle beraber seçim sistemleri ve parti sistemlerine bakıldığında birtakım benzerlikler de görülmektedir. ABD'de yasama organı Senato ve Temsilciler Meclisi'nin, yürütme organı ise devlet başkanının sorumluluğunda bulunmaktadır. Her iki organ farkı seçimlerle göreve gelmektedir. Dört yıllık dönem süresi için seçilen devlet başkanı en fazla iki dönem görevde kalabilmektedir. Görev süresi bitmeden devlet başkanının görevden ayrılması, nadiren görülen suikast veya hakimiyeti kötüye kullanma iddiaları sonucu istifa talebinden dolayı görülmüştür.

İngiltere'de ise hükümet ve başbakan, parlamentoda çoğunluğa sahip olan partiden seçilir ve parlamento karşısında sorumlu tutulur. Lordlar ve Avam Kamaralarından oluşan İngiltere Parlamentosu'nun görev süresi beş sene olarak belirlenmiş olsa da bu görev süresini dolduran parlamento sayısı azdır. Başbakan ve hükümetin Avam Kamarası'nın güvenini kaybetmesi durumunda, Avam Kamarası'nın üçte iki çoğunluğunun talebi üzerine erken seçimler yapılabilir.

Kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan ABD Başkanlık Sistemi'nde, yürütme organı olan başkanın parlamentoyu feshetme yetkisi bulunmamaktadır. İngiltere'de ise Kraliçe, hakimiyeti kapsamında parlamentoyu feshedebilmektedir. İngiltere'de hükümetin tasarladığı yasalar, parlamentoda kolaylıkla geçirilebilmektedir. Bunun nedeni ise iktidar partisinin parlamentoda sahip olduğu çoğunluk ile bağlantılıdır. Bu durum iki partiden oluşan sistemde, iktidar ile muhalefet arasında büyük gerginliğe neden olabilmektedir. Örneğin, her hafta başbakan ve kabinesi muhalefet tarafından sorguya çekilirler ve bu sorulara cevap vermek zorunda kalırlar. İki partili bir sistemin sonucu olarak ABD'de de İngiltere'de olduğu gibi iktidar ve muhalefet arasında gergin mücadele gözlenmektedir. İngiltere'den farklı olarak ABD'de başkanlık ve kongre seçimleri farklı dönemlerde yapılabilir. Bazen devlet başkanının görev süresi, senatoda muhalif partinin çoğunluğu kazandığı zamanlara denk gelebilmektedir. Bu durumda devlet başkanı tarafından hazırlanan yasa tasarısının, kongre tarafından kabul edilmesinde zorluklar yaşanmaktadır. Partiler arasında büyük münakaşaya yol açan bu durum, başkanlık sisteminde kontrol ve denge mekanizmasının nasıl işlediğini gösteren bir örnektir (Mulis, Pelin 2013, s.5-6).

Yürütmenin yasamadan kaynaklanması ve yasama karşısında sorumlu olması, parlamenter hükümet modeline ilişkin yapılan tanımların en esaslı olarak bilinmektedir. Bu ünlü tanım analiz edildiğinde, bu iki özelliğe yürütmenin iki başlı olması tanımının da eklendiği bilinmektedir. Yürütmenin iki başlı olması tanımı, parlamenter hükümet sisteminde yasama ve yürütme organları arasında tam bir ayırışmanın bulunmaması, organlar arasında işlevsel ve organik açıdan işbirliğinin olması fikrini belirtmektedir (Caner, t.y, s.185-186).

Yürütmenin iki başlı olması özelliği parlamenter sistemde sorumluluk halini de etkilemektedir. Yani, bakanlar yasama organı karşısında siyaseten sorumluyken, devlet başkanı siyaseten sorumluluk taşımamaktadır. Yasama organı karşısında sorumsuz olan devlet başkanı, dolayısıyla parlamento tarafından görevinden alınamamaktadır (Gözler, 2010, s.589).

Bakanların ise meclis karşısında sorumlulukları vardır. Meclisin güven oyu ile başbakan ve bakanlardan oluşan parlamenter sistemde siyasal hesap verme sorumluluğu, bakanların kendi eylemlerinden ve bakanlıklarının faaliyetlerinden dolayı hesap verme sorumluluklarını ifade etmektedir. Başbakan başta olmakla, bakanların faaliyetlerinden dolayı kolektif hesap verme sorumlulukları da bulunmaktadır. Bakanlar kurulunun genel siyaseti ve yürütmesinden doğan kolektif hesap verme sorumluluğunun sonucu olarak

parlamento güvensizlik oyu ile bakanlar kurulunu görevden alabilmektedir (Kartalci, 2019, s.441).

Bakanların hesap verme sorumluluğu, başkasına gönderme sorumluluğu, bilgilendirme sorumluluğu, açıklama sorumluluğu, düzeltme sorumluluğu, feragat sorumluluğu adlanan beş düzeyden oluşturulmaktadır (Yörüker, 2001, s.6).

Güçlerin sert ayırımına dayanan başkanlık sistemi, bir tarafta halk tarafından seçimler yoluyla yetkilendirilen yasama ve yürütme erklerinden, diğer tarafta ise bu sistemde dengeleyici özelliğe sahip yargı erkinden oluşmaktadır. Bu sistemde, yasamanın yürütme üzerinde denetim mekanizmaları bulunmamaktadır. Her iki gücün kaynağı halk olduğundan hesap verme sorumlulukları da halka karşıdır. Zira halkın kendisini yönetmesi için seçim yoluyla seçtiği siyasi vekillerinden ve onların yöneticilerinden, kendilerine verilen yetkilerin kullanımı ve kamu kaynaklarının kullanımına dair bilgi isteme ve hesap sorma hakkı demokratik kuruluşun esasını oluşturan yetkidir (Arın, Kesmez, & Gören, 2000, s. 122).

Siyasi vekillerin halka karşı hesap verme sorumluluğu, belli aralıklarla düzenlenen seçimler yoluyla hayata geçirilmektedir ve hesap verme seçimlerin kazanılıp kazanılmaması şeklinde olmaktadır. Bununla beraber, başkanlık sisteminde bulunan denge-denetim mekanizması, başkan ve yardımcılarının ve bakanların suçtan dolayı cezalandırılması, bütçe sürecinde ödeneklerin verilmesi ve kesin hesap sürecinde bunların onanması, hükümet siyasetine ilişkin birtakım soruların sorulması, yazılı açıklamanın istenmesi, meclis araştırması vb. yollarla denetlenmesinden oluşmaktadır.

Başkanlık sisteminde gücün tek kaynağı halktır ve halktan başka otoriteye siyasi hesap verme söz konusu değildir. Bu nedenle yukarıdaki süreçler siyasal hesap verme durumu ile ilgili değil, meclisin görevlerinin bir parçası olarak görmek gerekmektedir.

Parlamente sistemdeki bakanın sorumlulukları, başkanlık sistemindeki bakanın sorumlulukları ile aynı değildir. Bunun nedeni her iki sistemde de hakimiyet kaynağının farklı olmasıdır. Yani görev veren ve sorumlunun farklı olmasıdır. Her iki sistemde de hesap sorma yetkisi görev verene ait olmaktadır. O halde parlamente sistemde bakanların görevlendirilmesi meclis tarafından olduğu için hesabı da meclis sorabilir. Başkanlık sisteminde ise bakanlar ve bakan yardımcılarını devlet başkanı tarafından görevlendirildikleri için hesabı da devlet başkanı sorabilir (Kartalci, 2019, s.442).

Sonuç olarak parlamente sistemde, hükümet yetki aldığı parlamentoya hesap verme durumundayken, başkanlık sisteminde bundan farklı olarak hükümet halka hesap

vermektedir. Her iki hükümet sisteminde hakimiyetin yetki kaynaklarının farklı olması sebebiyle, hesap verme sorumluluğunda da değişkenlikler görülmektedir.

4. ARAŞTIRMANIN TASARIMI

Bu çalışmada, hükümet sistemi uygulamaları incelenerek parlamenter ve başkanlık sistemleri siyasi hesapverebilirlik açısından karşılaştırılmaktadır. Siyasi hesapverebilirlik açısından başkanlık ve parlamenter sistemlerin her ikisini de uygulayan Türkiye tez çalışmasının örneği olarak seçilmiştir. Araştırma hem teorik hem de ampirik düzeyde yürütülmüş olup temel olarak literatür taramasına ve karşılaştırmalı yöntem yaklaşımına dayanmaktadır.

4.1. Tezin Amacı

Türkiye’de uygulanan hükümet sistemleri arasında siyasi hesapverebilirlik açısından farklarının olup olmadığının ortaya konmasıdır. Çünkü hükümet sistemleri siyasi hesapverebilirliklerinin genişliği ve derinliği oranında demokrasi hayata geçebilmektedir.

4.2. Tezin Sınırları

Amaca ulaşabilmek için tez çeşitli açılardan sınırlandırılmıştır. Öncelikle bu tez çalışması teorik ve karşılaştırmalı bir inceleme yapılabilmesine uygun olduğu için Türkiye örnek olarak seçilmiştir. Türkiye ile çalışma sınırlandırılmıştır. Zamansal olarak ise Türkiye’nin parlamenter hükümet sistemi ve başkanlık (cumhurbaşkanlığı) sistemi uygulamalarının gerçekleştirildiği dönemler alınmıştır.

4.3. Tezin Yöntemi

Araştırmanın temel yöntemi olarak karşılaştırmalı yöntem tercih edilmiştir. Çünkü seçilen konu ve tezin amacının gerçekleştirilebilmesi için karşılaştırmalı yöntemin her iki hükümet sisteminin karşılaştırılmasını sağlayabilir.

Siyaset biliminde yer alan olgular, kurumlar, kuramlar, olaylar vb. incelerken karşılaştırma sıklıkla başvurulur. Karşılaştırmalı yöntemde ele alınan olgular birbirine benzerlikleri ve farklılıkları ile daha belirgin bir şekilde ortaya konulabilmektedir. Karşılaştırmalı yöntemde betimleyici çıkarım kullanılarak ele alınan olgunun bir yönüne

odaklanıldığında olgunun ne olduğunu anlamamız için elimize bir resim sunar (Hatipoğlu, 2013, s.30).

Bu tez çalışmasında karşılaştırmalı yöntem başkanlık ve parlamenter sistemlerin hesap verebilirlik kapasitelerini analiz edebilmek için uygulanmıştır. ABD başkanlık sistemi ve İngiltere parlamenter sistemin “ideal tip” örnekleri olarak seçilmiştir. Bu iki tip hükümet sisteminin temel özellikleri betimleyici çıkarım kullanılarak ortaya konulmuştur. Ardından çalışmanın ana konusunu oluşturan Türkiye örneğindeki hükümet sistemi uygulamaları ile karşılaştırılarak benzer ve farklılaşan yönleri hesap verebilirlik açısından analiz edilmiştir.

Karşılaştırmalı yöntem yalnızca benzerlikleri değil aynı zamanda farklılıkları da ele alarak hükümet biçimlerinin siyasi hesap verebilirlik bağlamında avantajlarını ve dezavantajlarını ortaya koymaya imkan sağlamaktadır. Çalışmada kullanılan bu yöntem, literatürün incelenerek, eleştirel olarak başkanlık ve parlamenter sistemlerinin hesap verebilirlik açısından karşılaştırmasını mümkün kılmıştır.

Karşılaştırmalı yöntem kullanılarak yapılan bu çalışmada yukarıda belirtilen amacı gerçekleştirebilmek için temel araştırma sorusu;

Türkiye’de uygulanan parlamenter ve başkanlık (cumhurbaşkanlığı) hükümet sistemleri siyasi hesap verebilirlik bağlamında nasıl benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir, olarak belirlenmiştir.

Alt araştırma soruları ise şöyle belirlenmiştir;

1. Denetim ve denge mekanizmaları başkanlık ve parlamenter sistemlerde hesap verebilirliği nasıl etkiler?
2. Hesap verebilirlik açısından parlamenter sistemdeki yasama yürütme ilişkisi ile başkanlık sistemindeki yasama yürütme ilişkisindeki temel benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
3. Türkiye’nin parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçişi hesap verebilirlik açısından hangi değişikliklere yol açmıştır?
4. Türkiye’nin yeni hükümet sistemi uygulamalarında hesap verebilirlik konusunda hangi avantajlara ve dezavantajlara sahiptir?
5. ABD ve İngiltere’deki hükümet sistemlerinde hesap verebilirlik ilkeleri tarihsel süreçte nasıl şekillenmiştir ve bu süreç Türkiye ile karşılaştırıldığında ne tür farklar ve benzerlikler görülmektedir?
6. Türkiye’deki hükümet sistemi değişikliği ile yürütmenin hesap verebilirlik düzeyinde hangi değişiklikler meydana gelmiştir?

7. Türkiye’de uygulanan başkanlık sistemi, ABD’nde uygulanan başkanlık sisteminin özelliklerinden hangi açılardan farklılaşmaktadır ve bu farklılıklar hesap verebilirliği nasıl etkilemektedir?

4.4. Veri Toplama ve Analiz Süreci

Araştırmada kullanılan veriler ikincil kaynaklara dayalı olarak toplanmıştır. Akademik çalışmalar (kitaplar, makaleler, bildiriler, raporlar vs.), anayasal metinler, kurumların web siteleri hükümet sistemlerinin oluşumunu, işleyişini ve değişimlerini ortaya koyabilmek için incelenmiştir. Türkiye bağlamında ise ek olarak anayasal değişiklikler, resmi belgeler ve politik gelişmeler de dikkate alınmıştır. Sonuç olarak karşılaştırmalı yaklaşım ile toplanan veriler hesap verebilirlik bağlamında hükümet sistemlerinin boyutlarını karşılaştırarak ortaya koymayı sağlamaktadır.

5. TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Hükümet sistemi tartışmaları, Türkiye siyasetinde, Osmanlı döneminden bu yana ana gündem konulardan birini oluşturmaktadır. Hükümet sisteminin oluşumu ve işleyişi ülkenin siyasal, toplumsal, yönetsel yapısı ve tarihi gelişiminden etkilenmektedir. Osmanlı Devleti'nin de 17. Yüzyılda iktisadi, idari, askeri ve siyasi bölümlerinde başlayan sorunlardan sonra, olumsuz gelişimlerin yaşandığı yeni dönem başlamıştır (Gül, Kamalak, s.101).

1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan, daha sonra Islahat Fermanı ve ilk anayasa olarak 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'nin çerçevelediği meşruti monarşiye geçişle devam eden demokrasi mirasının kökenleri zayıf ve yetersiz olduğundan, 150 yıllık demokrasileşme hikayesi Tanzimat'tan Cumhuriyet'in bugününe kadar halen devam etmektedir. Sözü edilen demokrasileşme süreci anayasaların kabul edilmesi, yasama, yürütme ve yargı organlarının ilişkileri, kamu yönetimi, siyasi iktidarın oluşumu ve işleyişi, siyasi idari karar alma ve uygulama süreçlerini kapsamaktadır. İlk Türk Anayasası olarak 1876 Kanun-ı Esasi'den itibaren Türkiye tecrübesi bağlamında 1921, 1924 ve 1961 Anayasaları ile farklı görünümlü hükümet sistemleri uygulama görmüştür (Oral ve Işık, 2023, s. 254).

Osmanlı Devleti'nde anayasacılık hareketleri 1808 tarihinde imzalanmış Sened-i İttifak ile başlamıştır. Osmanlı tarihinde iktidarın sınırlandırılmasına yönelik kabul edilen bu belgenin ardından, devletin siyasal yapısında önemli değişiklikleri esas alan ilk hukuksal belge olan Tanzimat Fermanı, 1839 tarihinde yayımlanmıştır. Modern anayasal kavramlar ile devlet anlayışlarını birleştirmeyi amaçlayan bu fermanla, temel hak ve hürriyetler açısından birçok ilkeler de özellikle belirtilmiştir. Zira Tanzimat Fermanı, Haklar Beyannamesi olarak da adlandırılmıştır. Bunun ardından, farklı dinlere mensup insanların her anlamda eşitliğinin sağlanmasını amaçlayan 1856 Islahat Fermanı kabul edilmiştir. Kabul edilen bu iki fermanın Osmanlı Devleti'nde bir değişim meydana getirdiği belirtilmektedir (Çoban, Yaşar, Özdemir, 2023, s.34).

1876 yılında kabul edilen ve Türkiye siyasi ve hukuk tarihinin ilk anayasası olan Kanun-ı Esâsî'nin ortaya çıkışının esasları III. Selim Dönemi'ne dayanmaktadır. Bu dönemde yaşanan reform hareketleri ve bazı gelişmeler, mutlak iktidarın sınırlandırılması gerekliliğini ortaya koymuş olsa da iktidarın sınırlandırılması sınırlı düzeyde yapılmıştır. Kanun-ı Esâsî'ye dayanan bu sınırlandırmada, siyasi gücün monarşi ve bürokrasi arasında paylaşımı arz edilmiştir. Bu sınırlı güç paylaşımı, Osmanlı'nın mutlak monarşiden

meşrutî monarşîye geçiş döneminde önemli bir adım olmuştur. Bu anayasanın kabulü yeni dönemin, I. Meşrutîyet Dönemi'nin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde, Türk siyasal hayatının vazgeçilmez unsurları olan seçim sistemi ve parlamento ön plana çıkarılmıştır (Sarıaslan, 2023, s.162).

Kurulan sisteme göre üyelerinin padişah tarafından seçildiği Ayan Meclisi ve üyelerinin halk tarafından seçildiği Meclis-i Mebusan faaliyetlerine başladı. Yeni anayasaya göre bakanlar kurulunun atamasının yapılması ve görevden uzaklaştırma yetkileri padişahın elinde bulunmaktaydı. Aynı zamanda kabul edilen kararlar yalnız padişahın onayı ile yürürlüğe girebilmekteydi. Getirilen sistem, her ne kadar demokratik unsurları kendinde bulundurmuş olsa da tam olarak şeklinde bir demokratik sistem tesis edilememişti. Zira, I. Meşrutîyet Dönemi'nde kurulan sistem, meclisin var oluşuyla kısmen yumuşatılmış mutlak monarşî görünümü vermekteydi (Sarıaslan, 2023, s.162).

I. Meşrutîyet Dönemi'nden sonra başlayan İstibdat Dönemi'nde ise II. Abdulhamit şartları isteğine göre düzenlemiştir. Parlamenter rejimin süresi kısaltılarak altı buçuk ay olmuştur. Padişahın yetkileri anayasayla sınırlandırılmış ve halkın iradesi kısmen de olsa yönetime yansımaya başlamıştır. Osmanlı Devleti geleneğine bakıldığında, bunlar çok büyük gelişmeler sayılmaktaydı. I. Meşrutîyet Dönemi'nde çok konuşulan meşrutîyet, hürriyet, anayasa gibi kavramlar istibdat rejimine rağmen canlılığını korumaktaydı (Aykaç, 2021, s.640). I. Meşrutîyet Dönemi, parlamenter hükümet sistemine geçiş olarak kabul edilse de görülen eksikliklerden dolayı istenilen sonuç elde edilmemiştir. Anayasal bir dönem olmasına rağmen, devlet kuvvetlerin padişahın elinde toplandığı bir monarşî devletiydi. Yetkilerin çoğu hâlâ padişahın elinde toplanmaktaydı. Bu durum ise yeni anayasa değişikliğine geçişi mecbur kılmaktaydı. Nihayet siyasal gelişmelerin neticesinde 1908 yılında yeni anayasa kabul edilerek II. Meşrutîyet Dönemi'ne geçiş başlatılmıştır. 1909 yılında, 1876 Anayasasının temel noktaları korunarak bazı maddelerde değişikliklerin yapılması, parlamenter hükümet sistemine geçişte önemli bir adım olmuştur. Padişahın sembolik seviyeye getirilmesiyle, mutlak monarşiden parlamenterizme geçiş elde edilmiştir (Oral ve Işık, 2023, s. 260). Osmanlı Devleti'nin meclisi tekrar seçilmeye başlamış ve son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 16 Mart 1920 tarihinde süresiz olarak tatil etmesine dek devam etmiştir.

II.Meşrutîyet Dönemi, Türkiye'nin demokrasi tarihinde silinmeyen izler bırakmıştır. Geleneksel değerlere göre kurulan meşrutîyet algısının değiştirilmesiyle, seçim sistemi önemli yere gelmiştir. Siyasi partilerin kurulması, çok partili seçimlerin

yapılması, meşruti rejimin anayasal esaslarının oluşturulması gibi önemli unsurlar, dönemin olumlu etkileri olarak görülmektedir (Çoban, Yaşar, Özdemir, 2023, s.38).

1909 tarihli anayasada yapılan değişiklikler daha çok yasama organı üzerinde etkili olmuştur. Artık kanun teklifinin hazırlanmasında Ayan Meclisi ve Mebusan Meclisi'nin izni ve padişahın onayı gerekliliği kaldırılmıştır. Padişahın veto yetkisi ile ilgili yaşanan değişime göre ise yasama organını oluşturan meclisler tarafından hazırlanan tekliflerin önce Ayan Meclisi'nde, daha sonra ise Mebusan Meclisi'nde kabul edilip padişaha sunulacağı, padişahın bu teklifleri bir defa geri gönderebileceği ve iade edilen kanunların meclislerde üyelerin tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilmesi durumunda ise onaylamak durumunda kalacağı hüküm altına alınmıştır. Böylelikle artık padişahın sahip olduğu ağırlığın yok olduğu söylenebilir. Sonuç olarak yasama organının, kanunların yapım sürecindeki rolü arttıkça, padişahın etkisi azalmıştır. I. Meşrutiyet Dönemi'nde var olan padişahın fesih yetkisi, II. Meşrutiyet Dönemi'nde artık anayasal bir yetki olmuştur. Tek fark, I. Meşrutiyet Dönemi'nde sınırsız şekilde uygulanan bu yetki, 1909 tarihli değişiklikler ile birlikte daha kısıtlı hale getirilmiştir. Bakanlar artık padişah karşısında değil parlamento karşısında sorumlu tutulmaktaydılar. Dolayısıyla 1909 Anayasa değişiklikleri ile birlikte Osmanlı Devleti, mutlak monarşi döneminden meşruti (sınırlı) monarşi dönemine girmiştir (Çoban, Yaşar, Özdemir, 2023, s.42).

1909 Anayasa değişikliği ile kuvvetler ayrılığı ilkesinin kabulü sağlanmıştır. Padişahın elinde toplanan yasama ve yürütme yetkileri artık bağımsız kurumlara devredilmiştir. Bakanlardan oluşan hükümet, yalnız meclis karşısında sorumlu tutulmaktaydı. Bu durum, gerçek parlamenter sisteme geçişin sağlandığını gösteren unsurlardır. Anayasanın kapsamı bütün halinde değerlendirildiğinde, hukukun üstünlüğüne dayalı, laik ve demokratik bir devlet sisteminin önünü açtığı görülür. 1909 anayasası, Cumhuriyet döneminde oluşturulacak hukuk sisteminin ve siyasi rejimin temeli olarak görülmektedir. 1921'de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Kanun-ı Esasi'nin bu anayasaya aykırı olmayan bütün maddelerinin geçerliliği korunarak ve 1924 anayasası kabul edilene kadar devam ettirilmiştir (Aykaç, 2021, s.646).

5.1. Parlamenter Sistemden Başkanlık Sistemine

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra onun hukuki, siyasi mirası üzerine kurulan bir devlettir. 1909 Anayasası'nda yapılan değişikliklerle

parlamenteer sistemin özellikleri öne çekilmiştir. Daha sonra, son Osmanlı Meclisi'nin ve Kazım Karabekir'in verdiği bir öneriyle 17 Mart 1920 yılında saltanatın kaldırılıp yeni yönetim sisteminin cumhuriyet olması ve yeni bir devletin kurulması adına Mustafa Kemal'in imzasıyla Ankara'da bir ulusal meclisin toplanması için seçim bildirisi yayımlanmıştır. Hükümet sistemi konuları, 23 Nisan 1920 yılında yeni meclisin açılmasıyla tartışılmaya başlamıştır. Ankara'da toplanacak olan mecliste, seçim yoluyla seçilen milletvekilleriyle beraber Osmanlı Meclisi'nin üyelerine de yer verilmekteydi ve bu üyeler içinde önemli oranda İstanbul merkezli devlet taraftarları bulunmaktaydı. 24 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal geçici bir hükümetin kurulması gerektiğini işaret eden bir öneride bulunmuştur. Lakin geçici bile olsa bu hükümet için hükümetin başının seçilmemesi ve yasama, yürütme yetkilerinin TBMM'nin elinde toplanması gerektiğini belirtmiştir. Mustafa Kemal'in bu önergesi, 1921 Anayasası'nda devletin yeni hükümet şeklinin belirlenmesinde de esas alınmıştır (Kaan, 2019, s.17).

1921 Anayasası'nda yapılan ilave değişiklikler bu anayasayı daha önce kabul edilen anayasalardan üstün kılmış ve Türkiye Anayasa tarihinin önemli bir konumuna getirmiştir. Bu anayasada yapılan esaslı değişikliklerden birisi de hükümet sistemlerini kapsamaktaydı. Mustafa Kemal'in önergesi dikkate alınarak kurulan Meclis Hükümet Sistemi'nde, yasama ve yürütme yetkileri TBMM'nin elinde toplanacak, hükümet işleri ise meclis tarafından yürütülecekti (Tanör, 1996: 179). Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun İkinci Maddesi'ne göre yürütme görevi meclis üyeleri tarafından seçilen milletvekilleri aracılığıyla hayata geçirilmekteydi. Milletvekillerinin denetlenmesi gerektiğinde, onlar görevlerinden uzaklaştırılarak yerlerine yeni üyeler seçilmekteydi. Bu özellikler, parlamenteer sistemin temel özellikleri arasında yer almaktaydı (Tanör, 1996: 198).

1 Kasım 1922 yılında sultanlık rejminin kaldırılmasıyla mutlakiyet sona ermiştir. Ardından 29 Ekim 1923 yılında anayasada yapılan değişikliklerle cumhuriyet ilkesi kabul görmüştür. Yeni anayasada yapılan esaslı değişiklik, hükümet sistemi bağlamında meclis hükümet sisteminin devam etmesi ve Türkiye Devleti'nin TBMM tarafından yönetilmesi idi. Parlamenteer sistemin özelliklerini taşıyan anayasaya göre, TBMM aynı zamanda cumhurbaşkanını seçmekte de hükümlü bulunmaktaydı. Başbakan ise cumhurbaşkanı ve meclis üyelerinin ortak kararına göre seçilmekteydi. Seçilmiş başbakan tarafından bakanlar seçilerek cumhurbaşkanına takdim edilmekte, cumhurbaşkanı ise seçilen bakanları meclisin onayına sunmaktaydı (Kaan, 2017, s.18).

Türkiye Cumhuriyeti'nin hükümet sistemindeki yeni değişiklikler, 1924 Anayasası'nın kabul edilmesiyle gelmiştir. Yeni kurulan hükümet sisteminde, parlamenter sistemin özellikleri önemli bir yere sahip olmaktaydı. Anayasaya göre yasama ve yürütme yetkilerinin TBMM'nin elinde toplanması hükmü bulunmaktaydı. Değişikliklerden bir diğeri ise yasama yetkisinin bizzat meclisin kendisi tarafından kullanılırken yürütme yetkisinin meclis tarafından seçilen cumhurbaşkanı ve onun tayini ile göreve gelen icra vekilleri vasıtasıyla kullanılmasıydı. Cumhurbaşkanı ve icra vekillerinin aracılığıyla kullanılan yetkiler, daima meclisin denetimi altında tutulmakta ve gerektiğinde görevden uzaklaştırılabilmekteydi. Bu özellikler dikkate alındığında, 1924 Anayasası ile kurulan hükümet sisteminin karma hükümet sistemi olduğu görülmektedir (Tanör, 1996: 198).

27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra darbeyi gerçekleştiren kuvvetler tarafından yeni anayasanın kabul edilmesi zorunlu görülmekteydi. Bu anayasa, 1950-1960 yıllarında Adnan Menderes Hükümeti'ne tepkisel nitelikte kurulmuştur. Kabul edilen anayasayla hükümet sistemi olarak parlamenter sistem kabul edilmiştir. Yeni hükümet sisteminin özelliklerinden biri, yasama ve yürütme organları arasında dengenin sağlanabilmesi için anayasal organların getirilmesi idi. Aynı zamanda yürütme organı içerisinde askeri bürokrasinin önemli konuma getirilmesi en önemli değişikliklerin içinde yer almaktaydı. Yasama organı da değişikliklerin dışında kalmayıp millet meclisi ve senatodan oluşan çift meclisli sistem şeklinde meydana gelmekteydi. Anayasaya göre kabul edilmeyen özelliklerden biri, yasama organına geniş yetkiler verilirken, yürütme organının yetkilerinin sınırlandırılması olmuştur. Organlar arasında yetki belirsizliğine yönelik yapılan talep ve tartışmalardan sonra, 12 Mart Askeri Muhtırası'ndan sonra anayasada yapılan değişikliklerle yürütmenin yetkileri göreceli olarak biraz daha genişletilmiştir (Kaan, 2017, s.19).

1982 Anayasası da 1961 Anayasası gibi darbe sonrası kabul edilmiş anayasadır. Daha önceki anayasada, yetkilerin çoğunun yasamanın elinde birleşmesine tepki olarak yeni anayasa yürütmenin yetkilerinin genişlemesine yönelik kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanına verilen yetkilerin parlamenter sisteme göre fazla olması sık sık eleştirilmiştir. Artık parlamenter sistemde olduğu gibi hükümet sisteminde güçsüz kanat olan cumhurbaşkanı ve güçlü kanat olan bakanlar kurulu anlayışı neredeyse ortadan kaldırılmıştı. Bu durum ise iki yetki sahibi güç arasında uyuşmazlıklar ve gerilimler çıkarmaktaydı. Ancak hem Süleyman Demirel, hem de Turgut Özal hâkimiyet

dönemlerinde, cumhurbaşkanına verilen yetkileri yeterli görmemiş ve başkanlık veya yarı-başkanlık sistemlerine geçilmesi önerilerinde bulunmuşlardır.

Uzun yıllar devam eden hükümet sistemi tartışmaları, 2002 seçimlerinde seçilen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin hükümet kurmasından sonra tekrar güncel konu haline getirilmiştir. 2007 yılında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolmasından dolayı yeni cumhurbaşkanı seçim sürecine girilmiştir. Cumhurbaşkanı seçimi 1982 anayasasına göre, TBMM tarafından yapılacaktır. Yapılacak seçimde TBMM'nin üyelerinin saf çoğunluğuna göre, seçim gerekirse üç, hatta dört tur oylamalar ile yapılmaktaydı. 1961 Anayasası'na göre cumhurbaşkanı seçilmeme krizi varken 1982 Anayasası'nda seçim sonunda cumhurbaşkanı seçilmemesi söz konusu değildi. Ancak Adalet ve Kalkınma Partisinin 2007 yılı seçimlerinde aday olarak Abdullah Gül'ü göstermesi tepkiye neden olmuştur. Tepki gösterenler arasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt da vardı. Onlar Türkiye'ye siyasal islam modelinin getirildiğini söylemişler ve bunu ülkeye tehdit olarak görmüşlerdir (Işık, 2010: 31-32). Aynı zamanda Atatürkçülük ve laiklik kavramları üzerine mitingler de düzenlenmekteydi (Işık, 2010: 41).

Eski Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu da bu duruma tepkisiz kalmamıştır. Kanadoğlu, seçim sürecinin nasıl iptal edileceğine dair meclis toplantısı yeter sayısı tezini ortaya atarak daha ileri bir tepki göstermiştir. Teze göre, seçim sürecinde meclis yalnız toplantı yeter sayısının üye tam sayısının üçte ikisi olması durumunda toplantıya başlayabilmekteydi. Bu durumda, cumhurbaşkanının ilk oylamada seçilmesi için gerekli olan üçte iki çoğunluk aynı zamanda toplantı yeter sayısı olacaktır.

Bu öneri, Adalet ve Kalkınma Partisi'nden başka diğer partilerin meclise katılmamasını gerektirmekteydi. Böylelikle Abdullah Gül'ün ilk tur oylamasında 357 oy almasına rağmen diğer partilerin meclise katılamaması sonucunda toplantı yeter sayısı için gerekli görülen 367 sayısına ulaşılamamıştır ve CHP ilk tur oylamanın iptali için Anayasa Mahkemesine dava açmıştır. Kısa süre içerisinde Anayasa Mahkemesi davayı karara bağlamıştır. Mahkeme, Anayasa'nın 102. Maddesi'nde belirtilen "Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir" hükmünün karar yeter sayısı ile beraber aynı zamanda toplantı yeter sayısını da düzenlediği bir yorumda bulunarak ilk tur oylamanın geçersiz olduğu kararına varmıştır. İlk tur oylamanın yapıldığı akşam, Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinden "27 Nisan E-Muhtıra" olarak bilinen bir bildiri yayınlamıştır. Hem anayasa mahkemesinin verdiği karar hem de 27 Nisan E-Muhtırası sonucunda Adalet ve Kalkınma Partisi seçimlerin

yenilenmesini ve aynı zamanda cumhurbaşkanının meclis tarafından değil halk tarafından seçilmesini istemiştir. Bundan sonra kısa süre içerisinde cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği anayasal düzenlemeler yapılmıştır. Anayasa değişikliği, meclisin 2/3 çoğunluğuyla kabul edilecek ve cumhurbaşkanının onayı ile yürürlüğe girecekti. Anayasa değişiklikleri 2/3'ten az 3/5'ten fazla bir oyla kabul edilirse Cumhurbaşkanı'nın onaylamasından sonra halkoyuna sunulması karara alınmıştır. Ancak halk oylaması, anayasa gereği dört ay sonra gerçekleştirilecekti.

Anayasa değişiklikleri, 21 Ekim 2007 yılında gerçekleştirilen referandumla gerçekleşmiştir. Değişikliklere göre cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmekteydi. Seçilmiş cumhurbaşkanı en fazla iki kere seçilebilmekte ve görev süresi beş yıl olmaktaydı. Yeni anayasa değişiklikleri, ilk defa 2014 yılında Abdullah Gül'ün görev süresinin sonunda yapılan seçimlerde uygulamaya girmiştir ve Recep Tayyip Erdoğan halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Erdoğan'ın halk tarafından seçilmesi hükümet sistemi tartışmalarını alevlendirmiş ve bu pratikte yarı başkanlık sistemine geçiş olarak nitelendirilmiştir.

Bu nitelendirmelere neden, Erdoğan'ın cumhurbaşkanı seçildikten sonra siyaset sahnesinde doğrudan belirleyici bir siyasaset yürütmesi olmuştur. 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz darbe girişiminden sonra bu konular tekrar güncel hale gelmiş ve Adalet ve Kalkınma Partisi ve MHP arasında anayasal değişiklikler için görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Neticede yapılan anayasal değişiklikler 16 Nisan 2017 tarihinde referandum yoluyla kabul edilmiş ve bu anayasa değişiklikler ile Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir (Kaan, 2019, s.20).

Yeni anayasayla, hükümet sisteminde yapılan değişikliklerin en önemlisi cumhurbaşkanı tarafından kullanılan yürütmenin tek başlı hale gelmesi sonucu yürütme organında var olan iki başlılığın ortadan kaldırılması olmuştur. Artık yürütme yetkisi yalnızca cumhurbaşkanının elinde toplanmıştır. Cumhurbaşkanının aynı zamanda kendine yardımcılar seçme, bakanları atama ve görevden uzaklaştırma yetkisi de bulunmaktaydı. Temel olarak ABD başkanlık sistemi baz alınarak kurulan yeni hükümet sisteminde, kuvvetler arasında yetki paylaşımları farkı, bu sistemi ABD başkanlık sisteminden farklı olarak Türkiye'ye özgü bir sistem haline getirmiştir.

5.2. Başkanlık Sistemi ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi Karşılaştırılması

16 Nisan 2017 yılında kabul edilen referandumla, Türkiye resmi olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi adlı başkanlık sistemine geçiş yapmıştır. Başkanlık sistemi, uzun yıllardır parlamenter hükümet sistemi ile yönetilen ülkede mevcut olan sorunların çözümü olarak görülmekteydi (Arslan, 2013: 199). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, ABD Başkanlık sisteminden esinlenmiş olsa da bu hükümet sisteminin Türkiye'ye özgü farklılıkları bulunmaktadır.

50 devletten oluşan federe devlet yapısına sahip olan ABD ile üniter devlet yapısına sahip olan Türkiye'nin devlet yapılarında farklar olmuş olsa da merkeziyetçi bir anlayış ve merkeziyetçi bir idari yapı her iki ülkede bulunmaktadır. ABD'nin 1787 yılında kabul edilen, basit yapıya sahip anayasası, anayasa ön söz, 7 madde ve 27 yasa değişikliğinden oluşmakta ve bu anayasa şimdiye kadar kullanılmaktadır. Türkiyede ise 1982 yılında kabul edilen, kazuistik anayasa şimdiye kadar 21 kez değişikliğe uğrayarak günümüze kadar kullanılmaktadır. Hem ABD'de hem de Türkiye'de vatandaşların siyasete ilgi duyduğu ve yönetime katılımın yüksek olduğu, katılımcı siyasi kültürün hakim olduğu söylenebilir (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3665).

Her iki ülkenin seçim sistemleri ele alındığında, ABD'nin çoğunlukçu seçim sistemini, Türkiye'nin ise nispi temsil sistemini kullandığı görülmektedir. En basit seçim sistemi sayılan ve uygulaması oldukça kolay olan çoğunlukçu seçim sistemi, büyük partilere avantaj sağlasa da, küçük partilere temsil imkanı tanımamaktadır. Nispi temsil sistemi ise çoğunlukçu seçim sisteminden sonra ortaya çıkmıştır. Bu seçim sisteminde ise partilere aldıkları oy oranına göre parlamentoda koltuklar verilmektedir. Nispi temsil sistemini kullanan Türkiye, birden fazla seçim bölgesine ayrılmakta ve dünyadaki en yüksek seçim barajına sahip olmaktadır (Yayla, 2017: 203-206).

Parti sistemlerine bakıldığında ABD'nin iki partili sisteme sahip olduğu görülmektedir. Anayasasında siyasi partilerle ilgili herhangi bir madde bulunmayan ABD'de iktidar, aralarında derin ideolojik ayrılmalar bulunmayan demokratlar ve cumhuriyetçiler arasında yer değiştirmektedir (Durgun, 2013: 253). Çok partili sisteme sahip olan Türkiye'de ise lider etkisi veya parti oligarşisi problemi nedeniyler partiler arasında demokrasinin geliştiği söylenemez. ABD'deki partilerden farklı olarak Türkiye'deki partilerin birbirinden farklı ideolojilere sahip oldukları görülmektedir. ABD'de yasama ve yürütme organlarının birbirlerini fesh etme ve azil yetkisi bulunmamaktadır. Türkiye'de ise meclis seçimleri ile Cumhurbaşkanlığı seçimleri aynı

gün yapılmakta ve yürütme ve yasama organlarının bir birini fesh etme ve azil yetkisi bulunmaktadır (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3665).

ABD ve Türkiye'nin yasama organları karşılaştırıldığında farklılıklar görülmektedir. ABD yasama organı Senato ve Temsilciler Meclisi olarak çift kamaralıdır. Türkiye'nin yasama organı ise TBMM ile tek kamaralı meclis yapısından oluşmaktadır. Temsilciler Meclisi kamerasının görev süresi 2 yıl olmakla birlikte 435 üyeden oluşmaktadır. Meclis üyeliğinde olmanın, 7 yıl ABD'de ikamet etme ve 25 yaşında olma, Senato üyeliğinde olmanın ise 9 yıl ABD'de ikamet etme ve 30 yaşında olma gerekliliği bulunmaktadır (U.S. Constitution, m.1). Türkiye'de ise meclis 5 yıl süre için seçilen 600 milletvekilinden oluşmaktadır. Meclis üyeliğinde olmak için ise 18 yaşında olma, Türk vatandaşı olma, askerlik sorununun bulunmaması, en azı ilkokul mezunu olma, taksirli suçlar dışında bir yıldan fazla hapis cezasının olmaması gibi gereklilikler bulunmaktadır. Meclis seçimleri ile cumhurbaşkanı seçimleri aynı günde yapılmakta ve seçim barajı %10 olarak belirlenmektedir. ABD'de başkan tarafından atanmış üst düzey görevlileri Senatonun onaylama yetkisi bulunmaktadır. Türkiye'de ise cumhurbaşkanının atadığı üst düzey yöneticiler meclisin onayına sunulmamaktadır ve meclisin böyle yetkisi bulunmamaktadır. ABD'de başkanın veto ettiği kanun, kongrenin üçte iki oy çoğunluğu ile kabul edilebilmektedir. Türkiye'de ise veto edilen kanunun, kabul edilmesi için meclis üye tam sayısının salt çoğunluğu gerekmektedir. ABD'de başkan tarafından hazırlanan bütçe, kongrenin onayına sunulmaktadır. Kongre tarafından onaylanmayan bütçe yürürlüğe giremez. Geçici bütçe uygulaması ise yoktur. Kongre aynı zamanda bütçeyi kısma yetkisine de sahip olmaktadır. Türkiye'de ise bütçe meclisin onayına sunulur. Meclisin bütçeyi onaylamadığı durumunda ise geçici bütçe uygulamasına geçilir. Geçici bütçenin de meclis tarafından kabul edilmemesi durumunda önceki senenin bütçesi yeni bütçe olarak kabul edilir. Bu durumda meclisin bütçeyi kısma yetkisi söz konusu değildir (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3666).

ABD'nin yürütme organları ile Türkiye'nin yürütme organları arasında benzerliklerle beraber farklılıklar da bulunmaktadır. Hem ABD'de hem de Türkiye'de devlet başkanı halk tarafından seçilmekte ve yürütme organının başı olmaktadır. ABD'de başkan doğrudan seçilememektedir. Önce başkan seçecek delegeler seçilir, ardından bu delegeler tarafından başkan seçilir. Türkiye'de ise cumhurbaşkanı doğrudan seçilerek göreve gelir (U.S. Constitution m.2/1).

Devlet Başkanı ABD'de 4 yıllık süre için, Türkiye'de ise 5 yıllık süre için seçilmektedir. ABD'de Kongrenin seçimleri ile başkan seçimleri farklı günlerde

yapılmaktadır. Türkiye’de ise meclis seçimleri ile cumhurbaşkanı seçimleri aynı tarihte yapılmaktadır. Her iki ülkede devlet başkanı en fazla 2 dönem göreve gelebilmektedir. ABD’de başkan seçilebilmek için 35 yaş olması, 14 yıldır ABD’de ikamet etmesi ve ABD vatandaşı olması gerekliliği bulunmaktadır (U.S. Constitution, m. 2/1). Türkiye’de ise cumhurbaşkanı olabilmek için en az 40 yaşında olması, milletvekili seçilmek için gerekli şartları karşılaması ve yüksek öğretimden mezun olma gereklilikleri bulunmaktadır (1982 Anayasası, m.101). Her iki ülkede devlet başkanının yasama organı karşısında sorumluluğu bulunmamaktadır. Yürütme organları yasama organının icraatlarına katılamaz ve yasama organında görev alan bir kişi aynı zamanda yürütme organında görev alamaz. Türkiye’de cumhurbaşkanı seçilen kişinin TBMM’de üyeliğine son verilmektedir. Hem ABD’de hem de Türkiye’de devlet başkanlarının cezai sorumluluğu bulunmaktadır. Her iki ülkede de devlet başkanının kanunları veto etme yetkisi bulunmaktadır. Bakanların atanması her iki ülkede devlet başkanı tarafından hayata geçirilmektedir ve atanan bakanların devlet başkanına karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Başkan yardımcısı seçimi ABD’de devlet başkanı seçimi ile birlikte yapılmakta ve seçimlerde ikinci en yüksek oyu alan kişi başkan yardımcısı olarak göreve gelmektedir. Türkiye’de ise cumhurbaşkanı yardımcısının göreve gelmesi cumhurbaşkanının seçimine esasen yapılmaktadır. Hem ABD’de hem de Türkiye’de devlet başkanı herhangi bir parti üyesi olabilir. ABD’de parti genel başkanlığı seçimi eyalet temsilcilerinden oluşur ve Ulusal Komite tarafından gerçekleştirilmektedir. Başkan parti genel başkanı olamaz. Çünkü uygulamada genel başkan ABD başkan adayı tarafından belirlenmektedir.

Türkiye’de “Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Maliye ve Hazine Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı” olmak üzere toplamda 15 bakanlık mevcuttur. ABD’de de “Tarım Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Eğitim Bakanlığı, Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı, Enerji Bakanlığı, İç Güvenlik Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Konut ve Kentsel Gelişim Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine Bakanlığı, Gazi İşleri Bakanlığı ve Ulaştırma Bakanlığı” olmak üzere 15 bakanlık mevcuttur (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3666).

ABD’de yargı organı federal mahkemeler ve Federal Yüksek Mahkemeden oluşmaktadır. Federal şekilde 94 bölge mahkemesi, 13 temyiz mahkemesi ve bazı özel amaçlarla oluşturulmuş özel görevli mahkemeler bulunmaktadır. Ülkenin en yüksek mahkemesi sayılan Supreme Court 1789’da kurulmuştur ve oldukça köklü bir tarihe sahip olmaktadır. Türkiye’de ise yargı organı yüksek mahkemeler ile tarafsız ve bağımsız mahkemelerden oluşmaktadır. Anayasa mahkemesi en yüksek mahkeme sayılmaktadır. Anayasada Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay ve Uyuşmazlık Mahkemeleri yüksek mahkemeler olarak belirtilmektedir. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Askeri Yargıtay ise kaldırılmıştır. Türkiye’de yüksek mahkemelerin kararlarında uyuşmazlıklar olduğunda Anayasa Mahkemesi’nin almış olduğu kararlar geçerli olmaktadır (1982 Anayasası, m.158).

ABD’de yüksek mahkemelerde toplamda 9 yargıç görev almaktadır. Bu yargıçlar devlet başkanı tarafından atanmaktadır. Yargıçlar süresiz olarak göreve atanırlar. Türkiye’de ise Anayasa Mahkemesi’nin 3 üyesi meclis tarafından, 12 üyesi cumhurbaşkanı tarafından seçilen toplam 15 üyeden oluşmaktadır. 12 yıllık süre için seçilen üyeler görev süreleri bittiğinde tekrar seçilememektedirler. ABD’de yüksek mahkeme üyelerinin görevlerini kötüye kullanmaları tespit edilmesi durumunda Kongre impeachment yolu ile üçte iki oy çoğunluğu sonucu görevlerine son vermektedir. Türkiye’de ise Yüksek Mahkeme üyelerinin sadece hâkimlik mesleğinden uzaklaştırılmayı gerekli kılan büyük bir nedenle suçlanarak mahkûm edilmesi durumunda kendiliğinden görevi sonlanmaktadır. Sağlık sorunlarından dolayı görevini yapamama durumunun ortaya çıkmasında ise üye tam sayısının salt çoğunluğu ile görevine son verilebilmektedir (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3667).

5.3. Hesap Verebilirlik Açısından Karşılaştırılması

Türkiye’de uygulanan Parlamenter Sistem, Başkanlık Sistemi ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemlerinin değişmesi hesap verme sorumluluğu yapısını da etkilemiştir (Kartalcı, 2019, s. 438). Bu sistemlerin hesap verebilirlik üzerindeki etkilerini görebilmek için hükümet sistemlerinin her birinin yasama, yürütme ve yargı erklerinin ilişkileri dikkate alınması gerekmektedir (Dündar, 2021, s.172).

Parlamenter hükümet sistemin yürütme organı, yasama organı karşısında sorumluluk taşımaktadır. Yürütme yetkisi başbakan ve bakanlar kurulu, yasama yetkisi ise meclis tarafından kullanılmaktadır. Meclis üyelerinin sayı çoğunluğunu sağlayan parti

tarafından seçilen başbakanın sorumluluğu da meclise karşı olmaktadır. Hükümet kararlarının denetlenmesi yetkisine sahip olan meclis, gerektiğinde güvensizlik oylaması ile meclisi düşürebilme yetkisine de sahip olmaktadır. Burada amaç hükümetin meclis tarafından denetlenmesinin sağlanabilmesidir. Meclis aynı zamanda hükümeti, meclis soruşturması düzenlenmesiyle de denetleyebilmektedir. Mecliste çoğunluğunu kaybetme durumunda, hükümet erken seçimlere gidebilmektedir.

Parlamente sistemde mecliste farklı görüşlere sahip olan partilerin çeşitli sosyal ve siyasi grupların görüşlerini dikkate almaları hesap verebilirlik açısından avantaj olarak görülse de bazen partilerin çıkarları arasında denge sağlanamaması durumlarında karışıklığa neden olabilmektedir.

Parlamente hükümet sisteminde yargı, yasama ve yürütmeden bağımsız hareket ederek yasama ve yürütme arasındaki ihtilafların çözülmesinde ve yürütmenin hesap verebilirliğinin artırılmasında önemli role sahip olmaktadır (Kartalıcı, 2019, s. 441).

Türkiye Anayasa değişikliği ile Parlamente sistemden Başkanlık hükümet sistemine geçmiştir. Başkanlık hükümet sisteminde yürütme yetkisi halk tarafından seçilen başkanın elinde toplanmaktadır. Yetkilerini yasama organından bağımsız kullanan başkanın hesap verme mekanizması da ayrı olmaktadır. Başkan, halk tarafından belirli süre için seçildiği için süresi bitmeden görevden alınması zor olmaktadır. Görev süresi boyunca başkan, yalnız yargı organları tarafından ve seçim yolu ile denetlenebilmektedir. Seçimi kazanamayan başkan görevden uzaklaştırılmaktadır (Kartalıcı, 2019, s. 442).

Türkiye'nin Başkanlık sisteminden sonra geçiş yaptığı cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde de başkanlık sisteminde olduğu gib yürütme yetkisi cumhurbaşkanının elinde toplanmaktadır. Yürütme gücünü tek başına kullanan cumhurbaşkanının parlamento karşısında doğrudan hesap verme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Yürütme yetkileri daha merkeziyetçi olan bu hükümet sisteminde, yasama organının cumhurbaşkanının faaliyetlerini denetleme yetkisi vardır. Cumhurbaşkanı aynı zamanda yargı organları vasıtasıyla ve hesap sorma mekanizmaları aracılığı ile denetlenebilmektedir. Seçim yoluyla göreve gelen cumhurbaşkanı, seçimleri kazanamadığı takdirde görevden uzaklaştırılmaktadır (Kartalıcı, 2019, s. 443).

Her üç hükümet sisteminin özellikleri dikkate alındığında hesap verebilirlik açısından farklı yapılara sahip oldukları görülmektedir. Parlamente sistemde hükümet, meclis karşısında sürekli hesap verme ile yükümlü tutulduğu için en yüksek hesap

verebilirliği de parlamenter hükümet sistemi sunmaktadır. Başkanlık ve cumhurbaşkanlığı hükümet sistemlerinde yürütmenin hesap verebilirliği daha sınırlıdır.

Parlamenter hükümet sisteminde yürütme organı yasama organı tarafından doğrudan denetlenebildiği halde, başkanlık ve cumhurbaşkanlığı hükümet sistemlerinde denetim mekanizmaları hem dolaylı hem de sınırlı olmaktadır. Parlamenter sistemde hükümetin meclis karşısından sürekli hesap verme zorunluluğu olması, bu hükümet sisteminde şeffaflığın da artmasına neden olmaktadır.

5.4. Siyasi Hesap Verebilirlik Açısından Hükümet Sistemlerinin Karşılaştırılması

5.4.1. ABD Başkanlık Sistemi: Siyasi hesap verebilirlik

5.4.1.2. Sistem yapısı

ABD, başkanlık sistemi ile yönetilen bir federatif devlettir. Yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri tamamen ayrıdır. Başkan, yürütme organının başıdır ve yasama organına karşı doğrudan hesap vermez. Birbirini denetleyen mekanizmalarla çalışması ABD başkanlık sistemini başarılı yapan etkenlerdendir (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3651).

Başkanlık Sisteminin Başlıca Hesap Verebilirlik Mekanizmaları

- **Kuvvetler ayrılığı:** ABD’de yasama (Kongre), yürütme (Başkan) ve yargı (Federal Mahkemeler) birbirinden bağımsızdır. Bu bağımsızlık, devletin üç kolunun birbirini denetlemesini ve iktidarın sınırlandırılmasını sağlamaktadır. Kurulmuş olan bu denge fren mekanizmasına bakıldığında yasamanın sınırsız yetkiye sahip olmadığı, yürütmenin de yasamadan bağımsız fonksiyonel olmadığı görülmektedir (Foley ve Owens, 1996: 2-3). ABD’de devlet başkanı kurumlar aracılığı ile denetlenerek gücü sınırlandırılır. Aynı zamanda yürütme gücü sadece devlet başkanına mahsus olmayıp federal hükümet ve eyaletler arasında bölünmesi de devlet başkanının yetkilerini fiilen sınırlandırmaktadır. Bakanlar, Yüksek Mahkeme görevlileri ve üst düzey yöneticiler devlet başkanı tarafından atanmış olsalar da Senatonun onayı olmadan göreve gelememektedirler. Bütçenin

hazırlanma yetkisi başkana ait olsa da Kongrenin onayı olmadan yürürlüğe girememektedir ve Kongrenin bütçeyi değiştirerek onaylama yetkisi de bulunmaktadır (Kartepe, 2013: 226).

Yasama organına gelince ise yasama organının iki kanattan oluşması öncelikle kendi içerisinde birbirlerini denetleyip dengeleyen bir erk olduğunu göstermektedir. Temsilciler Meclisi ve Senato üyelerinin sayıları birbirini dengelemektedir. Aynı zamanda eyaletlerin de yalnız kendi eyalet sınırlarında geçerli olan yasalar çıkarmaları kongreye karşı bir denge göstergesi olarak görülmektedir. Yasamanın denetlenmesinde tek araç başkanın veto yetkisidir. Başkan tarafında veto edilen kararlar ancak hem Senatonun, hem de Temsilciler Meclisinin üçte iki oy çoğunluğu ile tekrar kabul edilebilmektedir. Yasama organı aynı zamanda yargı organı tarafından da denetlenmektedir. Buna neden kongrenin kabul etmiş olduğu hükümlere somut norm denetimi uygulanabiliyor olmasıdır (Turhan, 1989, s. 32).

Yargı sisteminde ise ömür boyunca başkan tarafından atanan Yüksek Mahkeme yargıçlarının göreve başlayabilmeleri için Senatonun onayı gerekmektedir. Yargı organının bütçe kanunu da Senatonun onayına tabii olmaktadır. Senatonun aynı zamanda Yüksek Mahkeme yargıçlarını yargılama yetkisi de bulunmaktadır (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3655). Sistem, yasama, yürütme ve yargıyı birbiri ile ilişkilendiren ve denetimi bu çerçevede sağlayan bir denetim mekanizması üzerine kurulmuştur. Birbirini denetleyen kuvvetler, böylece denetim mekanizmasını işletmekte, sistemi çalıştırmakta ve sistemin devamlılığını sağlanmaktadır.

- **Seçimler:** ABD’de hem yasama hem de yürütme seçimlerle göreve gelmektedir. Yürütme organı olan başkanlık seçimlerinde, eyaletler önce delegeleri seçer, delegeler de başkanı seçer. Senato, Temsilciler Meclisi ve Washington’un 3 delegesinin toplamının yarısından fazla oyunu alan aday başkan seçilir. Başkan dört yıllık süre için göreve gelmektedir.

Yasama organı olan Kongre de halk tarafından doğrudan seçimlerle göreve gelmektedir. Kongrede üye sayısı eyaletin nüfus sayısına göre belirlenir. Temsilciler meclisi iki, Senato altı yıllık süre için seçilmektedir. Senato üyelerinin her iki yılda bir üçte biri yenilenmektedir (U.S. Constitution, m.1/1-2). Dolayısıyla meclis üyeleri

başkanın hakimiyetinin son iki yılında değişir ve başkanın tekrar çoğunluğu sağlaması gerekir. Aksi halde yönetimin parçalanmasına yol açacaktır. ABD'nin 44. Başkanı olan Barack H. Obama'nın hakimiyeti döneminde çoğunluğu kaybetmesiyle faaliyetini yeterince icra edememesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Ayrıca yargı için de kısmen seçim mevcuttur denebilir. Yargıçların genel olarak atanarak gelmesinin yanı sıra ABD'denin bazı ayaletlerinde mahkeme yargıçları da seçimle göreve gelmektedirler (Gülener, 2016: 25).

- **Yasama denetimi:** ABD'de yasama denetimi soruşturma ve araştırma, komite görüşleri, bütçe yetkisi, onay yetkisi, yasa çıkartma ve düzenleme, görevden alma gibi farklı mekanizmalarla gerçekleştirilmektedir (Dikmen, Çiçek, s.275, 2018). Başkanın hesap verebilirliği, Kongre'nin kullandığı bu yetkilerle denetim gerçekleştirilmektedir.

Yasamanın denetiminin mekanizmaları ve işleyişleri;

- **Soruşturma ve araştırma:** ABD'de Kongre ve Yüksek Mahkeme Soruşturma ve araştırma yetkisine sahip olmaktadır. Başkanın cezai sorumluluğu dışında dokunulmazlığının bulunması bu mekanizmanın iyi çalışmasını engellemektedir. İktidarda olan başkana karşı soruşturmanın bulunması onu görevini kötüye kullanmaktan alıkoymamaktadır. Buna örnek olarak Donald John Trump döneminde (2017-2021) Trumpa karşı açılmış soruşturmanın Trump tarafından farklı usullerle engellendiği gösterilebilir. Başkanın adliye görevlilerini, savcılarını görevden alma yetkisinin bulunması da soruşturmanın objektif yapılamayacağını göstermektedir (Painter, Richard, 2022, s.159).
- **Komite görüşleri:** ABD kongresinde belirli politik alanlarda uzmanlaşmış komite üyeleri bulunmaktadır. Onlardan 16'sı daimi olmak üzere Senatunun, 20'si daimi olmak üzere Temsilciler Meclisinin üyeleridir. Komite üyeleri genellikle yürütme organını denetlemek amaçlı araştırma ve danışma faaliyetleri için geçici olarak toplanarak komite görüşmeleri yapmaktadırlar (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3651).
- **Bütçe yetkisi:** ABD'de bütçenin hazırlanma sürecinde üstünlük yasamaya mahsustur. Çünkü burada bütçe kanunu devlet başkanı tarafından değil Kongre tarafından hazırlanmaktadır. Bütçe sürecinde bakana bağlı bir kamu kurumu olan

Yönetim ve Bütçe Ofisi (Office of Management and Budget) bütçeye ilişkin tekliflerini şubat ayının ilk pazartesi gününe kadar Kongreye iletir. Ancak Kongre'nin bütçe kanununu onaylamasında bu tekliflere bağılılığı bulunmamaktadır. Kongre şubat ayından 30 Eylül'e kadar geçen sekiz aylık sürede bütçe görüşmelerini tamamlayarak bütçe kanununu onaylamaktadır (Karaer, Abdullah, 2021, s.79). Bütçe kanunu herhangi bir yasal sınırlama olmaksızın düzenlenir ve gelir artırıcı kanun yalnız Temsilciler Meclisinde sunulabilir. Başkanın da onayına sunulan bütçe kanunu başkan tarafından onaylanırsa kanun yeni mali yılın başlangıç tarihi olan 1 Ekim'de yürürlüğe girer. Ancak Kongre ve başkan bütçe kanununda anlaşamadıkları durumda bu kanun yürürlüğe girememektedir. Kanunun yürürlüğe girememesi durumunda federal hükümet kendine bağılı kamu kurumlarının ödenek yokluğu nedeniyle yeni bütçe kanunu yürürlüğe girene kadar faaliyetlerine ara verir. Zira ABD Anayasasına göre bütçe kanunu ile yetki verilmedikçe federal hükümet kamu hazinesinden kamu harcaması yapamamaktadır (Karaer, Abdullah, 2021, s.80). ABD tarihinde bütçe kanununa ilişkin Kongre ve Başkan arasında anlaşmazlık nedeniyle pek çok defa geçici süreli faaliyetlerin durdurulması yaşanmıştır. ABD Başkanı Donald Trump'ın 2017-2021 döneminde 45. ABD başkanlığı sırasında 2018 yılında Meksika sınırında duvar inşa edilmesi için bütçeden ödenek ayrılması konusunda Kongre ile anlaşmaya varılamamıştır ve bunun üzerine bütçe yürürlüğe girmemiştir. Bu süreçte federal hükümete bağılı kamu kurumları faaliyetlerine 35 gün ara vermişlerdir. Hükümetin kapanması (Shutdown) olarak adlandırılan bu geçici süreli kapanmaların en uzununu sayılmaktadır. Hükümetin kapanması olarak belirtilen bu süreç mali konu ile ilgili federal hükümetin icraatlarını kısmen kapamasıdır. Bu durumda kurumların önemli çalışanları dışında ikinci dereceli memurlar ödemesiz dönemsel izne ayrılıyorlar. Çalışmaya devam eden memurlar ise ödeme almadan çalışmaya devam ediyorlar. Bu kapanma iç güvenlik, bayındırlık, ulaştırma, şehircilik, adalet kurumları daha çok etkiler. Vergi daireleri ve gelir idaresi dairesi, Amerikan Uzay Ajansı NASA da bu kapanmada çalışanlarının çoğunu dönemsel izne göndermek zorunda kalıyorlar. Federal hükümetin Kongre'de kabul edilen bütçe kanununun yürürlüğe girmemesi durumunda harcama yapamaması, kesin kararları verme açısından Kongre'ye avantaj sağlamaktadır

- **Onay Yetkisi:** ABD'de devlet başkanı tarafından atanan üst düzey görevliler Kongre tarafından onaylanmazsa görevlerine başlayamamaktadırlar. Bunun

dışında devlet başkanının yaptığı uluslararası anlaşmalar, bütçe tasarısı da Kongre tarafından onaylanmazsa yürürlüğe girememektedir. Bu da yürütmenin karar almada keyfilğini önleyerek, denetlemeyi amaçlayan yöntemdir (Karaer, Abdullah, 2021, s.80).

- **Yasa çıkarma ve Düzenleme Yetkisi:** ABD'de yasama organı olan Kongre yürütme organının belirli yetkilerini sınırlandırmak veya bazı alanlarda yetki vermek amacıyla yasalar çıkarma ve düzenleme yetkisine sahiptir. Örneğin Clinton Yönetimi döneminde Kongre başkanın özel danışmanının görevden alınması yetkisini kısıtlayan bir yasa tasarısında bulunmuştur (Painter, Richard, 2022, s.152).
- **Görevden alma:** ABD'de Kongrenin Devlet Başkanı ve Yüksek mahkeme üyelerinin anayasa ihlali yaptıkları durumunda görevden alma yetkisi bulunmaktadır. Temsilciler Meclisinin yüksek mahkeme üyelerini ve devlet başkanını suçlama, Senatonun ise yargılama ve görevden alma yetkisi bulunmaktadır (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3651).
- **Yargı denetimi:** ABD yargı sisteminde yüksek mahkemeye asıl gücü kazandıran esas neden anayasada açıkça bir hüküm bulunmamasına rağmen yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyebilmesidir. Yargının bağımsızlığı, başkanın hesap verebilirliğinin artırılmasında da etkilidir. Yüksek Mahkeme, başkanın anayasaya aykırı kararlarını denetleme ve iptal etme yetkisine sahiptir. Yargı, denetimin yasama ve yürütme organları arasında dengenin sağlanmasında önemli role sahiptir. Bu işlevle hukuk sisteminde hükümetin aşırı yetki kullanımı engellenmektedir. ABD'de Yüksek mahkeme yargıçlarının ömürlük göreve gelmeleri de yargının bağımsızlığının göstergesi olabilir. Ömürlük göreve gelen bir yargıç karar almada daha korkusuz olduğu için daha doğru hüküm çıkarabilmektedir (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3651).
- **Medya ve sivil toplum:** ABD'de medya ve sivil toplum oldukça güçlüdür. Açık devlet ve açık veri kavramlarını birleştiren medya ve sivil toplum ABD'de oldukça güçlüdür. ABD açık veri siyasetinin uygulanması kapsamında açık veri portallarını kuran ilk devlettir. Verilerin kamunun erişimine açık olması iyi yönetim ilkeleri olan hesap verebilirlik, şeffaflık, icraatın değerlendirilmesi ve denetlenmesinde bir aracı konumundadır. Yerel yönetim kurumlarının kendilerine ait portalları bulunmaktadır. Ülkede seçim sonuçları ve kamu ihale

sözleşmeleri, bütçe ve harcama verileri veb. açık veri olarak kamunun erişimine sunulmaktadır (Karaca, Yıldız, 2022, s.138).

5.4.2. Türkiye Cumhurbaşkanlığı Sistemi: Siyasi hesap verebilirlik

5.4.2.1 Sistem yapısı

Türkiye, hükümeti güçler ayrılığı ilkesine dayanan üniter yapıya sahip bir devlettir (Küçük, 2017, s.164). Yürütme organının başı ve tek sorumlusu cumhurbaşkanıdır. Yasama organı ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Yargı organı bağımsız ve tarafsız mahkemelerden oluşmaktadır. Yasama, yürütme ve yargı organları arasında gücün eşit dağıtılması, denge ve denetim sistemi mekanizması ve bunun işleyişi ABD'ye göre Türkiye'de daha zayıftır. Bu sistemde cumhurbaşkanı, geniş yetkilere sahiptir, yasamanın denetim yetkileri oldukça sınırlıdır (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3663).

Başlıca Hesap Verebilirlik Mekanizmaları:

- **Kuvvetler Ayrılığı:** Türkiye'de 2017 Anayasa değişikliği ile görünüşte daha keskin kuvvetler ayırımına dayanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemine geçilerek kuvvetlerin birbirini etkileşimi önlenmiştir. Ancak bu değişim seçim sistemine yansımamıştır, aksine seçimler aynı tarihte yapılmaya başlamıştır. Bundan başka yürütme organının tek sorumlusu olan cumhurbaşkanına bütçe kanununu kurma yetkisinin verilmesi, cumhurbaşkanının yetkilerine dair konularda cumhurbaşkanı kararnamesi çıkarma yetkisinin bulunması, hakimlerin, savcılarının, Yüksek Mahkeme görevlilerinin ve üst düzey görevlilerin atanmalarının sadece yürütmenin onay yetkisine verilmesi kuvvetler ayrılığı ilkesi ile uygunluk taşımadığı görülmektedir. Cumhurbaşkanının yasama organının kabul ettiği kanunları iptal etmekle denetleme yetkisinin olması yürütmenin yasamadan daha üstün konumda olduğunu göstermektedir ve bu durumun yürütmenin yasamaya müdahalesi olarak görülerek kuvvetler ayrılığı ilkesi ile çelişki taşımaktadır. Cumhurbaşkanının kararname çıkarma yetkisinin olması ise bazı çalışmalarda yasama organının yetkilerinin kısıtlanması, hatta bazı çalışmalarda devretmesi olarak değerlendirilmektedir. Bütçenin kabulü mevzusuna gelince ise TBMM'nin bütçeyi onaylamaması durumunda cumhurbaşkanının eski bütçeyi değerlendirmeye göre uygulayabilmesi yasama

organını yürütme organını denetlemekten mahrum bırakmaktadır (Doğan, Geyik, 2020, s.37).

Türkiye'nin yasama organı olan TBMM, tek meclisten ve 600 millet vekilinden oluşmaktadır. Anayasa'nın 87. Maddesi'ne esasen yasama organının yasa çıkarmak, değiştirme ve yasaları kaldırmak; savaş ilanı ve para basılmasına dair kararlar almak; milletlerarası anlaşmaların onaylanması; bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek, TBMM üye tam sayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânı kararı verme ve Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen görevleri yapmak ve yetkileri kullanmaktır (Anayasa). Yasama organı seçimleri ile yürütme organı seçimlerinin aynı günde yapılması ise yürütme organını kazanan partinin yasama organına da sahip olacağı anlamına gelmektedir. Bu durum yasama organını yürütme organına tabii konuma gelmekte ve bu organların birbirini denetlemesini engellemektedir.

Türkiye'de Cumhurbaşkanı'nın kanun tasarısında bulunma yetkisinin olmaması, onun yasama organında kanunlarla bağlı etkisi olmadığı anlamına gelmemektedir. Partili Cumhurbaşkanlığı sistemi olduğu için Cumhurbaşkanı değiştirilmesini istediği her hangi bir kanunu meclisteki parti üyeleri aracılığı ile meclisin gündemine getirebilmektedir. Bu durum da dolayısıyla yürütmenin yasama yetkilerine müdahalesi anlamına gelmektedir.

TBMM'nin yürütme organını sınırlayabildiği alanlardan birisi uluslararası anlaşmalardır. TBMM'nin kararlarına uymayan anlaşmalar kabul görmemektedir. Üst düzey görevlilerin , mahkeme hakimlerinin atanmasında ise TBMM'nin her hangi bir yetkisi olmadığı gibi onayına da ihtiyaç bulunmamaktadır. Anayasa değişikliğine göre, TBMM denetim denge mekanizmalarını 98.Maddede belirtilen meclis araştırması, meclis soruşturması, genel görüşme aracılığı ile tanzimlemektedir. Maddenin içeriği dikkate alındığında devletin daha etkili denetim denge mekanizması olmadığı görülmektedir. Cumhurbaşkanı'nın mensup olduğu partinin mecliste daha çok sandalyeye sahip olması durumu yetkilerin çoğunun yürütmenin elinde toplandığı, kuvvetler ayrılığının zedelendiği göstermektedir (Akartürk, 2020, s.15).

Kuvvetler ayrılığının üçüncü kolu olan yargı organının Türkiye Anayasa'sında 2017 yılına kadar bağımsız mahkemelerden oluştuğu belirtilmiştir. 2017 Anayasa değişikliğinde Anayasa'nın 9. Maddesi'ne tarafsız kelimesi eklenerek artık Türkiye yargı organı tarafsız ve bağımsız

mahkemelerden oluşmaktadır şeklinde belirtilmiştir. Anayasa'nın 138. Maddesi'nde mahkemelerin bağımsız karar verme yetkisinin olduğu, hiç bir organın, makamın veya kişinin yargı fonksiyonunu yerine getiren mahkemelerin kararlarına müdahale edemez, yetkilerin kullanılmasında emir veya talimatlar veremez, tavsiyede bulunamaz fikri yer almıştır. Anayasa'da yargı organına ilişkin bu fikirlerin sonucu olarak yargı yasama ve yürütme organlarının denetlenebilmesini sağlayacak üçüncü organ gibi kabul edilmiştir. Lakin yürütme organına verilen yetkilerin genişliği, organların birbirinden keskin ayrıldığı ve yargı organının bağımsız ve tarafsız işleyişi soru işaretidir (Doğan, Geyik, 2020, s.39).

- **Seçimler:** Türkiye'nin anayasasında yapılan değişiklikle 2014 yılında devlet başkanı seçim yolu ile göreve gelmiştir. Böylece 1982 Parlamenter hükümet sisteminin anayasasına göre daha güçlü yetkilere sahip olan cumhurbaşkanı, bu değişimle yürütmenin en önemli aktörü haline gelmiştir (Yılmaz, Biçer, 2018, s.389). Türkiye'de Cumhurbaşkanı 5 yıllık süre için doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanı seçimleri ile TBMM seçimleri aynı günde yapılmaktadır. Seçimlerde oyların % 50+1-ni kazanan aday cumhurbaşkanı olmaktadır. TBMM'nin seçimleri de cumhurbaşkanlığı seçimlerine bağlı olup 5 yıllık süre olarak belirlenmiştir (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3661). Başkanlık seçimleri ile parlamento seçimlerinin farklı tarihlerde yapılması Başkanlık Sistemi ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin esas fark noktası olarak bilinmektedir. Bu durum yasama ve yürütme arasında paralellik oluşturarak kuvvetlerin birbirini etkilemesini önlemek, kuvvetler arasında dengenin sağlanmasını temin etmeyi amaçlamıştır (Çın, 2018, s.493). Türkiye seçim sisteminin diğer farklı bir özelliği de cumhurbaşkanının önerisi ile TBMM'nin erken seçimlere gidebilmesidir. Erken seçimler TBMM'nin beşte üç oy çoğunluğu ve halk oylaması ile yapılabilir. Erken seçim kararı alındığında cumhurbaşkanı seçimleri ve milletvekili seçimlerinin bir arada yapılması bu durumu hesap verebilirlik açısından soru işareti olacaktır. Cumhurbaşkanı seçimlerini de etkilemesi siyasi hesap verebilirlik açısından bu sistemi sorgulanmasına neden olmaktadır. (Yıldız, 2019, s.6).
- **Yasama denetimi:** Türkiye'nin 2017 Anayasa değişikliğinden sonra Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçmesi ile parlamenter sistemin yürütme organını denetleme mekanizmaları olan gensoru ve güvenoyu mekanizmaları da

kaldırılmıştır. Onların yerine Cumhurbaşkanı'nın siyasi sorumluluğu ve meclis denetim mekanizmaları ortaya çıkmıştır. Artık Cumhurbaşkanı'nın siyasi hesap verebilirliği halka karşıdır. Meclis denetim mekanizmaları ise meclis görüşmesi, meclis araştırması, meclis soruşturması, bütçe onaylaması, denetim komisyonları aracılığıyla uygulanmaktadır. Yeni hesap verebilirlik mekanizmalarının işleyişindeki zorluklar göz önüne alındığında, yasama organının (TBMM), Cumhurbaşkanı'nın kararlarına doğrudan müdahale etme yetkisine sahip olmadığı görülmektedir (Gül, Kamalak, s.117).

- **Bütçe Onaylaması :** Türkiye'de bütçenin onaylanması yetkisi TBMM elinde bulunmaktadır. Bütçenin onaylanması mekanizmasının işleyişine göre cumhurbaşkanı tarafından hazırlanan bütçe meclisin onayına sunulur. Daha sonra teklif edilen kanun, meclis komisyonu tarafından incelenmeye alınır. İncelenmenin sonucu, meclis görüşmesinde konuşulur ve gerektiğinde değişiklikler yapılabilir. Sonuç olarak, meclis bütçeyi kabul eder veya reddeder. Reddedilmiş bütçe kanunu yeniden bakılması için geri gönderilir. Bundan sonraki süreçte cumhurbaşkanının bütçe ile ilgili çıkardığı kararnamenin bu mekanizmanın işleyişine engel olduğu söylenebilir. Böyle ki, Cumhurbaşkanının kamu mali yönetimi alanında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarma yetkisi, Anayasanın 161. Maddesi'nde yer alan geçici bütçe uygulaması ve bütçe kanununun kabul edilmemesi halinde, yeni bütçe kanununun TBMM tarafından kabul edilinceye kadar, önceki yılın bütçesi değerlendirilerek artırılarak yeniden uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. Bu düzenlemeyle kamu mali yönetiminin tek siyasi sorumlusu olan yürütmeye, yani Cumhurbaşkanı'na, geçici olarak gelir toplama ve harcama yapma yetkisi verilmiştir (Karaer, Abdullah, 2021, s.50). Meclisin ise gelir arttırıcı, masraf azaltıcı tekliflerde bulunma yetkisi yoktur (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3666). Kanun önerisinde bulunma yetkisi olmayan cumhurbaşkanının, bütçe kanunu önerme yetkisinin olması bir istisnai hal olarak dikkat çekmektedir. Bu durum yalnız hükümet sistemleri ile değil, kuvvetler yarılığı ilkesi ile de çelişmektedir.
- **Meclis Araştırması :** Cumhurbaşkanı yetkilerinin kullanılmasına ilişkin olarak TBMM'nin bilgi edinmek amaçlı araştırma yapma yetkisi bulunmaktadır. Yürütmenin denetlenmesini amaçlayan meclis araştırması sonucu olumsuz olsa da Cumhurbaşkanının görevden alınması mümkün değildir. Meclis araştırması anayasanın 98. Maddesi'ne esasen belli bir konunun incelenmesidir. Meclisin

işlevine göre ticari sırlar ve devlet sırları meclis araştırma konusu olamaz. Bu husus, meclis araştırmasının bir hesap verebilirlik aracı olarak etkinliğini azaltmaktadır. Çünkü yürütme organı bazı malumatları ticari sır veya devlet sırrı şeklinde değerlendirerek meclise araştırma komisyonuna bilgi vermekten kaçınabilir. Meclis Araştırma Komisyonu incelemeyi bitirdikten sonra meclise konu hakkında genel toplantıda, genel görüşme açarak rapor sunmaktadır. Ancak genel görüşme sonunda yürütme organının faaliyetine yönelik herhangi bir karar verilmesinden veya cumhurbaşkanının hesap verebilirliğine yönelik herhangi bir oylama yapılmasından söz edilemez. Bu sebeple meclis araştırması faaliyeti sınırlı bir denetim mekanizması sayılmaktadır. Yürütme organının meclis araştırması sırasında herhangi bir kusurlu faaliyeti ortaya çıkarsa bu neticelere dayanarak ilgili bakanların dokunulmazlık hükmü kaldırılır veya vazife suçlarına ilişkin meclis soruşturması başlatılabilir. Kusuru tespit edilen devlet üst düzey görevlileri hakkında yetkili organlara suç duyurusunda bulunulur (Keser, 2021, s.176).

- **Meclis soruşturması :** Meclis soruşturması, yürütmenin cezai sorumluluğunu sağlayan yasama organı soruşturmasıdır. Türkiye Anayasası'nın 105. Maddesi'nde yer alan “Cumhurbaşkanı'nın cezai sorumluluğu”na göre Cumhurbaşkanı hakkında TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğunun önergesiyle suçlama iddiasıyla soruşturma açılması istenebilir. Sözü edilen bu önergeyi meclis bir ay içinde görüşür ve meclis üyelerinin beşte üç çoğunluğunun gizli oyuna esasen soruşturma başlatılmasına karar verebilir. Soruşturma meclisin siyasi partilerinin seçilen on beş üyesinden kurulmuş komisyon tarafından yapılacaktır. Soruşturma sonucu raporu Komisyon tarafından Meclis Başkanlığı'na takdim edilecektir. Meclis Başkanlığı tarafından bu rapor milletvekillerine dağıtılır ve daha sonra henel toplantıda görüşülür. Meclis üyelerinin üçte ikisinin gizli oyuna esasen cumhurbaşkanı yüce divana gönderilebilir. Cumhurbaşkanı'nın seçilmeye engel bir nedenden mahkum edilmesi durumunda yüce divan cumhurbaşkanının görevine son verecektir. Cumhurbaşkanının görevde olduğu sürede işlediği söylenen suçtan, görevi bittikten sonra da aynı madde ile yargılanacaktır. Anayasanın bu değişikliğiyle cumhurbaşkanı görev yönünde veya kişisel olarak cezai sorumluluğu kabul görmüş ve yüce divana gönderilmiş olan Cumnhurbaşkanı görevine devam edebilmektedir. Sadece seçilmesini engelleyen herhangi bir suçtan mahkum edilmiş cumhurbaşkanının görevine son verilmektedir (Keser, 2021, s.176).

- **Veto :** Veto yetkisi yasama organının çıkardığı yasaların başkan tarafından kabul edilmesi veya iade edilmesini ve yasama organının başkan tarafından denetlenmesini amaçlayan bir araçtır (Gülener, 2016, s.49). Yürütme organının veto yetkisi yasama organına karşı fren-denge mekanizmalarından biridir. Anayasanın 89. Maddesi'ne esasen, cumhurbaşkanı tarafından yapılan kanun meclis üyelerinin salt çoğunluğula olduğu gibi kabul edilirse kanun cumhurbaşkanı tarafından yayımlanacaktır. Bu doğrultuyla cumhurbaşkanının geciktirici veto yetkisi, güçleştirici veto yetkisine çevrilmiştir. Parlamentoda kabul edilen yasanın ikinci kez daha üstün çoğunlukla olduğu şekilde kabul edilmesi, meşruiyet anlamında daha güçlü ilke olarak sayılabilir (Keser, 2021, s.177).
- **Yargı Denetimi:** Yargı organının yapısı gereği tarafsız ve bağımsız olması, diğer organların mudahalesinin dışında kalması gerekmektedir. Lakin Türkiye’de Anayasa Mahkemesi'nin 15 hakiminden 12'sinin cumhurbaşkanı tarafından yasamanın denetimine tabii tutulmadan atanmaları kuvvetler ayrılığı ilkesi ile çelişki taşımaktadır. Anayasayla yasama organını ve kabul edilen kanunların anayasaya uygunluğunu, cumhurbaşkanı kararnamesinin anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisi olan yargı sisteminin üst görevlilerinin yürütmenin tek sorumlusu olan cumhurbaşkanı tarafından atanmaları, Yürütme organının Yargı organına mudahilesi olarak değerlendirilmektedir. Bundan başka Adalet Bakanı'nın Hakimler ve Savcılar Kurulu'nun 13 üyesinden birinin seçilmesi ve bakanı cumhurbaşkanı karşısında sorumlu olması da her ne kadar bağımsız adlandırılmış olsa da dolayısıyla yasama organının yürütmeye tabii olduğu, yürütmenin yasama üzerinde etkin konumda olduğu görülmektedir. 2017 Anayasa değişikliğinden sonra ortaya çıkan bu durum yargının denetimini ve denetim mekanizmalarını, etkinliğini ve bağımsızlığını sınırlandırmaktadır (Doğan, Geyik, 2020, s.39).
- **Medya ve sivil toplum:** Medya demokratik toplumlarda haber sunma, bilgi edinme aracı olmakla beraber, toplumun yönetim üzerinde gözetim ve denetimini sağlayan dördüncü kuvvet olarak da bilinmektedir. Bu gözetim ve denetim sayesinde yönetimler demokrasi sınırlarını aşmadan şeffaflık, hukukun üstünlüğü, kamu menfaati, hesap verebilirlik ilkelerine esasen görevlerini yapmaktadırlar (Bağçe, 2019, s.11). Güçlü demokrasi ve medya fırsat eşitliği, katılım, bilgiye erişim, hesap verebilirlik, şeffaflık gibi ilkelere esas oluşmaktadır. Bu ilkeler aynı

zamanda toplumdaki siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel kuruluşların işleyişlerini de etkilemektedir (Bağçe, 2019, s.13). Kısacası bir ülkede güçler ayrılığının, seçimlerin, seçilmiş meclislerin olması o ülkenin gelişmiş, demokratik bir kuruluşa sahip ülke olması anlamına gelmemektedir. Basın özgürlüğünün olmaması, media mensuplarının yargılanması veya hapsedilmesi, o ülkede toplumun özgür haber alma haklarının ve seçim özgürlüklerinin engellenmesi ve demokratik rejmin niteliğinin kaybolması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Türkiye medyasındaki taraftarlık ve tekelcilik, örgütlenme, sivil toplum kuruluşlarının güçsüzlüğü, basın ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması ülkenin hem siyasi rejmini, hem de hükümet sistemini şüphe altına koymaktadır. **Gazetecileri Koruma Komitesi olan (CPJ)**'ye göre Türkiye 2022 yılında 40 gazeteciyi hapse atarak dünyanın en çok gazeteci hapseden ülkeler listesinde dördüncü sırada yer almıştır. **Radio ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)**'nin 2023 yılında yayın denetlemesi sonucu olarak bağımsız yayınlarla hükümeti yargılayan televizyon ağlarına para cezası kesmiştir. Türk medyasının içerikleri sensürlenmekte ve engellenmektedir. 2020'den bu yana, Türkiye'de hükümet, Youtube ve Facebook gibi büyük medya şirketlerini hükümetin isteklerine uygun şekilde içerik düzenlemeye zorlamıştır, buna uymayan şirketlere reklam yasağı uygulanmış veya para cezası verilmiştir. Türkiye mahkemeleri 2023 seçimleri zamanı X (eski Twitter) platformundan belirli hesapların kapatılmasını ve bazı içeriklerin kaldırılması istenmiştir. Bu duruma itiraz eden platform yasaklanma tehdidiyle uygulamaya zorlanmıştır. Bundan başka Mayıs ayında Türkiye'de seçimlerin olduğu gün popüler muhalif medya organlarından üçü siber saldırıya uğrayarak halkın erişimine kapanmıştır (<https://freedomhouse.org>). Halkın doğru, tarafsız bilgilendirmemeleri halkın seçimlerde bilgili tercih yapmalarını engellemektedir (Gül, Kamalak, s.104). Basın özgürlüğünün kısıtlanması halkın iradesinin siyasete yansımalarının, dolayısıyla hesap sorabilirliklerinin kısıtlanmasıdır.

5.4.3.Hesap verebilirlik açısından iki sistem arasındaki temel farklar

5.4.3.1. Güçler ayrılığı

Hem Türkiye hem ABD hükümeti güçler ayrılığı ilkesine dayanmaktadır. ABD'de Yürütme organı başkan ve başkan yardımcılardan oluşmaktadır. Türkiye'de

ise yürütme organının rehberi ve tek sorumlusu Cumhurbaşkanındır. Yasama organı ise Senato ve Temsilciler Meclisinden oluşan Kongredir, Türkiyede ise Yasama organı Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Yargı organı ise yüksek mahkeme ve başka mahkemelerden oluşmaktadır. Türkiyede ise Yargı organı bağımsız ve tarafsız mahkemelerden oluşmaktadır (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3663). Yasama, yürütme ve yargı organları arasında gücün eşit dağıtılması ve denge denetim sisteminin kurulması ABD anayasasının en esas özelliklerinden biri sayılmaktadır. ABD Başkanlık sisteminde aynı zamanda kuvvetler bir birinden kesin çizgilerle ayrılmıştır. Türkiye başkanlık sisteminde ise kuvvetler kesin çizgilerle ayrılmamış ve güçlü denge-denetim mekanizması bulunmamaktadır.

5.4.3.2. Başkanın yetkileri

ABD Anayasasına göre Başkanın yetkileri sınırlı ve kontrol edilebilirdir. Başkanın kararları kongrenin onayına tabi tutulmaktadır. Kongre ve yargı, başkanın kararlarını denetleyebilir. ABD’de başkan tarafından atanmış üst düzey görevlilerin Senatonun onayına sunulması, Türkiye’de ise Cumhurbaşkanının atadığı üst düzey yöneticiler meclisin onayına sunulmaması, meclisin böyle yetkisinin bulunmaması buna örnek olarak gösterilebilir. (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3666). Aynı zamanda Türkiye’de Cumhurbaşkanı, kararname çıkarma yetkisi ve parti başkanlığı gibi unsurlarla da daha güçlü bir yürütme yetkisine sahiptir.

5.4.3.3. Yargı bağımsızlığı

Yüksek mahkeme ve diğer alt mahkemelerden oluşan ABD yargı organı Kongrenin çıkardığı yasalara somut norm denetimi yapabilmektedir. Yüksek mahkeme ise Yargıtay ve Danıştay görevini üstlenmekte olup yasama ve yürütme organlarının yetkilerini denetleme konusunda daha bağımsız bir konumdadır (Teziç, 2013: 371). Yüksek mahkeme ve tarafsız, bağımsız mahkemelerden oluşan Türkiye yargı sisteminin ise yasama ve yürütme üzerinde belirgin etkisi bulunmamaktadır. Kanunları, meclisin işleyişini, Anayasa değişikliklerini ve Cumhurbaşkanı kararnamesini sadece esas ve şekil bakımından denetleme yetkisine sahip olmaktadır (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3671).

5.4.3.4. Süre sınırları ve iktidar değişimi

ABD'de başkanın seçim süreci dört yıllık süre ve iki dönem seçilme ile sınırlandırılmıştır. Türkiye'de de benzer bir sınır beş yıllık ve iki dönem olarak belirlenmiştir (Özdemir, Arpacı, Katılmış, 2020, s.3652). ABD'de bu sınırlanmalar uygulanmalarda da görülmektedir. Türkiye'de ise yürütmenin daha etkin konumda olması, çeşitli değişikliklerle seçim yasalarını değiştirebilmesi bu sınırların nasıl işlediği konusunda farklı sonuçlar doğurmaktadır. ABD'de iktidar değişimi belirlenen tarihlerde ve şartlarda demokratik standartlar çerçevesinde yapılmaktadır. Türkiye'de ise meşruiyeti sorgulanan siyasal muhalefet anlayışının mevcudluğu, biz ve ötekiler algısının ortaya atılması aksak bir iktidar değişimi ile sonuçlanmaktadır . Aynı zamanda yüksek mahkeme yargıçlarının ABD'de ömürlük süre için seçilmeleri, Türkiye'de ise 12 yıllık süre için seçilmeleri de Yargıçların daha korkusuz doğru karar almasını etkileyen faktör olarak görülebilir (Akbal, Akıncı, 2013, s.47).

5.5. Hesap Verebilirlik Açısından ABD ve Türkiye Başkanlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi

- **Kuvvetler Ayrılığı ve Denetim:** ABD’de kuvvetler ayrılığı ilkesi daha katı bir şekilde uygulanırken, Türkiye’de kuvvetler ayrılığı daha zayıftır. ABD’de Kongre, başkanı etkili bir şekilde denetleyebilirken, Türkiye’de Cumhurbaşkanına verilen yetkiler yasamanın denetim yetkilerini sınırlamaktadır. Farklı yasama denetim mekanizmalarına sahip olan ABD’de devlet başkanı bütçe, soruşturmalar süreçleri ile denetlenebilmektedir. Türkiye’de ise anayasal olarak yasama organı farklı denetim mekanizmalarına sahip olsa da Cumhurbaşkanı yetkileri ile bu mekanizmalar sınırlandırılmaktadır. ABD yargı organı yasama ve yürütme organlarını, alınan kararların yasaya uygunluğunu bağımsız şekilde denetleyebilirken, Türkiyede yürütme organının yargı organı üzerinde etkin konumda olması yargının bağımsızlığını, denetimini engellemektedir.
- **Seçimler ve Temsil:** Her iki ülkede de halk tarafından yapılan seçimler, siyasi hesap verebilirliğin temel taşıdır. Ancak ABD’de devlet başkan ile Kongre üyeleri arasında yetki dağılımı olduğu için hesap verebilirlik daha dengeli bir şekilde dağılırken, Türkiye’de seçimlerin aynı günde yapılması ile Cumhurbaşkanı hem

hükümetin başı hem de devlet başkanı konumuna gelmektedir, bu da yürütmenin hesap verebilirlik mekanizmalarını sınırlandırmaktadır.

- **Yargı Bağımsızlığı:** ABD’de yargı bağımsızlığı kuvvetli bir şekilde korunur ve başkanın kararları anayasaya uygunluk açısından denetlenir. Türkiye’de ise Anayasal olarak yargının bağımsızlığı mevcut olsa da uygulamada görülememesi, hesap verebilirliği etkileyen önemli bir faktördür. ABD’de yargı kongrenin kabul ettiği kararlarının anayasaya uygunluğunu denetleyip gerektiğinde geri gönderme yetkisi bulunmaktadır. Türkiye’de ise yargı kararları, Cumhurbaşkanı Kararnamesini ve meclisin işlevini sadece şekil olarak denetleyebilmektedir.
- **Medya ve Sivil Toplum:** ABD’de medya ve sivil toplum güçlü bir şekilde yürütmenin kararlarını denetlerken, Türkiye’de medya ve sivil toplum üzerindeki baskılar bu mekanizmaların etkisini azaltabilir. Bu durum hesap verebilirliği zayıflatabilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hükümet ve kamu görevlilerinin aldıkları kararlardan dolayı halka karşı sorumlu olmalarını ifade eden hesap verebilirlik, demokrasinin sağlanması ve iyi yönetim için temel ilke sayılır. Yöneticilerin güvenli, adil ve etkili bir yönetimi sağlayabilmeleri için halka sundukları hizmetleri sadece sunmakla kalmayıp, aynı zamanda bu hizmetlerin şeffaf ve etik ilkelere uygun bir şekilde verilmesinin sağlanması gerekir. Onun için yolsuzluğu engelleyerek, haksız kazanç elde edilmemesinin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması zorunluluktur. Hesap verebilirlik, toplum için devletin şeffaflığını artırmakla beraber demokratik katılımın gerçekleşmesinde ve adaletin sağlanmasında kritik bir role sahiptir. Hükümetin ve kamu görevlilerinin faaliyetlerinin sonuçları hakkında hesap vermeleri halkın güveninin kazanılmasının yanı sıra yönetimin adaletini ve etkinliğini artırır. Hesap verebilirlik devletin aldığı kararlardan dolayı ortaya çıkan sonuçlara göre topluma, kendi hak ve çıkarlarını savunma fırsatı verir. Aynı zamanda yöneticilerin, kendi çıkarları veya grup çıkarları yerine, toplumun yararını gözetmelerini temin ederek toplumsal huzura da katkıda bulunur.

Tarihsel süreçte insanların toplum halinde yaşaması ve örgütlenmesi sonucu kurulmaya başlayan devletler ilk başta basit organizasyondan oluşmuş olsalar da zamanla büyük ve karmaşık kuruluş haline gelmişlerdir. Devletleşmeye doğru giden süreçte toplumsal düzenin kurulması için hükümet kurulmasına, otoriteye, belirli kurallara, yönetim şekillerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda halkın kendi yöneticisini seçmesine olanak sağlayan bir yönetim şekli olarak temsili demokrasiler kurulmaya başlamıştır. Temsili demokrasi, devletin yönetiminin, kararların alınıp uygulanmasının halkın seçtiği temsilcileri aracılığıyla gerçekleştirilmesidir. Toplumdaki farklı görüşlerin yansımalarını amaçlayan bu sistemin, işleyişi şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi unsurlarla daha sağlıklı bir hale gelmektedir. Temsili demokrasiye ait kabul edilen başkanlık ve parlamenter hükümet sistemlerine bakıldığında, hesap verebilirliğin bu sistemlerde daha güçlü bir demokratik yönetimi sağladığı, sürdürülebilir bir demokrasiye zemin hazırladığı söylenebilir.

Türkiye de demokratik istikrarlı hükümet sistemi arayışında olan bir devlet olarak her iki hükümet sistemini uygulamıştır. Her ülkenin tarihi gelişimi, ekonomik, toplumsal, kültürel yapısının getirmiş olduğu farklılıkları hükümet sistemine yansıtmaları gibi Türkiye de bu hükümet sistemlerini kendine özgü bir şekilde uygulamıştır.

Uzun yıllar parlamenter sistem ile yönetilmiş olan Türkiye, parlamenter sistem döneminde de bu hükümet sisteminin Türkiye modelinin özgünlüğünden ve ekonomik, siyasi, toplumsal yapısından kaynaklı, hesap verebilirlik açısından bazı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Padişahlık döneminden başlayarak 1909, 1921, 1923, 1924 yıllarında anayasada edilen esaslı değişikliklerle ülkede uygulanan hükümet sistemleri her ne kadar parlamenter sistemin unsurlarını taşımış olsa da ülkede resmi şekilde parlamenter sisteme geçit 1961 anayasasıyla olmuş ve ilk defa güçler arasında dengenin sağlanması için anayasal organlar ve çifte meclisten oluşan yasama organı kurulmuştur. Cumhurbaşkanı yetkilerinin sembolik, sınırlı olması, meclis karşısında daha hesap verebilir konumda olması, ülkede denge-fren mekanizmasının iyi kurulması hesap verebilirliği güçlü kılmayı amaçlamıştır. Yetkilerin çoğunun yasamanın elinde bulunmasının toplumda yarattığı tartışmaların sonucu olarak bazı yetkiler göreceli olarak yasamadan alınarak yürütmeye hevale edilmiştir.

Daha sonra 1961 anayasasına tepki olarak kabul edilmiş 1982 anayasasıyla ülke parlamenter hükümet sistemiyle yönetime devam etmiştir. Önceki anayasanın aksine olarak artık yetkiler çoğunlukla yasamanın değil, yürütmenin elinde toplanmıştır. Yetkileri artan cumhurbaşkanı yüksek mahkeme üyelerini atama, kanunları veto etme gibi önemli yetkilere sahip olmuştur (Işık, 2010: 31-32)

Türkiye parlamenter sistemi, yetkilerin paylaşımına göre iki farklı dönem olarak sınıflandırılabilir. Hesap verebilirlik açısından bakıldığında 1961 Anayasasına göre biçimlenen parlamenter sistemin, 1982 Anayasasına göre biçimlenen parlamenter sisteme göre daha hesap verebilir bir parlamenter sistem olduğu görülmektedir. 1982 Anayasasına göre uygulanan parlamenter sistem ise daha güçlü bir cumhurbaşkanlığı makamı oluşturmuştur.

Siyasi hesap verebilirlik açısından Türkiye’de uygulanan parlamenter sistemler ile İngiltere Parlamenter Sistemi karşılaştırıldığında güçler ayrılığı ilkesinin var oluşu, yasama yetkilerinin daha üstün konumda bulunması, yürütmenin yasama karşısında hesap vermesi, Yüksek Mahkemenin yasalara göre ülkede denge-fren mekanizmasını koruyabilmesi açısından, 1961 Anayasasına dayanan parlamenter sistemin, İngiltere’de uygulanan parlamenter sisteme daha yakın olduğu söylenebilir. 1982 Anayasasına dayanarak uygulanan parlamenter sistemde ise yetkilerin uygun şekilde paylaşılmamasından dolayı denge-fren mekanizmasının var olmaması, devlet başkanının tarafsız olmaması gibi durumlar dikkate alındığında bu hükümet sisteminin, İngiltere’deki parlamenter sistem ile benzerliğinin olmadığı görülmektedir.

Yetkilerin bu şekilde paylaşılması, yürütmenin üstün konuma getirilmesi, yetkilerin çoğunluğunun ellerinde bulunmasıyla yetinemeyen, bu dönemin devlet başkanlarının, başkanlık hükümet sistemine geçme taleplerinin başkanlık hükümet sistemine geçişin temel taşlarını oluşturduğu söylenebilir.

Türkiye’de genel olarak “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” olarak adlandırılan başkanlık hükümet sistemi, ülkedeki pek çok sorunun çözümü olarak sunulmasına rağmen pek çok soruna yine de çözüm olmadığı görülmektedir. Bu hükümet sisteminde de yürütmenin yasamaya göre daha çok yetki sahibi olması güçler arasındaki denge presibinin sağlanamamasına neden olmuştur. Yürütme gücünü tekbaşına kullanan cumhurbaşkanı yasama organı tarafından denetlenememektedir. Kısıtlı olarak verilmiş olan denetleme yetkisi de yürütmenin yetkilerinin üstünlüğü nedeni ile denetleme yetkisini kısıtlı duruma getirmiştir.

Başkanlık sisteminde “ideal tip” olarak görülen model alınan ABD’de uygulanan başkanlık sistemi ile Türkiye’de uygulanan başkanlık/cumhurbaşkanlığı sistemi karşılaştırıldığında aralarında benzerlikler olduğu görülmektedir. Ancak farklılıklar da çok fazladır. Özellikle hesap verebilirlik açısından bu çok daha açık görülmektedir. ABD ve Türkiye’de uygulanan yürütme ve yasamanın halkı tarafından seçildiği başkanlık/cumhurbaşkanlığı hükümet sistemlerinin farklılıkları temel olarak sistemi oluşturan (yasama, yürütme, yargı, hak ve özgürlükler vs gibi) parçaların oluşumu, niteliği ve birbiri ile olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Daha genel bir çerçeveden bakıldığında ise ülkelerin hükümet sistemlerini kabul ettikleri döneme kadar geçirdikleri siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri, tarihleri ve yaşananlar hükümet sisteminin niteliğini de belirlemektedir.

Başkanlık sistemi bağımsızlık savaşı sonrası ABD de meydana gelen sosyo-politik gelişim sonucu olarak ortaya çıkmış ve ülkenin kendine has özelliklerinden dolayı başarılı şekilde işlemiştir. Kuvvetler arasındaki dengelerin sağlanabilmesi için ortaya konulmuş denge-denetim mekanizması, yasama ve yürütme organlarının güçlerinin sınırlandırılmasını ve birbirini denetlemelerini amaçlamıştır. Yürütme organının gücünü sınırlayan en önemli özelliklerden birisi, ülkenin federe devlet yapısına sahip olması ve gücün federal devletler arasında paylaşılmasıdır. İki partili sistem kuruluşuna sahip olduğu için ülkede bir birinden çok farklı ideolojiler bulunmamaktadır ve bu nedenle seçim sistemi de başarılı şekilde işlemektedir. Ülkede güç ve yetkilerin eşit paylaşımı, yasama organının daha üstün mevkide olması, denge-denetim sisteminin işleyişi anayasal organların hesap verebilirliklerini temin etmektedir.

Başkanlık/cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi Türkiye'nin tarihsel sürecinde yaşanmış siyasal krizleri önlemeyi amaçlayarak ortaya çıkan rasyonel hükümet sistemi olarak sunulmuştur. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi temel özelliklerini ABD başkanlık sisteminden almış olsa da ülkenin mevcut anayasası ve yapısı dikkate alınarak farklılıkları içeren bir uygulama model olarak görülebilir. Yeni hükümet sisteminin uygulanması da Türkiye'nin tarihsel yöneten-yönetilen ilişkisindeki hesap verebilirlik problemine çözüm olmamıştır. Bunun nedeni denge-denetim sisteminin sağlam kurulamaması, güç ve yetkilerin eşit paylaşılmaması, yetkilerin çoğunun sorumsuz cumhurbaşkanı ve bakanlara verilmesidir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, mevcut olan bu açığın, temel nedeni ise hesap verebilirlik mekanizmalarının kısıtlanmasıdır. Seçim yoluyla işbaşına gelen cumhurbaşkanının sadece halka karşı siyasi sorumluluğu bulunması, TBMM karşısında her hangi bir sorumluluğunun bulunmaması, cezai sorumluluğunun uygulanmasında varolan zorluklar, cumhurbaşkanının sadece görevi ile ilgili işlediği suçtan dolayı soruşturma başlatılması gibi unsurlar hesap verebilirlik mekanizmasının sağlam işlemediğini göstermektedir.

Ayrıca üst düzey görevliler cumhurbaşkanı tarafından atanarak meclis karşısında hiç bir denetimine tabi tutulmamaktadırlar. Cumhurbaşkanı seçimleri ile meclis seçimlerinin aynı tarihte yapılması da iki sistemin birbirini denetlemesini engellemektedir. Meclis tarafından bütçenin onaylanmaması durumunda önceki yılın bütçesi ile devam edilmesi, meclisin bütçe üzerinde her hangi bir yetkisinin bulunmaması gibi durumlar hesap verebilirlik mekanizmalarının işleyişinin sınırlandırılması olarak görülmektedir. Aynı zamanda cumhurbaşkanının, kararname çıkarma yetkisinin olması, bu yetkinin alan sınırının olmaması, bir bakıma yasama organının görevini yapması diğer bir ayrıcalık göstergesidir.

ABD ve Türkiye, siyasi hesap verebilirlik açıdan karşılaştırıldığında her iki ülkenin de kuvvetler ayrılığı ilkesine dayansa bile farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar, organların bir birinden bağımsızlık seviyesi, birbiri ile olan etkileşim derecesi, seçimlerin ve atamaların yapılma süreçleri ve süresidir. Bunun nedenlerinden biri olarak ABD Başkanlık sisteminde yasamada görev alan kişinin aynı anda yürütmeye de görev alamamasıdır. Başkanlık sisteminin Türkiye'de uygulanan şekli ise partili cumhurbaşkanlığı sistemidir. Her iki ülkede devlet başkanı ve parlamento seçimlerle göreve gelseler de ABD'de seçimlerin farklı tarihlerde yapılması, parlamento üyelerinin belirli sürelerde, devlet başkanından bağımsız bir şekilde seçimlerle

değiştirilmesi, yasama ve yürütme organları arasında denge ve denetimin, daha iyi hesap verebilirliğin sağlanmasını temin edebilmektedir.

Türkiye’de ise başkan/cumhurbaşkanı seçimleri ile parlamento seçimlerinin aynı günde yapılması bu hükümet sisteminin Türkiye’de uygulanmasının başarısızlığının nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. Çünkü seçimler sonucuna göre oy çoğunluğunu elde eden parti hem yürütmeye, hem de yasamaya sahip olacaktır. Cumhurbaşkanı değiştirilmesini istediği her hangi bir konuyu veya yasayı partisinden olan milletvekilleri aracılığı ile müzakereye açabilmektedir. Dolaylı yollarla cumhurbaşkanının parlamentonun işine müdahale edebilmesi, yasama ve yürütmenin bağımsızlığının bozulması ve organların denge-denetim mekanizmalarının sınırlandırılması anlamına gelmektedir.

Her iki ülkede yargı organlarının göreve gelişi ve işleyişleri ele alındığında benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. ABD’de yüksek mahkeme görevlileri ömürlük süre için göreve gelirken, Türkiye’de 12 yıllık bir sürenin belirlenmesi, ABD’de başkan tarafından atanan mahkeme görevlilerinin yasamanın onayına tabi tutulurken, Türkiye’de yasamanın onayına gerek kalmadan, 15 yüksek mahkeme görevlisinden 13’nün cumhurbaşkanı tarafından atanması, yargının hesap verebilirliğini ve hesap verebilirlik mekanizmasındaki etkinliğini etkileyen önemli nedenlerden biri olarak görülebilir.

Ömürlük süre için seçilmiş mahkeme görevlisinin görevden alınması veya görevine son verilmesi durumu olmadığı için daha dürüst, doğru ve korkusuz kararlar verebileceği kabul edilmektedir. Türkiye’de ise sürenin belirlenmesi mahkeme hakimlerinin kararlarının doğruluğu konusunda şüphe yaratabilmektedir. Yargı organı görevlilerinin atamalarında yasamanın onayının gerekmesi, yetkilerin eşit paylaşılmasını göstermekte ve hesap verebilirliği güçlendirmektedir. Türkiye’de böyle bir durumun söz konusu olmamakla beraber, Türkiye’de bakanların cumhurbaşkanına karşı sorumlu olması cumhurbaşkanının Adalet Bakanlığı aracılığıyla dolaylı olarak yargının yetki ve kararlarını etkileyebilmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Hesap verebilirlik mekanizmalarından biri olan medya ve sivil toplumun ABD ve Türkiye’de işleyişlerinin bağımsızlığı, farklı alanlarda belki farklı sonuçlar verebilir. Siyasi hesap verebilirlik alanında ele alındığında ise ABD medyasının daha özgür ve bağımsız olduğu söylenebilir. Muhalefetin varlığı ve iktidarla sağlam rakabetin sağlanması demokratik toplumun esas göstergesi sayılmaktadır. Türkiye’de bazı kanallara getirilen engeller ve uygulanan cezalar, Türkiye’nin demokratik toplum konumunu eleştirel hale getirmektedir. Büyük medya platformlarına yayın yasağı

getirilmesi, içeriklerin kaldırılması vb gibi uygulamalar medyanın hesap verebilirlik konusundaki etkisini olumsuz etkileyebilmektedir.

Genel olarak bakıldığında aslında cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin getirilmesi ülkedeki sorunlara yine çözüm sunmada yeterli ve uygulama konusunda başarılı olmamıştır. Bu hükümet sisteminde de yürütmenin yasamaya göre daha çok yetki sahibi olması güçler arasındaki denge presibinin pozulmasına neden olmuştur.

Birinci parlamenter sistem döneminden sonra yani 1982 anayasasından sonra Türkiye’de uygulanan hükümet sistemlerinin tek ortak zayıf noktası yetkilerin doğru şekilde paylaşılmaması sonucu, yetkilerin çoğunun yürütmenin elinde toplanması ve yürütmenin yasamadan güçlü konuma gelmesidir. Ülkede hesap verebilir ve şeffaflığın artırılabilmesinin sağlanması için tüm tez boyunca yapılan karşılaştırmalardan elde edilen sonuçlara göre öneriler şu şekilde sıralanabilir;

1. Devletin ve ülkenin halihazırdaki durumunda seçimlerin ABD’deki gibi farklı tarihlerde yapılması; partili cumhurbaşkanlığı sisteminin kaldırılarak sadece cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmesi; yürütmenin yasama ve yargı üzerinde etkisinin sınırlandırılması; yasama ve yargı organlarının bağımsızlığının gerçekten temin edilmesi ve yetkilerinin artırılması; yürütme organının hem yasama, hem de yargı organı tarafından denetlenmesinin uygulanabilirliğinin artırılması; medya kuruluşlarına özgürlüklerinin genişletilmesi ve hükümet görüşlerinin, seçim süreçlerinin, alınan kararların medya aracılığı ile halka açık şekilde yapılması gerekmektedir.
2. Devletin uzun tarihi tecrübeye sahip olduğu parlamenter hükümet sistemine geçilmesi, hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi de bir diğer seçenek olarak sunulabilir. Lakin Türkiye’nin parlamenter sistem dönemlerinde anayasal değişikliklerine dikkat edildiğinde, her yeni kurulan hükümetin eski hükümetteki eksiklikleri daha çok abartarak yeni hükümet kurduğu görülmektedir. Parlamenter hükümet sistemine geçilmesi önerisinde bulunurken kast edilen yeniden eskilere bakılarak yeni hükümetin kurulması değil. parlamenter sistemin özü, saf hali örnek alınarak eski hükümet sistemleri ile kıyaslanmadan, nispet yapılmadan yeni bir parlamenter sisteme geçilmesi ve yetkilerin ve güç paylaşımının sistemin temeline uygun olarak kurulmasıdır.
3. ABD’deki federal devlet yapısı başkanlık sistemini uygulanmasında daha hesap verebilir olmasını sağlamış olabilir. ABD Anayasası’nda yargı denetimine ilişkin doğrudan bir düzenleme konusundan söz edilmediği halde denetim-denge

mekanizmasının, hesap verebilirliğin doğru ve şeffaf şekilde işleyişi ülke yapısından dolayı sistemin kuruluş şekli olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında da Türkiye'nin devlet yapısına göre bir hükümet sistemine sahip olması hesap verebilirliği temin edebilir.

Türkiye'de uygulanan hükümet sistemlerinin ortak zayıf noktası yetkilerin çoğunun yürütmenin elinde toplanması ve yürütmenin yasamadan güçlü olmasıdır. Hükümet sistemlerinin değişilmesinin ülkedeki sorunların çözümü olmadığı görülmektedir. Ülkede hesap verebilirliğin ve şeffaflığın artırılabilmesinin tek yolu yasamanın yetkilerinin artırılması, yargının bağımsız hareket etmesi ve yasama ve yürütme organlarını denetleye bilmesidir. Tarihsel siyasal kültürel ve sosyal yapının ülkede uygulanan hükümet sisteminin sorunsuz işleyişine etkileri dikkate alındığında Türkiyede mutlak iktidarın sınırlandırılması, monarşi ve bürokrasi arasında siyasi güç paylaşımı, Türkiye siyaset tarihinin vazgeçilmez unsurları olan parlamento ve seçim sisteminin ön plana çıkarılması gibi parlamenter sistemin temel taşlarını oluşturan Türkiye'nin ilk anayasası olan Kanun-ı Esâsî'nin ortaya çıktığı 1876 yılından Başkanlık sistemine geçildiği 2017 yılına kadar 140 yıllık tecrübeden geçmiş bir parlamenter hükümet sistemi Türkiye devletine daha uygun görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akdemir, S. (2019). *Kuvvetler Ayrılığına Yenilikçi Bir Bakış: Dörtlü Kuvvet Önerisi*. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (1), 685-710.
- Akıncı, A. (2015). *Demokrasi ile Siyasal İstikrar ve Kalkınma Arasındaki İlişki*. Volume 10/10 Summer 2015, Issn: 1308-2140. Ankara 2015.
- Akıncı, B. (2017). *Hükümet Sistemleri Ve Ülkemizde Olası Hükümet Sistemi Değişikliğinin Etkileri*. Journal Of Social And Humanities Sciences Research (Jshsr) 2017 Vol: 4 Issue: 8, 1-21.
- Akman, T. (2006). *Devletin Şiddet Araçları Üzerindeki Tekelci Kontrolü ve Meşruiyet Sorunu*. 12 Eylül 1980 Sonrası Türkiye’de Ordu Ve Meşruiyet. [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi].
- Aksoy, Ş. (2004). *Kamu Yönetimi Nereye Gidiyor? Bir Durum Saptaması, İkinci Kamu Yönetimi Forumu*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, Ss. 32-49.
- Aktan, C. (2016). *Temsili Demokrasilerde İdeal Bir Siyasal Rejim (Hükümet Sistemi) Arayışı*. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi Cilt 8, Sayı 1.
- Aktan C., Ağcakaya S., Dileyici D. (2004). *Kamu Maliyesinde Hesap Verme Sorumluluğu Ve Mali Saydamlık*. Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Aktaş, H. (2012). *Hükümet Sistemlerinin Tıkanma Noktaları ve Alternatif Çözüm Yolları*. Ocak 2016 Cilt: 6, Sayı: 1.
- Altınöz, M. (2017). *Hesap Verebilirlik Bağlamında İç Denetim Ve Sorun Alanları: Eleştirel Bir Analiz*. Hacettepe Üniversitesi Maltinoz@Hacettepe.Edu.Tr-Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi Yıl: 2017 Cilt: 8 Sayı: 15.
- Arın, T., Kesmez, N., Gören, İ. (2000). *Parlamanto Ve Sayıştay Denetimi, Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması*. İstanbul: Tesev Yayınları.
- Arslan, A. (2013). *Demokratik Yönetim Sistemleri*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Asar, R. (2021). *Okul Yöneticilerinin Öğretmenlere İlişkin İnsan Doğası Varsayımları ve Sergiledikleri Yönetim Tarzları*. [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi].
- Asar, R., Çelikten, Y. (2016). *Shadowing A Woman Administrator: A Turkish Case*. Universal Journal Of Management, 4(11), 607-614.
- Asilbay, H. (2013). *Parlamenter Sistem ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*. Tbb Dergisi(104), 247-264.

- Atatürk, E. (2010). *Parlamenteer Rejim Uygulamaları Ve Parti Sistemleri*. Yedi Tepe Üniversitesi Yayınları, 19-20.
- Aykaç, Z. (2021). *Cumhuriyetin Devraldığı Siyasi Miras: 11 Meşrutiyet*. Atatürk University Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, TAED-71, yıl 2021, 635-652.
- Bahadır, H. (2022). *Totaliterizm*. Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınlar, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi.
- Balcı, A. (2003). *Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik Anlayışı*. Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar Seçkin Yayıncılık, Ankara, 115-133.
- Biçer, M. (2018). *Başkanlık ve Parlamenteer Hükümet Sistemlerinde Bütçe Sürecinde Hesap Verebilirlik: Anayasa Değişikliği ile Türkiyede Öngörülen Yeni Yapı. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Kamu Yönetiminde Değişim*, Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi İstanbul, 2018.
- Biricikoğlu, H. (2011). *Yerel Yönetimlerde Hesap Verebilirlik (Marmara Bölgesi Örneği)*. [Doktora Tezi. Sakarya].
- Bulut, N. (2011). *Temsilde Adalet - Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında*. 12 Haziran 2011 Seçimleri.
- Büyük, C. (2010). *Yasama Yürütme Yargı: Platon'dan Montesquieu'ya Devletin Fonksiyonlarına Genel Bir Bakış*. Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi Cilt 10, Sayı 1.
- Cendon, Bar. (2014). *Accountability And Public Administration: Concepts, Dimensions, Developments*, [Http://Unpan1.Un.Org/Intradoc/Groups/Public/Documents/Nispacee/Unpan006506.Pdf](http://Unpan1.Un.Org/Intradoc/Groups/Public/Documents/Nispacee/Unpan006506.Pdf). Erişim: 02.05.2023.
- Cendon, B. (2004). *Accountability And Public Administration: Concepts, Dimensions, Developments*, [Http://Unpan1.Un.Org/Intradoc/Groups/Public/Documents/Nispacee/Unpan006506.Pdf](http://Unpan1.Un.Org/Intradoc/Groups/Public/Documents/Nispacee/Unpan006506.Pdf). Erişim Tarihi: 15.05.2023.
- Cesur, O. (2022). *Meşrutiyet ve Meşrutiyet Temelinde TBMM'ne Atfedilen Mütalâa ve Değerlendirmeler (1920-1923)*. [Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir].
- Cheibub, J. A., Elkins, Z., ve Ginsburg, T. (2014). *Beyond Presidentialism And Parliamentarism*. British Journal Of Political Science, 44(3), 515-544. [Http://www.jstor.org/stable/43821632](http://www.jstor.org/stable/43821632). Erişim Tarihi: 07.05.2023.
- Çağlar, N. (2017). *Avantaj ve Dezavantajlarıyla Parlamenteer Hükümet Sistemi*. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi- Cilt 19, Sayı 4.
- Çetin, H. (2001). *Siyasal İktidar ve Meşrutiyet. Meşrutiyetin Tipolojisi, Fonksiyonları ve Araçları*. [Doktora Tezi].

- Çoban, İ.İ., Özdemir Y.M. (2023). *1909 Tarihli Anayasa Değişikliklerinin Hükümet Sistemine Etkisi*. *Gaunubfd, Cilt/Volume:5, Sayı/Issue:1*, Mayıs 2023, 32-44.
- Demirhan, K. (2015). *Yönetimin Sınırlandırılması Ve Siyasal Temsil İlkelerinin Tarihsel Ve Düşünsel Temelleri*. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 42, 111–120.
- Demiröl, D. (2014). *Doğrudan Hesap Verebilirlik Aracı Olarak Sosyal Hesap Verebilirlik Nepal Ve Türkiye Örnekleri Üzerinden Bir Değerlendirme*. *Sayıştay Dergisi*, (92), 65-91.
- Doğaner, R.M. (2020). *Siyasi Temsil Sorunu Olarak Demokrasi Açığı*. Makale İğdır University Journal Of Economics And Administrative Sciences Review Article 2020 – Sayı (Issue) 5, 73-83.
- Durgun, G. (2013). *Hükümet sistemi tartışmaları ve Türkiye*. *Yeni Türkiye Dergisi*, 9(51), 246-256.
- Dündar, A. (2021). *Türkiye’deki Parlamenter Hükümet Sistemi İle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Karşılaştırılması*. [Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi], 172.
- Elgie, R. (1999). *Semi-Presidentialism In Europe*. Oxford: Oxford University Press.
<https://www.questia.com/read/62970666/Semipresidentialism->. Erişim Tarihi: 04.05.2023
- Erdoğan, M. (1996). *Anayasal Demokrasi*. Siyasal Kitabevi Ankara.
- Ertürk, C. (2017). *Seçim Sistemlerinin Yönetimde İstikrar ve Temsilde Adalet Üzerinde Belirleyiciliği*. [Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi].
- Erat, V. (2015). *Türkiye’de Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Hükümet Sistemi Üzerine Etkileri*. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 13, S. 25, 325-355.
- Fitzsimmons, M.P. (1789). *The Night The Old Regime And The French Revolution*, *Siyasi Rejimler ve Kamuoyu*. Cengiz Anık Selcuk İletişim Yayım.
- Forrer, J., Kee, J.E., Newcomer, K.E., Boyer, E. (2010). *Public-Private Partnerships and The Public Accountability Question*. *Public Administration Review*, 70 (3), 475-484.
- Göç, A. (2022). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve ABD Başkanlık Sisteminde Yürütmeye Yardımcı Organların Karşılaştırmalı Analizi*. [Yüksek Lisans Tezi, Van Üniversitesi].
- Göksu, T., Çevik, H., Filiz, O., Gül, S.K. (2011). *Güvenlik Yönetimi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Gül, H., Kamal, İ., Sallan, G.S. (2017). *Amerikan Başkanlık ve Fransız Yarı-Başkanlık Sistemleri Işığında Türkiye’nin Yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi*.

- Gözler, K. (2015). *Kısa Anayasa Hukuku*. Ekin Basım Yayım Dağıtım, 13. Baskı, Bursa.
- Gözler, K. (2010). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*. Ekin Yayınları, Bursa.
- Haşimoğlu, B. (2023). *Hükümet Sistemlerinin Yönetişim Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analizi*. [Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi].
- Helvacıoğlu, B. (2018). *Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık Sistemi ve Latin Amerika Başkanlık Sistemi Uygulamaları: Meksika, Venezüella, Bolivya*. [Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Işık, G. (2010). *Medyada “Yeniden Üretilen” Cumhuriyet Mitingleri*. İletişim ve Kuram Araştırma Dergisi, 31(Güz), 29-58.
- İbni Haldun. (2011). Mukaddime. Çev. Süleyman Uludağ. *İstanbul, Dergâh Yayınları*.
- Kaan, O. (2019). *Anayasa Değişikliği'nde Yeni Hükümet Sistemi*. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (ISSN: 2146-3417 / E-ISSN: 2587-2052) Yıl: 2019 – Cilt: 8 – Sayı: 1., 17.
- Kaçanoğlu, H. (1998). *Türkiye’de Yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Başkanlık, Yarı Başkanlık, Ve Parlamenter Sistem Üzerine Karşılaştırılmalı Bir Analiz*. Yüksek Lisans Tezi Kirşehir, 2022.
- Kalaycıoğlu, E. (2013). *Türkiye’nin Yeni Siyasal Rejim Arayışı*. Yeni Türkiye, Sayı 52, 214-222.
- Kama, S. (2016). *Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak “Westminster Modeli” Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme*. Mühf - Had, C.22, 2.
- Karaer, A. (2021). *Parlamenter ve Başkanlık Sistemlerinde Yasamanın Bütçe Gücü*, Sayıştay Dergisi, 32 (122): 73-105, 79.
- Karataş, A. (2019). *“Devlet Şekilleri ve Hükümet Sistemleri Türlerinin Ülkelerin Yönetişim Göstergeleri Bakımından Meydana Getirdiği Farklılıkların Belirlenmesi”*. Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD). S. 6, 109-148.
- Karaman, E. (2021). *Parlamenter Sistem İle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Kamu Yönetimi Açısından Karşılaştırılması: Milli Savunma Bakanlığı Örneği*. [Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi].
- Karatepe, Ş. (2013). *Hükümet sistemleri ve Türkiye, Yeni Türkiye*. 9(51), 223-235, 226.
- Kartalıcı, K. (2019). *Cumhurbaşkanlığı Yönetim Sisteminde Hesap Verme Sorumluluğu*. Orcid: 0000-0002-4102-9294- Journal Of Social And Humanities Sciences Research (Jshsr) 2019 Vol:6 Issue:33, 438-448.

- Kaymal, C. (2017). *Başkanlık Sistemi Ve İstikrar Arasındaki İlişki*. Strategic Public Management Journal Volume 3, Issue 6, 150-167.
- Kılıç, A. (2016). *Siyasi Sorumluluk Kurumunun Hükümet Sistemleri Açısından Değerlendirilmesi*. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 269-299.
- Korkmaz, T. (2016). *Hükümet Sistemleri Ve Türkiye Üzerine Bir Analiz*. Akademik Hassasiyetler, 3(6), 43-57.
- Köse, A. (2018). *İstihbarat Araştırmaları Programı Kamu Diplomasisi Ve Uluslararası Meşruiyet*. [Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi].
- Kükner, A.B. (2012). *Hükümet Sistemi Seçeneklerinden Başkanlı Parlamenter Sistem Seçeneği ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği*. 2012/2 Ankara Barosu Dergisi.
- Lijphart, A. (1984). *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*. Çev. E. Özbudun, & E. Onulduran, Ankara Yetkin Yayınları.
- Linz, J.J. (1984). *Totaliter Ve Otoriter Rejimler*. Çev., Ergun Özbudun, Nisan 2008 Baskısı, Liberte Yayınları.
- Lipson, L. (2005). *Siyasetin Temel Sorunları*, Fügen Yavuz (Çev.), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Locke, J. (1823). *Two Treatises Of Government*. A New Edition, Corrected. In Ten Volumes. Vol. V. London.
- Malena, C.C., Forster, R., Singh, J. (2004). *Social Accountability An Introduction To The Concept And Emerging Practice*, Social Development Papers Participation And Civic Engagement, Paper No. 76, 18.
- Montesquieu. (1998). *Kanunların Ruhu Üzerine I-II*, Çev.: Fehmi Baldaş, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Mulgan, R. (2000). *Accountability: An Ever – Expanding Concept*. Public Administration, 78 (3).
- Oral, M., Işık, M. (2023). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Hükümet Sistemleri İlişkisi: 1876-1980*. Akademik Sosyal Araştırmalar Vol: 7(24), 253-274.
- Ören, B. (t.y.). *Demokrasi ve Temsil Ülkü Varlık*. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 173-185.
- Ustabulut, B. (2006). *Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Çerçevesinde Türkiye'de Ülke Seçim Barajı Uygulaması*. Orcid Id: 0000-0003-1627-1318-İnsan&İnsan, Yıl/Year 5, Sayı/Issue 18, Güz/Fall 2018, 341-358.

- Öztürk, N.K. (2019). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Temel Dinamikleri*. Assam Uluslararası Hakemli Dergi (Assam-Uhad)-Assam International Refereed Journal Cilt: 6 Sayı: 15.
- Özdemir, A., Akçakaya, M. (2018). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar*. Third Sector Social Economic Review, 2018, 53(3), 922-944.
- Özkan, M. (2020). *Demokrasiden Demokratik Temsile: Pitkin'i Yeniden Düşünmek*. Muhafazakârdüşünce, Yıl:16 - Sayı:58.
- Özel, M. (2016). *Halka Karşı Hesap Verebilirlik Bağlamında Türkiye'de iç Güvenlik Yönetimi: Sorunlar Ve Çözümler*. [Doktora Tezi, Kahramanmaraş Üniversitesi].
- Painter, R., Finkelstein, C.O. (2022). "Presidential Accountability and the Rule of Law: Can the President Claim Immunity if He Shoots Someone on Fifth Avenue?". University of Pennsylvania Carey Law School, 2022,. 2818, 159.
- Poguntke, T., Webb, P. (2005). *The Presidentialization Of Politics: A Comparative Study Of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press. <https://www.questia.com/read/62970666/Semipresidentialism->. Erişim Tarihi: 04.05.2023
- Sarıaslan, F. (2023). *II. Meşrutiyet Dönemi Ve Kanun-I Esâsî: Siyasal Sistem Tartışmaları Ekseninde Bir İnceleme*, Taad Yıl 14 . Sayı 54. Nisan 2023, 161-192.
- Schacter, M. (2005). *A Framework For Evaluating Institutions Of Accountability. Fiscal Management*, Ed.: A. Shah, The World Bank, Washington Dc, 229- 245.
- Schwartz, R. (2022). *Accountability In New Public Managemen*. Public Administration: An Interdisciplinary Critical Analysis, Ed.: E. Vigoda, Marcel Dekker Inc., Usa, 63-84.
- Scott, C. (2004). *Accountability In The Regulatory State*. Journal Of Law And Society, 27 (1), 38- 64.
- Sözen, S. (2005). *Teori Ve Uygulamada Yeni Kamu Yönetimi*. Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- Sönmez, D. (2022). *Hükümet Sistemlerinin Analizi: Yeni Bir Başkanlık Modeli Olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*. [Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Üniversitesi].
- Şaylan, G. (1981). *Çağdaş Siyasal Sistemler*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 192. Sevinç Matbaası, Ankara

- Şahin, K. (2014). *Türkiye'deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına Siyasi Kültür ve Demokrasi Eksenli Bir Yaklaşım*. Sakarya İktisat Dergisi/The Sakarya Journal Of Economics, 41-42.
- Şenol, A. (2017). *Eski Çağlardan Günümüze Siyasal Meşruiyet Kavramı*. [Doktora Tezi, Muğla Üniversitesi].
- Taner, A. (2015). *Demokrasi, Hesap Verme Sorumluluğu ve Hükümet Modelleri*. Uludağ Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Uludağ Journal Of Economy And Society Cilt/Vol. Xxxiv, Sayı/No. 1, 71-92.
- Taner, A. (2011). *Kamuda Hesap Verme Sorumluluğunun Aracı Olarak Performans Esaslı Bütçeleme*. Sayıştay Dergisi, (83), 3-30.
- Tanör, B. (1996). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*. Gözden geçirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Afa Yayınları, 203-206.
- Teziç, E. (1999). *Anayasa Hukuku, Genel Esaslar, Gözden Geçirilmiş Ve Geliştirilmiş*. Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 3. Baskı.
- Teziç, E. (2014). *Anayasa Hukuku*. 17. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, Ağustos.
- Tsebelis, G. (1995). *Decision-Making In Political Systems: Veto Players In Presidentialism Parliamentarism, Multicameralism And Multipartyism*. British Journal Of Political Science, 25(3), 289–325.
<https://www.jstor.org/stable/194257>. Erişim Tarihi: 08.05.2023
- Topçu, E. (2016). *Kuvvetler Ayrılığı Temelinde Devlet Teşkilat Yapısı*. T.C. Başbakanlık İdari Geliştirme Başkanlığı Devlet Teşkilat Yayınları.
- Tosun, T. (2015). *Siyasal Özgürlükler Perspektifinden Öneriler*. Özgürlük Araştırmaları Derneği.
- Turhan, M. (2012). *Anayasa Hukukunda Hükümet Sistemi Tartışmaları. Liberal Düşünce*. Yıl 17, Sayı 66, Bahar 2012, 57-75.
- Turhan, M. (1989). *Hükümet Sistemleri Ve 1982 Anayasası*. Diyarbakır: Duhf Yayınları.
- Tunçkaşık, H. (2017). *Başkanlık Sistemi Teori, Pratik ve Tartışmalar*.
https://www.tbmm.gov.tr/Yayinlar/Baskanlik_Sistemi.Pdf]. Erişim Tarihi: 13.05.2023.
- Ustabalut, B. (2018). *Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Çerçevesinde Türkiye 'de Ülke Seçim Barajı Uygulaması*. Orcid Id: 0000-0003-1627-1318- İnsan&İnsan, Yıl/Year 5, Sayı/Issue 18, Güz/Fall 2018, 341-358.
[Yüksek Lisans Tezi, Edirne Üniversitesi].

- Uzunparmak, M. (2013). *Başkanlık Sistemi Ve Başkanlık Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği*. [Yüksek Lisans Tezi, Van].
- Yayla, A. (2017). *Siyaset bilimi*, 5.baskı. Adres Yayınları. yıl 2017, 203-206.
- Yörüker, S. (2001). *İrlanda Kamu İdaresinde Yönetişim ve Hesap Verme Sorumluluğu*. Sayıştay Dergisi(40), 1-31.
- Weber, M. (1968). *Economy Weber, And Society, Bedminster*. New York.
- Weber, M. (2004). *The Vocation Lectures: Science As A Vocation, Politics As A Vocation*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Zede, A. (2021). *Türkiye’de Siyasi İstikrarın Perakende Güven Endeksi Üzerindeki Etkisinin Analizi*.
- Web:[Http://Ozgurlukarastirmalari.Com/Pdf/Rapor/Oad_Kduruo2.Pdf](http://Ozgurlukarastirmalari.Com/Pdf/Rapor/Oad_Kduruo2.Pdf)
Erişim:08.04.2023.
- <https://Ansiklopedi.Tubitak.Gov.Tr/Ansiklopedi/Totalitarizm>.
Erişim Tarihi: 15.04.2024
- https://Ansiklopedi.Tubitak.Gov.Tr/Ansiklopedi/Totaliter_Rejim
<https://doi.org/10.13189/Ujm.2016.041102> Erişim: 02.05.2023.
- (U.S. Constitution m.2/1). U.S. Department of State, (2009). “Continental Congress, 1774-1781”, Erişim Tarihi: 22.05.2020, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/ar/91721.htm>
- (U.S. Constitution, m.1). U.S. Department of State, (2009). “Continental Congress, 1774-1781”, Erişim Tarihi: 22.05.2020, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/ar/91721.htm>
- (1982 Anayasası, m.158). T.C. 1982 Anayasası, Erişim Tarihi: 29.05.2020,
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>
- (<https://tr.euronews.com/2019/01/22/abd-de-hukumet-neden-kapali-ne-anlama-geliyor-9-baslikta-tum-cevaplari>). Erişim 05.10.2024
- (http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/501513/Erdogan__10_Agustos). Erişim 10.09.2024
- (<https://freedomhouse.org>) Erişim 05.10.2024
- (http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/501513/Erdogan__10_Agustos). Erişim 10.09.2024